Мутивода: књига друга, 1936.

Садржај

Мутивода (књига друга)
Музеј старина

821.133.1
-31

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

ОДАБРАНА ДЕЛА

УРЕДНИК

РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА
НАРОДНА ПРОСВЕТА
БЕОГРАД
1936

840-31

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

ОДАБРАНА ДЕЛА

КЊИГА XXI

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО
РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

СЛИКЕ ИЗ ПАЛАНАЧКОГ ЖИВОТА

МУТИВОДА

КЊИГА ДРУГА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО
ИЛИЈА КЕЦМАНОВИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

И. др. 7.051

За штампарију „Народна Просвета“:
А. Ивановић, Београд, Обилићев венац 5

САДРЖАЈ

Стр.

Мутивода (књига друга) 7

Музеј старина 101

Мутивода

Књига друга

Једног дана, крајем новембра, око подне, Филип сусрете господина Ошона на великом шеталишту Фрапел, па му рече:

— Ја сам открио да су ваша два унука, Барух и Франсоа, присни пријатељи Максанса Жилеа. У-гурсузи учествују ноћу у свима лакрдијама које се праве по граду. Тако је Максанс сазнао преко њих све што се говорило код вас кад су овде боравили мој брат и моја мајка.

— А на који начин сте сазнали за те страхоте?...

— Чуо сам их кад су разговарали ноћу излазећи из једне крчме. Сваки од ваша два унука дугује Максансу по хиљаду талира. Тај бедник је рекао тој јадној деци да настоје да докуче какве су наше намере; потсетивши их да сте ви нашли начина да о-градите мога ујака поповштином, он им је рекао да сте ви једини способни да ме водите, јер он мене, срећом, сматра за обичну задрибалду.

— Како, моји унуци?...

— Припазите на њих, — продужи Филип, — па ћете их видети како се враћају на трг Сен-Жан у три и четири сата изјутра, пијани као ћускије, и у друштву Максансову...

— Зато су, дакле, моји угурсузи тако умерени! — рече господин Ошон.

— Фарије ми је дао обавештења о њиховом ноћном животу, — продужи Филип; — јер да није било њега, ја то никада не бих похватао. Мој ујак се налази под једним ужасним притиском, судећи по оно мало речи које је мој Шпанац чуо од Макса кад их је овај говорио вашим унуцима. Ја мислим да су Макс и Мутивода скројили план да з д и п е педесет хиљада франака доживотне ренте, и да, пошто ишчупају то крилце своме голубу, оду да се венчају ко зна где. Крајње је време да се сазна шта се догађа у кућанству мога ујака; али не знам како!

— Размислићу ја о томе, — рече старац.

Филип и господин Ошон се растадоше, пошто видеше некакав свет где долази.

Никада, ни у једном тренутку свога живота, Жан-Жак није патио толико колико после прве посете свога сестрића Филипа. Флора, заплашена, имала је предосећање да Максансу прети нека опасност. Сита свога господара и у страху да он не доживи дубоку старост, јер је тако дуго одолевао њеним злочиначким поступцима, она измисли врло прост план да напусти онај крај и да оде у Париз да се венча са Максансом, пошто претходно изнуди од старца да на њу препише педесет хиљада франака доживотне ренте. Матори момак, руковођен не љубављу према својим наследницима нити својим личним тврдичлуком, него искључиво својом страшћу, одбијао је да ренту препише на Флору, одговарајући јој да је она његов једини наследник. Несрећни старац знао је колико Флора воли Максанса и очекивао је да

ће бити напуштен онога тренутка када она буде довољно богата да могне да се уда. Кад је Флора доживела да буде одбијена и после најнежнијих умиљавања, она онда пређе на сурова средства: није више разговарала са својим господаром, слала му је Веди да га она служи, и ова нађе старца једнога јутра црвених очију, пошто је проплакао целу ноћ. Већ недељу дана чича Руже је ручавао сам, сâм Бог зна како! И зато га Филип нађе сасвим измењена, кад, сутрадан после свога разговора са господином Ошоном, дође да му направи своју другу посету. Флора остаде поред старца; погледала га је љубазно, говорила му је нежно, и претварала се тако много да је Филип наслутио да је положај опасан, чим се она показује толико брижљива у његовом присуству. Жиле, чија се политика састојала у томе да избегава сваки сукоб са Филипом, уопште се не појави.

Пошто је пажљиво промотрио чичу Ружеа и Флору својим проницљивим оком, пуковник нађе да је потребно да направи један јачи потез.

— Збогом, драги ујаче, — рече он, дижући се једним покретом који је значио да хоће да оде.

— Ох, па немој још да идеш! — повика старац, коме је пријала Флорина извештачена нежност. — Остани да вечераш с нама.

— Хоћу, ако ћете да изађете да прошетате са мном један час.

— Господин је много слаб, — рече госпођица Бразие. — Малочас није хтео да изађе колима, — додаде она окрећући се према добричини, кога по-

гледа оним непомичним погледом којим се укрућавају лудаци.

Филип узе Флору за руку, натера је да га погледа, и сам је погледа исто онако непомично као што је она ончас погледала своју жртву.

— Слушајте, госпођице, — упита је он, — да можда моме ујаку није случајно забрањено да се прошета сам са мном?

— Али, није, господине, — одговори Флора, која скоро да није могла да каже ништа друго.

— Е лепо, хајдете, ујаче... Дајте, госпођице, донесите му штап и шешир...

— Али, он обично не излази без мене... Зар не, господине?

— Да, Филипе, да, она је мени стално потребна...

— Боље би било да пођемо колима, — рече Флора.

— Да, хајдемо колима, — повика старац, у жељи да измири своја два душманина.

— Ујаче, ви ћете поћи пешице и само са мном, или вам ја више нећу доћи; јер онда би Исуден имао право: било би јасно да сте ви под влашћу госпођице Флоре Бразие... Да вас мој ујак воли, немам ништа против тога! — продужи он, зауставив на Флори свој оловни поглед. — Да ви не волите мога ујака, и то је сасвим у реду. Али да ви чичу унесрећавате... е, то не! Кад неко хоће наследство, треба и да га заслужи.

— Хоћете ли да идете, ујаче?...

Филип тада виде једно свирепо колебање како се оцртава на лицу оног јадног блесана, чије су се очи шетале од Флоре до свога сестрића.

— Ах, тако је то! — продужи пуковник. — Е лепо, збогом, ујаче... А вама, госпођице, љубим руке.

Кад је био на вратима, нагло се окрену, и примети још једанпута како Флора прети његовом ујаку.

— Ујаче, — рече он, — ако хоћете да идете да се прошетате са мном, ја ћу вас наћи на вашим вратима; ја идем код господина Ошона само на десет минута... Ако ми не изађемо у шетњу, онда ћу се ја постарати да пошаљем некога у шетњу.

И Филип пређе преко трга Сен-Жан и оде код Ошонових.

Свако може да предвиди до каквог је призора Филипово откриће, учињено господину Ошону, довело у овој породици. У девет сати, стари господин Ерон се појавио снабдевен хартијама, и затекао у великој соби ватру, коју је старац био дао наложити мимо свога обичаја. Изузетно већ обучена, госпођа Ошон је седела у једној наслоњачи поред камина. Два унука, које је Адолфина била обавестила да се од јуче спрема некаква олуја над њиховим главама, била су задржана у кући, Кад их је Грита позвала, они су упали у неку врсту мреже коју су им били припремили дед и баба, чија је хладноћа и срџба грмела над њима већ пуна двадесет и четири сата.

— Немојте да се дижете због њих, — рече осамдесетогодишњак господину Ерону, — јер се пред вама налазе два бедника недостојна праштања.

— Ох, деда! — рече Франсоа.

— Ћутите, — продужи свечани старац, — ја знам за ваш ноћни живот и за ваше везе са господином Максансом Жилеом; али, више се нећете наћи са њим код Коњете у један сат изјутра, јер ћете

одавде изићи обојица тек онда када буде требало да се упутите на ваша одређена места. Ах, ви сте они који сте упропастили Фарија! Ах, ви већ неколико пута умало нисте заглавили у хапсу!... Ћутите, — рече старац кад виде да Барух отвара уста. — Вас обојица дужни сте господину Максансу, који вам већ шест година позајмљује новац за ваше оргије. Саслушајте сваки да вам положим рачун о својој туторској власти, а после ћемо се разговарати. Ви ћете да видите из ових аката да ли можете да се играте са мном, да се играте са породицом и са њеним законима издајући тајне моје куће, саопштавајући једном господину Максансу Жилеу шта се говори и шта се ради овде... За хиљаду талира постали сте уходе, за десет хиљада талира сигурно бисте пристали и да убијате?... Па зар већ нисте скоро убили ону јадну госпођу Бридо? Јер је господин Жиле знао врло добро да га је Фарије напао ножем у време кад је то дело свалио на леђа моме госту Жозефу Бридо. Што је тај зликовац учинио тај злочин, имамо да захвалимо вама, који сте му саопштили да госпођа Агата има намеру да остане овде. Ви, моји унуци, да будете уходе једног таквог човека! Да будете обични лупежи!... Зар ви нисте знали да је ваш уважени харамбаша, у почетку свога заната, већ убио, 1806 године, једно јадно младо створење? Ја нећу да имам у својој породици убица ни крадљиваца, ви ћете спаковати ваше ствари и ићи ћете негде на друго место да завршите на вешалима!

Младићи су стајали бледи и непомични као кипови од гипса.

— Почните, господине Ероне, — обрати се цимрија бележнику.

Старац прочита туторски извештај, из кога се видело јасно да чист иметак двојице браће Борниш износи округло седамдесет хиљада франака, своту коју је претстављао мираз њихове мајке; али, господин Ошон је јемчио за своју кћер за доста велике своте, и био је сада у име зајмодавца власник једнога дела имања својих унука Борниш. Половина која је припадала Баруху износила је свега двадесет хиљада франака.

— Ево, сад си богат, — рече му старац, — узми свој новац и иди сам кроз живот! Ја задржавам себи право да дам сав свој иметак и иметак госпође Ошон, која се у овом тренутку слаже са мном у свему, ономе коме ја хтеднем, нашој драгој Адолфини: да, ми ћемо је удати за неког пера Француске, ако хтеднемо, јер ће она имати све наше имање.

— Лепо имање, богами! — рече господин Ерон.

— Господин Максанс Жиле ће вам надокнадити... — рече госпођа Ошон.

— Па да човек слаже пару на пару за такве неваљалце!... — повика господин Ошон.

— Опростите! — поче Барух муцајући.

— Опростите, нећу више никада! — понови старац подругљиво, подражавајући глас детета. — Ако вам опростим, ви ћете отићи господину Максансу да га обавестите о овоме што вам се догодило, да би био на опрезу... Не, не, млада господо. Ја имам начина да сазнам како ћете да се понесете. Према томе ћу и ја удесити своје држање. Али то никако не значи да ћу ја донети свој суд о вама

према томе како се будете владали кроз један дан или кроз један месец, него према томе како се будете владали кроз више година! Ја имам добре ноге, добре очи, и добро здравље. Надам се да ћу поживети још толико колико је потребно да сазнам којим ћете путем да се упутите. . . И најпре ћете ићи у Париз, ви, господине капиталисто, да се спремате за банкара у кући господина Монжноа. Тешко вама ако не будете као што треба; биће неко ко ће пазити на вас. Ваша готовина је код банке Монжно и син; ево вам на њу један бон на одговарајућу своту. А сад ми дајте разрешницу: потпишите овај туторски извештај, који се завршава признаницом, — рече старац узимајући извештај из руку господина Ерона и пружајући га Баруху.

— А ви, Франсоа Ошон, ви ми дугујете више него што бисте имали да примите, — рече старац погледавши свога другог унука.

— Господине Ошоне, прочитајте му његов обрачун, он је јасан. . . врло јасан.

Обрачун је прочитан у дубокој тишини.

— Ви ћете ићи да са шест стотина франака годишње у Поатиеу, студирате право, —рече деда, пошто бележник доврши читање. — Ја сам вам спремао леп живот; а сад треба да постанете адвокат да бисте зарађивали хлебац. . . Ах, угурсузи једни, ви сте мене варали пуних шест година! Знајте да ми није требало више од једног сата па да вас похватам: имам ја дугачке ноге.

У тренутку када је стари господин Ерон излазио носећи са собом потписане акте, Грита пријави господина пуковника Филипа Бридоа. Госпођа Ошон

изведе своја два унука у своју собу, да их тамо исповеди, како рече стари Ошон, и да сазна какав је утисак направио на њих овај призор.

Филип и старац стадоше поред једног прозора и разговараху тихо.

— Ја сам размислио о положају у коме се налази ваша ствар, — рече господин Ошон показујући на Ружеову кућу. Малочас сам разговарао о томе и са господином Ероном. Уписницу од педесет хиљада франака ренте може да прода само власник лично или лице које он овласти; а откако сте ви овде, ваш ујак није потписао овлашћење ни у једној бележничкој канцеларији; а како он није излазио из Исудена, није могао да га потпише ни на неком другом месту. Ако изда пуномоћ овде, сазнаћемо то одмах; ако је изда негде вани, сазнаћемо то такође, јер мора да је региструје, а уважени господин Ерон има начина да се о томе обавести. Ако, дакле, чича напусти Исуден, пошаљите некога за њим, обавештавајте се куд је отишао, а ми ћемо наћи начина да сазнамо шта је урадио.

— Он пуномоћ није дао, — рече Филип; — они је траже од њега, али ја се надам да ћу моћи спречити да им је не дадне; и-он-је-не-ће-да-ти! — узвикну војничина, угледавши свога ујака пред вратима и показавши га господину Ошону, коме укратко објасни догађаје који су се збили за његове посете, тако ситне, али у исто време и тако крупне.

— Максанс се мене боји, али не може да ми избегне. Миљоне ми је рекао да сви официри старе војске прослављају у Исудену сваке године годишњи-

цу царевог крунисања; е лепо, кроз два дана ја и Максанс ћемо да се видимо.

— Ако он имадне пуномоћ 1 децембра изјутра, он ће сести у поштанска кола за Париз, и лепо ће да остави годишњицу. . .

— Добро, ради се о томе да се ја састанем насамо са својим ујаком; а ја имам поглед који продире будале, — рече Филип погледавши господина Ошона једним грозним погледом, од кога овај задрхта.

— Кад су га пустили да иде са вама у шетњу, сигурно је Максанс пронашао неки начин да ипак добије партију, — упозори стари цимрија.

— Ох, Фарије бди, — одврати брзо Филип, — а није он сам. Тај Шпанац ми је открио у околини Ватана једнога од мојих бивших војника, коме сам ја чинио услуге. А да нико и не слути о томе, Бенжамен Бурде налази се под заповедништвом мога Шпанца, који му је сам ставио на расположење једнога од својих коња.

— Ако убијете то чудовиште, које ми је покварило унуке, учинићете одиста једно добро дело.

— Мојом заслугом, данас цео Исуден зна шта је господин Максанс учинио у ноћи пре шест година, — одговори Филип. — А препричавања, како ви то кажете, о њему иду својим путем. Морално, он је уништен! . . .

Чим је Филип изишао од свога ујака, Флора је отишла у Максансову собу да му исприча и најситније појединости о посети коју је ончас учинио смели сестрић.

— Шта да радим? — рече она.

— Пре него што приступим последњем средству,

које ће бити да ћу да се бијем са том грдном лешином, — одговори Максанс, — треба да покушамо са једним крупним потезом, па или добити или изгубити. Пусти будалу нека иде са својим сестрићем!

— Али та велика псина не бира много средства, — повика Флора, — тај ће да се разговара са њим отворено.

— Али слушај што ти кажем! — обрецну се Максанс гласом који је цичао. — Је ли ти мислиш да ја нисам слушао на вратима, и размислио о нашем положају? Затражи од чиче Коњеа једног коња и једна кола за превоз путника; али, то треба да буде одмах; све да буде спремно у року од пет минута! Потрпај унутра све своје ствари, узми собом Веди, и трчи у Ватан; тамо се смести као жена која мисли да тамо и остане; понеси оних двадесет хиљада франака из његовог писаћег стола. Ако ја чичу доведем у Ватан, ти нећеш пристати да се вратиш овамо пре него што ти не потпише пуномоћ. И док се ви будете враћали у Исуден, ја ћу одмаглити у Париз. Кад те Жак-Жак, по повратку са шетње, не нађе код куће, он ће изгубити главу, он ће хтети да јури за тобом. . . Е лепо, онда ћу ја да му говорим. . .

Док се је плела ова урота, Филип је одводио свога ујака испод руке и ишао са њим на Баронов булевар, да се прошетају. . .

— Ухватила су се у коштац два велика препредењака, — рече у себи стари Ошон, пратећи погледима пуковника који је држао испод руке свога ујака. — Радознао сам да видим крај те партије у којој се води борба око деведесет хиљада франака ренте.

— Драги ујаче, — рече чичи Ружеу Филип, на чијим су се реченицама осећали трагови његових париских веза, — ви волите ту девојку, и ви имате потпуно право да је волите, јер је збиља златна као јабука! Уместо да вас т а т о ш и као своје дете, она вас је пустила да идете као неки слуга, што је такође врло разумљиво; она би највише волела да ви одете под земљу, како би она могла да се уда за Максанса, кога обожава. . .

— Јест, ја то знам, Филипе, али ја је ипак волим.

— Е лепо, — продужи Филип, — ја сам се заклео љубављу своје мајке, која је свакако ваша сестра, да ћу учинити да ваша Мутивода буде мека као памук и онаква каква је морала бити пре него што је онај покварењак, за кога је срамота да је служио у царској гарди, дошао да се угнезди у вашу кућу. . .

— Ох, кад би ми то учинио! . . . — рече старац.

— То је врло једноставно, — одговори Филип, пресекавши свога ујака у речи, — ја ћу да убијем Максанса као пса. . . Али. . . под једним условом, — рече војничина.

— Под којим? — упита стари Руже, гледајући блесаво у свога сестрића.

— Не потписујте пуномоћ коју од вас траже пре 3 децембра, развуците то до тога датума. Те две мрцине хоће да им дате дозволу да продају ваших педесет хиљада франака ренте једино зато да би могли да оду у Париз да се венчају и да се тамо проводе са вашим милионом. . .

— И ја се тога бојим, — одговори Руже.

— Е лепо, било шта било, одгодите издавање пуномоћи за идућу недељу.

— Да, али кад Флора почне да ми говори, она ме толико узбуди да ја изгубим главу. Ево, кад ме погледа на један известан начин, ја у њеним плавим очима видим рај, и ја више нисам свој господар, нарочито пошто неколико дана поступа са мном рђаво.

— Па добро, ако почне да вам се умиљава, задовољите се обећањем да ћете јој дати пуномоћ, а мене обавестите уочи онога дана када ћете пуномоћ потписивати. За мене је то довољно. Максанс неће бити ваш пуномоћник, осим ако он мене убије. Ако ли убијем ја њега, ја ћу да заузмем код вас његово место, и дотераћу ту лепу девојку тако да ће да игра онако како ви будете свирали. Јест, Флора ће да вас воли, и те како! А, ако ви не будете задовољни са њом, ја ћу да је шибам.

— Ох, ја то никада не бих допустио. Сваки ударац спуштен на Флору погађао би ме у срце.

— Али то нам је ипак једини начин да владамо женама и коњима. Човек на тај начин стиче код њих љубав и страхопоштовање. Ето што сам хтео да вам кажем у строгом поверењу.

— Добар дан, господо, — поздрави Филип Мињонеа и Карпантиеа; — извео сам мало свога ујака, као што видите, и настојим да га уразумим; јер ми живимо у веку у коме унуци треба да уче дедове.

Поздравише се једни са другима.

— На мом драгом ујаку виде се последице једне несрећне љубави, — продужи пуковник. — Хоће да му измаме његово имање и да га оставе тако, као неку будалу; ви знате на кога ја мислим. Чичи урота није непозната, али он, ето, нема снаге да се ли-

ши мажења за време од неколико дана, да би ту уроту изиграо.

Филип изложи јасно положај у коме се налазио његов ујак.

— Господо, — рече он завршујући, — ви видите да има само један начин да се мој ујак ослободи: треба да пуковник Бридо убије мајора Жилеа, или да мајор Жиле убије пуковника Бридоа. Прекосутра славимо годишњицу царевог крунисања; ја рачунам на вас да ћете да распоредите места на банкету тако да ја будем прекопута од мајора Жилеа. Надам се и да ћете ми учинити част да будете моји сведоци.

— Изабраћемо вас за претседника, и ми ћемо бити поред вас. Макс, као потпретседник, биће прекопута од вас, — рече Мињоне.

— Ах, са том хуљом ће бити мајор Потел и капетан Ренар, — рече Карпантие. — И поред онога што се прича по граду о његовим ноћним пустоловинама, та два честита човека били су већ његови сведоци, они ће му остати верни. . .

— Видите, ујаче, — рече Филип, — како се ствар меси; — зато не потписујте ништа пре 3 децембра, јер већ сутрадан ви ћете бити слободни, срећни, и Флора ће вас волети и без узда и мамуза.

— Ти Максанса не познајеш, сестрићу, — рече преплашени старац. — Он је убио девет људи у двобоју.

— Јест, али није била у питању краћа стотине хиљада франака ренте, — одговори Филип.

— Рђава савест смета руци, — рече пословично Мињоне.

— Од данас за неколико дана, — продужи Филип, — ви и Мутивода живећете заједно као два голуба, чим њу прође њена жалост; јер ће се она превијати као црв, кукаће, плакаће; али . . . ви њу само пустите!

Два официра поткрепише Филипова извођења и потрудише се да охрабре чичу Ружеа, са којим проведоше у шетњи скоро два сата. Најпосле Филип испрати свога ујака до његове куће и рече му као последњу реч:

— Немојте да доносите никакву одлуку без мене. Ја познајем жене и мене је једна коштала више него што ће Флора вас икада да кошта! . . . Али, зато ме је она научила да се кроз цео свој живот држим као што треба према лепом полу. Жене су зла деца, то су вам животиње ниже од човека, и њима треба улити страх под кожу, јер за нас нема горег положаја него ако допустимо да нама владају те животиње!

Било је отприлике два сата после подне кад се чича вратио кући. Куски изиђе да му отвори врата, плачући, или барем, према Максовом наређењу, правећи се да плаче.

— Шта је било? — упита Жан-Жак.

— Ах, господине, госпођа је отпутовала са Ведом!

— От . . . путовала? — рече старац гласом који се гушио.

Ударац је био тако тежак да Руже мораде да се спусти на једну столицу. Један тренутак иза тога он се диже, погледа у велику собу, у кухињу, попе се у свој стан, обиђе сва одељења, па се опет врати у велику собу, баци се у једну наслоњачу и бризну у плач.

— Где је она? — викао је јецајући. Где је она? Где је Макс?

— Ја не знам, — одговори Куски, — мајор је изашао и није ми ништа рекао.

Жиле, као врло вешт политичар, сматрао је за потребно да изиђе да пролуња по граду. Остављајући старца самога његовом очајању, он му је дао прилику да осети своју осамљеност и тиме га је припремао да послуша његове савете. Али, да би спречио Филипа да се не нађе при руци своме ујаку у тој његовој кризи, Макс је препоручио Кускоме да никоме не отвара капију. Јер кад Флоре није било ту, старац је био без ђема и брњице, и ситуација је постајала преко сваке мере критична.

Док је обилазио по граду, Максанса Жилеа избегавали су многи људи који би му још јуче били притрчали да му стегну руку. На све стране створило се против њега нерасположење.

Сви језици бавили су се подвизима витезова Доколице. Случај са хапшењем Жозефа Бридоа, који је сада био расветљен, бацио је љагу на Макса, над чијим се животом и делима изрече пресуда за један цигли дан. Жиле сусрете мајора Потела, који га је тражио, и нађе га свега изван себе.

— Шта ти је, Потел?

— Драги мој, зар теби није познато да цела варош испира уста са именом царске гарде! . . . Цивили те изазивају, и, наравно, мене то вређа до дна душе.

— На што се жале? — одговори Макс.

— На оно што си радио по ноћи.

— Као да човек не може мало и да се забави! . . .

— То није ништа, — рече Потел.

Потел је припадао оној врсти официра који су одговорили једном претседнику општине: „Па платићемо вам ваш град, ако га запалимо!" Зато су њега врло мало узбуђивале лакрдије витезова реда Доколице.

— И шта још? — рече Жиле.

— Гарда против гарде; то је оно што мени пара срце. Бридо је тај који је раздражио све те грађане против тебе. Гарда против гарде! . . . не, то није добро! Ти не можеш да се повучеш, Макс, и треба да се обрачунамо са тим Бридоом. Слушај, ја сам нешто мислио да изазовем кавгу са тим великим гадом, и да га једноставно сравним са земљом; јер онда грађани не би могли да виде „гарду против гарде". У рату, не кажем: два јунака из гарде заваде се и побију се, али тамо нема цивила да им се ругају. Не, тај велики нитков није никада служио у гарди. Човек који је служио у гарди не сме да се понаша тако, пред грађанима, према човеку који је такође служио у гарди. Ах, са гардом се збија шала, и то још у Исудену, где је била нарочито уважавана! . . .

— Којешта, Потел, не брини се ти ни за шта, — одговори Максанс. — Мене ипак нећеш видети на банкету годишњице . . .

— Ти нећеш доћи прекосутра код Лакроа? . . . — повика Потел, прекидајући свога пријатеља. — Па ти онда хоћеш да испаднеш кукавица, да изгледа да бежиш од Бридоа? Не, не, гардиски гренадири не смеју да устукну испред гардиских драгона. Удеси своје ствари како знаш, и да си тамо!

— Да још једнога пошаљем у хладовину, — рече

Макс. — Добро, ја мислим да ја могу и да се нађем тамо и да посвршавам своје послове! . . . Јер, — рече он за себе, — пуномоћ не треба да буде на моје име. Како оно рече стари Ерон, то би много личило на крађу.

Овај лав, заплетен у мрежу коју му је сплео Филип Бридо, шкргутао је зубима; избегавао је погледе свакога кога је сусрео и вратио се преко булевара Вилат разговарајући сам са собом:

— Пре него што се побијем, добићу ренту. Ако погинем, барем она уписница неће припасти томе Филипу. Ја ћу је већ пренети на Флорино име. Према мојим упутствима, дете ће ићи право у Париз, и моћи ће, ако хтедне, да се уда за сина неког отпуштеног царског маршала. Ја ћу удесити да пуномоћ гласи на Баруха, који ће извршити пренос само ако му ја наредим.

Максу се мора признати да никада на изглед није био мирнији него онда кад би му кључало у срцу и у глави. Зато се никада нису нашле у толикој мери уједињене у једном војнику особине које чине великог генерала. Да није био заустављен у својој каријери ропством, сигурно би цар нашао у њему једнога од оних људи који су тако потребни за велике потхвате. Улазећи у велику собу, у којој је још увек плакала жртва свих ових призора, комичних и трагичних у исто време, Макс запита за разлог те велике жалости: он се правио изненађен, он ништа није знао; вест о Флорином одласку примио је са вешто изиграваним чуђењем и почео је да испитује Кускога да би сазнао нешто о циљу тога необјашњивог пута.

— Госпођа ми је рекла само да кажем господину да је она узела из писаћег стола двадесет хиљада златних франака који су се тамо налазили, — рече Куски, — сматрајући да јој господин не би одбио ту своту као плату за двадесет и две године службе.

— Као плату? — рече Руже.

— Да, — одговори Куски. — „Ах, ја се више нећу вратити", говорила је она Веди одлазећи (јер јој је јадна Веди, која је била толико привржена господину, стављала извесне приговоре). „Не, не", говорила је, „он мене нимало не воли, он је пустио свога сестрића да са мном поступа као са последњом међу последњима!" И плакала је, . . . плакала као киша.

— Ах, баш ми је стало до Филипа! — узвикну старац, кога је Максанс стално посматрао. — Где је Флора? Како би се могло сазнати где је Флора?

— Нека вам помогне Филип, ви слушајте његове савете, — одговори хладно Максанс.

— Филип! — рече старац, — а шта он може том јадноме детету?. . . Једини си ти, мој добри Максе, који ћеш умети да пронађеш Флору, она ће поћи са тобом, ти ћеш ми је вратити. . .

— Ја нећу да долазим у сукоб са господином Бридоом, — рече Макс.

— Забога! — повика Руже, — па ако је само то по среди, он ми је обећао да ће да те убије.

— Ах, — узвикну Жиле смешећи се, — то ћемо тек да видимо!

— Пријатељу, — рече старац, — пронађи Флору и реци јој да ћу јој учинити све што год хоће . . .

— А неко је морао да је види кад је прошла кроз град, — рече Максанс Кускоме; — спреми нам вечеру, постави све на сто, па иди распитај се од човека до човека, тако да до краја обеда можеш да нам јавиш којим је путем ударила госпођица Бразие.

Ово наређење примири за тренутак јадног човека, који је цвилео као дете које је изгубило дадиљу. У томе тренутку Руже је у Максансу видео анђела, иако га је иначе мрзео као узрочника свих својих несрећа. Једна онаква љубав као што је била Ружеова према Флори чудновато је налик на детињство. Око шест сати, Пољак, који се просто напросто прошетао по граду, врати се кући и јави да је Мутивода отишла ватанским друмом.

— Госпођа се вратила у свој крај, то је јасно, — рече Куски.

— Хоћете ли да пођете вечерас у Ватан? — рече Макс старцу. — Пут је рђав, али Куски уме да вози, и ви ћете се лакше да измирите вечерас у осам сати него сутра изјутра.

— Хајдемо! — повика Руже.

— Потерај коња сасвим полако, и настој да град не сазна ништа о овим глупостима, због угледа господина Ружеа. И оседлај мога коња, ја ћу поћи напред, — рече Макс Кускоме на уво.

Господин Ошон је већ био обавестио Филипа Бридоа о одласку госпођице Бразие, и он се диже од стола господина Мињонеа да би потрчао на трг Сен-Жан; јер је одмах савршено прозрео циљ те веште стратегије. Кад се Филип јави да посети свога ујака, Куски му одговори са једног прозора са првог спрата да господин Руже не може никога да прими.

— Фарије, — рече Филип Шпанцу који се шетао улицом Гранд-Нарет, — иди кажи Бенжамену да оседла мога коња; хитно је да сазнам шта ће да буде од мога ујака и од Максанса.

— Тамо прежу коња у таљиге, — рече Фарије, који је пазио на Ружеову кућу.

— Ако пођу у Ватан, — одговори Филип, — онда ми нађи другог коња и дођи са Бенжаменом код господина Мињонеа.

— Шта намеравате да предузмете? — рече господин Ошон, који изађе из своје куће кад угледа Филипа и Фарија на тргу.

— Таленат једнога генерала, драги господине Ошоне, састоји се не само у томе да вешто прати кретање непријатеља него и у томе да по тим кретањима погађа његове намере и да стално преудешава свој план уколико га непријатељ поремети неким непредвиђеним кораком. Видите, ако мој ујак и Максанс изиђу заједно у двоколицама, они иду у Ватан; Максанс му је обећао да ће га измирити са Флором, која fugit ad salices,[1] јер је то смицалица генерала Вергилија. Ако се ствари буду тако развијале, ја не знам шта ћу да радим; али, имаћу ноћ пред собом, јер ујак неће потписати пуномоћ у десет сати ноћу, пошто тада бележници спавају. Али, ако Макс пође пре ујака, да би дао Флори потребна

[1] Узето из Вергилијевих еклога (III, 66). Цео стих гласи: Fugit ad salices et se cupit ante videri, Она бежи у врбак а жели да је смотре. Реч је о пастирици Галатеји и пастиру Даметасу. Помиње се често кад се мисли на лепоту која бежи да би се трчало за њом. — Прим. прев.

упутства, као што ми се чини по копању другог коња, и што ми изгледа нужно и вероватно, са том хуљом је свршено! Видећете како се стари војници свете кад је у питању наслеђе... А како ће ми за овај последњи потез у овој игри бити потребан један помагач, идем брзо опет код Миљонеа, да се тамо споразумем са својим пријатељем Карпантиеом.

Пошто стеже руку господину Ошону, Филип сиђе улицом Петит-Нарет до куће мајора Миљонеа. После десет минута, господин Ошон виде Максанса како одлази у великом касу, и његову старачку радозналост заголица то тако снажно да остаде на прозору велике собе у ишчекивању штропота старог полуимања, који се није дао дуго чекати. Теран својом нестрпљивошћу, Жан-Жак је пратио Максанса на двадесет минута растојања.

Куски је, сигурно по наређењу свога правог господара, терао кола кораком, барем кроз град.

— Оду ли у Париз, све је пропало, — рече господин Ошон у себи.

У том тренутку стиже у кућу господина Ошона један дечко из Римског предграђа; он је носио једно писмо за Баруха. Два старчева унука, који су били збуњени од јутрос, добровољно су остали у хапсу у кући свога деде. Размишљајући о својој будућности, они су увидели колико им је потребно да буду пажљиви према своме деду и својој баби. Баруху је, ипак, морао бити познат утицај који је његов деда Ошон имао на његовог деда и бабу Борниш; господин Ошон неће пропустити да делује да се цела имовина Борниша преведе на Адолфину, само ако им њезино понашање дадне разлога да пренесу своје

наде на велику удају, којом су му претили истога јутра. Богатији него Франсоа, Барух је имао много да изгуби; зато је он био за безусловну послушност, не постављајући других услова сем исплате дугова који су направљени код Макса. Што се тиче Франсое, његова је будућност била у рукама његовог деде; он се надао имању само од њега, јер је, према туторском извештају, постао његов дужник. Два младића дала су сада свечана обећања; на кајање су их натерали њихови угрожени интереси, а госпођа Ошон их је убедила да немају шта да се брину за свој дуг Максу.

— Правили сте глупости, — рече им она, — поправите то својим добрим владањем, и господин Ошон ће се примирити.

Зато Франсоа, пошто прочита писмо преко Баруховa рамена, шапну Баруху на уво:

— Питај деду за савет.

— Погледајте, — рече Барух, приносећи писмо старцу.

— Прочитајте ми га ви, јер немам наочара.

„Драги пријатељу,

Надам се да се нећеш устручавати да ми у овим тешким приликама у којима се налазим учиниш услугу тиме што ћеш се примити да будеш опуномоћеник господина Ружеа. Зато буди у Ватану сутра у девет сати. Ја ћу те сигурно послати у Париз; али, буди спокојан, ја ћу ти дати путни трошак и доћи ћу одмах за тобом, јер ја сам готово сигуран да ћу бити присиљен да напустим Исуден 3 децем-

бра. Остај ми здраво! Ја рачунам на твоје пријатељство, а и ти рачунај на пријатељство твога пријатеља

Максанса."

— Слава Богу! — рече господин Ошон. — Наследство онога блесавка спасено је из канџа оних нечастивих.

— То ће бити ако ви кажете, — рече госпођа Ошон, — и нека је за то слава Богу који је сигурно услишио моје молитве. Победа злих увек је само пролазна.

— Ви ћете да одете у Ватан и да примите пуномоћ господина Ружеа, — рече старац Баруху. — Ради се о томе да се педесет хиљада франака ренте пренесе на име госпођице Бразие. Ви ћете отпутовати и за Париз, али ћете остати у Орлеану, и тамо ћете чекати док вам ја не јавим. Никоме на свету не говорите где ћете отсести, а отседните у последњој крчми предграђа Бание, па макар била и рабациска . . .

— Ах, гле! — рече Франсоа, који, на штропот кола која су долазила улицом Гранд-Нарет, одјури на прозор, — ево га нешто ново: чича Руже и господин Филип Бридо враћају се заједно у каруцама, а Бенжамен и господин Карпантие иду за њима на коњима! . . .

— Идем до њих, — повика господин Ошон, код кога радозналост надвлада свако друго осећање.

Господин Ошон затече старог Ружеа где пише у својој соби ово писмо, које му је диктирао његов сестрић:

„Госпођице,

Ако се ви не вратите у моју кућу по примитку овога писма, ваше понашање биће такав знак незахвалности за доброте које сам вам учинио, да ћу ја опозвати тестаменат који сам направио у вашу корист и да ћу цело своје имање оставити своме сестрићу Филипу. Јасно вам је, такође, да господин Жиле више не може бити мој гост, чим се налази са вама у Ватану. Стављам у дужност господину капетану Карпантиеу да вам преда ово писмо и надам се да ћете саслушати његове савете, јер ће вам он говорити као што би вам говорио

ваш одани

Жан-Жак Руже."

— Капетан Карпантие и ја с у с р е л и смо мога ујака, који је био толико луд да је пошао у Ватан да тражи госпођицу Бразие и мајора Жилеа, — рече Филип господину Ошону са дубоком иронијом. — Ја сам објаснио своме ујаку да он на тај начин слепо иде у сусрет једној обичној замци: зар га та девојка неће напустити онога тренутка кад јој потпише пуномоћ, коју она тражи од њега зато да би преписала на себе педесет хиљада франака доживотне ренте? А са овим писмом, зар чича неће доживети да још ноћас види како му се враћа под његов кров лепа бегуница?. . . Ја обећавам да ће госпођица Бразие бити убудуће мека као памук, само ако ми мој ујак допусти да заузмем место господина Жилеа, за кога ја сматрам да је овде више него сувишан. Имам ли право?. . . И мој ујак се јада!

— Драги суседе, — рече господин Ошон, — ви

сте ударили најсигурнијим путем да дођете до мира у својој кући. Ако ћете ми веровати, ви треба само да поништите ваш тестаменат, и Флора ће бити за вас оно што је била и првих дана.

— Нећу, јер ми она неће опростити бол који ћу јој задати, — рече старац плачући, — она ме неће више волети.

— Она ће вас волети, и те како, то је моја брига! — рече Филип.

— Та отворите очи, човече! — рече господин Ошон Ружеу. — Она хоће да вас опљачка и да вас напусти . . .

— Ах! кад бих био сигуран да је тако! . . . — повика матори глупан.

— Гледајте, ево вам писма које је Максанс упутио моме унуку Борнишу, — рече стари Ошон. — Читајте!

— Ужасно! — повика Карпантие кад чу садржај писма, који Руже прочита плачући.

— Је ли то довољно јасно, ујаче? — упита Филип. — Којешта, вежите ви ту девојку коришћу, и она ће вас обожавати . . . у границама могућности: мало овако, мало онако.

— Она много воли Максанса, она ће мене оставити, — рече старац, на око заплашен.

— Али, ујаче, ја или Максанс, један од нас двојице прекосутра се више неће шетати по исуденским улицама . . .

— Е, па идите, господине Карпантие, — продужи чича, — ако ми обећавате да ћете је вратити, онда идите! Ви сте поштен човек, реците јој све што буде сматрали за потребно да јој кажете у моје име . . .

— Капетан Карпантие ће јој шапнути на уво да ја доводим из Париза једну жену чија је младост и лепота мало љупкија, — рече Филип Бридо, — и неваљалица ће дотрчати као без душе!

Капетан отпутова, терајући сам старе каруце; њега је пратио Бенжамен на коњу, јер Кускога више нису могли да пронађу. Иако су му двојица официра претили да ће га тужити и да ће изгубити место, Пољак је побегао у Ватан на коњу кога је изнајмио, да би обавестио Максанса и Флору о препаду њиховог противника. Пошто заврши своју мисију, Карпантие, који није хтео да се враћа са Мутиводом, имао је да дојаше на Бенжаменовом коњу.

Кад је сазнао за Кускијево бекство, Филип рече Бенжамену:

— Од вечерас ћеш да замењујеш Пољака. Зато гледај да се попнеш на каруце одострага без знања Флорина, да би био овде у исто време кад и она.

— Ствар се лепо развија, деда Ошоне, — рече пуковник. — Прекосутрашњи банкет биће весео.

— Ви ћете овде да се настаните? — рече стари Цимрија.

— Сад сам баш рекао Фарију да ми пошаље овамо све моје ствари. Ја ћу да спавам у соби чија врата гледају у трем Жилеовог стана; ујак је пристао.

— Шта ће бити од свега тога? — рече уплашени чича.

— Биће то да ће вам се кроз четири сата вратити госпођица Флора Бразие, питома као јагње Господње, — одговори господин Ошон.

— Само да се Бог смилује! — рече чича бришући сузе.

— Сад је седам сати, — рече Филип, — краљица вашег срца биће овде око једанаест и по; Жилеа овде више неће бити; зар нећете бити срећни као папа?... Ако хоћете да победим, — додаде Филип на уво господину Ошону, — останите са нама до доласка те мајмунице, помоћи ћете ми да задржим чичу при његовој одлуци; а затим ћемо нас двојица да објаснимо госпођици Мутиводи шта су њени прави интереси.

Господин Ошон остаде да прави друштво Филипу, пошто увиде оправданост његове молбе; али обојица имадоше много посла, јер је чича Руже био почео да јадикује као дете и није престао све дотле док му Филип није дошао и по десети пут са својом напоменом:

— Али, ујаче, ако се Флора врати и ако буде нежна према вама, ви ћете увидети да сам ја имао право. Она ће вас пазити као своје дете, ви ћете сачувати своје приходе, а држаћете се убудуће мојих савета, па ће све ићи као у рају.

Кад се у једанаест и по сати зачу штропот двоколица из улице Гранд-Нарет, постави се питање да ли се кола враћају пуна или празна. На Ружеову лицу показа се тада страховито неспокојство, које убрзо замени малаксалост претеране радости кад угледа две жене у тренутку кад кола скренуше на улаз.

— Куски, — рече Филип, помажући Флори да сиђе, — ви више нисте у служби господина Ружеа,

ви вечерас нећете спавати овде, и зато спакујте ваше ствари; Бенжамен, кога ево, замениће вас.

— Ви сте, значи, газда? — рече Флора са иронијом.

— Ако ви допуштате, — одговори Филип, стежући Флорину руку као клештима. — Ходите, нас двоје треба да мало з а м у т и м о наша срца!

Филип одведе забезекнуту жену неколико корачаја даље, на трг Сен-Жан.

— Лепојко моја, прекосутра ће Жиле бити послан под ледину, и то ће да учини ова десница, — рече војничина пружајући своју десну руку, — или ће његова мене да покоси. Ако ја умрем, ви ћете бити газдарица у кући мога јадног блесавог ујака: b e n e s i t![1] Али ако ја останем здрав и читав, онда се владајте поштено и услужујте га као што најбоље умеднете. Иначе, ја познајем у Паризу доста Мутивода, које су, без икакве увреде, лепше од вас, јер им је тек седамнаест година; оне ће ујаку пружити задовољства више него што треба и послужиће на тај начин и мојим интересима. Прихватите се вашег посла одмах вечерас, јер ако сутра чича не буде весео као птица, онда имам да вам кажем само једну реч, и да је добро чујете! Постоји само један начин на који можемо да убијемо човека а да нам правда не пребаци ни речи, а тај је да се побијемо са њим у двобоју; међутим, ја познајем три начина на које човек може да се реши једне жене. Тако је то, лане моје!

Док је Филип ово говорио, Флора је дрхтала као да је у грозници.

[1] Добро! — Прим. прев.

— Убити Макса?... — рече она, погледавши Филипа при светлости месечине.

— Идите, гледајте, ево ујака...

Одиста, чича Руже, ма шта да је могао да му каже господин Ошон, изађе на улицу да узме за руку Флору Бразие, као што би неки цимрија узео своје благо; и врати се у кућу, одведе је у своју собу и закључа се.

— Данас је св. Ламбер, ко напусти своје место, изгуби га, — рече Бенжамен Пољаку.

— Мој господар ће вама свима да затвори уста, — одговори Куски пошавши да се састане са Максом, који се био сместио у хотелу П о ш т и.

Сутрадан, од девет до једанаест, жене су разговарале између себе на вратима својих кућа. У целој вароши говорило се једино о необичној револуцији која се одиграла уочи тога дана у породици чиче Ружеа. Закључак тих разговора био је свуда исти:

„Шта ће се догодити сутра, на банкету годишњице крунисања, између Макса и пуковника Бридоа?"

Филип рече Веди само две речи: — Или шест стотина франака доживотне ренте, или напоље! — Те две речи учинише је за тренутак неутралном између двеју страшних сила какве су биле Филип и Флора.

Пошто је знала да је Максов живот у опасности, Флора је постала љубазнија са старим Ружеом него и у прве дане њихове заједнице. Јер, на жалост, у љубави, користољубива лаж вреди више од истине, и зато многи људи и плаћају тако скупо веште варалице. Мутивода се показа истом кад је било време ручку, кад сиђе са Ружеом водећи га за руку. Њој ударише сузе у очи кад угледа на Максовом месту

оног ужасног војничину тамноплавих очију и са лицем које је било хладно и претсказивало несрећу.

— Шта вам је, госпођице? — рече јој он, пошто пожеле добар дан своме ујаку.

— Ето, сестрићу, не може никако да се помири са мишљу да ти можеш да се бијеш са мајором Жилеом...

— Ја немам ни најмању жељу да убијем тога Жилеа, — одговори Филип; — он треба само да оде из Исудена, да се укрца за Америку са каквим пртљагом, и ја ћу бити први који ће вам саветовати да му дате новаца да купи најбољег могућег еспапа и који ћу му пожелети срећан пут! Он ће се тамо обогатити, и то ће бити за њега много часније него да прави испаде ноћу по Исудену и да уноси немир у вашу кућу.

— Е, па ето, то је лепо, зар не? — рече Руже гледајући у Флору.

— У А...ме...ри...ку! — одговори она јецајући.

— Боље је и побећи у Њујорк него трунути између две јелове даске у Француској... А после, ви сте ми рекли да је он умешан човек: може и он мене да убије! — примети пуковник.

— Хоћете ли ме пустити да разговарам са њим? — рече Флора, заклињући Филипа понизно и послушно.

— Свакако, он може да дође да узме своје ствари! Ја ћу за то време, међутим, бити са својим ујаком, јер ја чичу више не напуштам, — одговори Филип.

— Веди, — повика Флора, — трчи у П о ш т у, кћери моја, и кажи мајору да га ја молим да...

— Да дође по своје ствари, — рече Филип пресецајући Флору.

— Да, да, Веди. То ће бити најчаснији повод да ме посети, ја хоћу да разговарам са њим . . .

Страх је толико уздржавао мржњу код ове девојке, језа коју је она осећала наишавши на једну јаку и неумољиву природу, она којој се дотада стално само ласкало, била је тако велика, да се она навикавала да се повија пред Филипом исто онако као што се јадни Руже био навикао да се повија пред њом; чекала је са зебњом кад ће да се врати Веди; али Веди се врати са поруком да Макс неће да дође; он је молио госпођицу Флору Бразие да му пошаље његове ствари у хотел П о ш т у.

— Да ли ми допуштате да му их ја однесем? — рече она Жан-Жаку Ружеу.

— Допуштам, али ћеш да се вратиш? — рече старац.

— Ако се госпођица не врати до подне, ви ћете ми у један сат дати пуномоћ да продам ваше ренте, — рече Филип гледајући у Флору. — Нека и Веди иде са вама, због света. Треба отсада да водите рачуна о части мога ујака.

Флора није могла ништа постићи код Максанса. Очајан што је допустио да буде избачен из једног положаја који је цела варош сматрала недостојним, Максанс је имао и сувише поноса да би бежао од Филипа. Мутивода је побијала овај разлог, предлажући своме пријатељу да заједно побегну у Америку; али, Жиле, који није хтео Флоре без иметка чиче Ружеа, и који није хтео да девојци покаже своја

права осећања, остаде упорно при својој намери да убије Филипа.

— Направили смо једну велику глупост, — рече он. — Требало је да одемо све троје у Париз да тамо проведемо зиму; али, ко ће да мисли, кад смо угледали ону грдну лешину, да ће ствари овако да се окрену? Има у току догађаја извесне брзине која омамљује. Ја сам пуковника схватио као једног од оних задрибалди који не знају ни две унакрст: и ту сам погрешио. Пошто нисам умео да променим правац одмах у почетку, сада бих испао кукавица ако бих устукнуо пред пуковником ма и за једну стопу; он ме је упропастио у очима вароши, и ја могу да повратим изгубљени углед само његовом смрћу.

— Отпутуј у Америку са четрдесет хиљада франака; ја ћу умети да се решим тога дивљака, и доћи ћу за тобом, то ће бити много паметније . . .

— А шта би свет мислио о мени?. . . — узвикну он, прогоњен страхом од о г о в а р а њ а. — Нећу. Уосталом, ја сам већ покопао деветорицу. Тај момак ми не изгледа да је много јак: он је изашао из школе и отишао у војску, био је стално у борби до 1815, а затим је путовао у Америку; тако та псина никада није ступила у дворану за мачевање, док мени нема премца у руковању сабљом. Сабља је његово оружје, и ја ћу изгледати племенит кад му је понудим, јер ћу настојати да будем нападнут, а онда ћу да га прободем. Ово је свакако боље решење. Примири се: прекосутра ћемо ми бити господари.

Тако, глупо питање части би код Макса јаче од здраве политике. Пошто се у један сат врати кући, Флора се затвори у своју собу да се сита исплаче.

Кроз цео тај дан препричавања су ишла својим путем по Исудену, у коме се двобој између Филипа и Максанса сматрао као неизбежан.

— Ах, господине Ошоне, — рече Миљоне, који сусрете старца шетајући се по Баронову булевару у друштву са Карпантиеом, — ми смо веома забринути, јер је Жиле врло вешт у руковању свим врстама оружја.

— Свеједно, — одговори провинциски дипломата, — Филип је добро водио ову ствар... И ја никада не бих веровао да ће тај велики безобразник тако брзо успети. Те две јуначине насрнули су један на другога као две олујине...

— Ох, — рече Карпантие, — Филип је печен човек, његово држање на суду перова је ремек-дело дипломатије.

— Па лепо, капетане Ренаре, — примећивао је један грађанин, — кажу да лисица лисици очи не вади, а изгледа да ће се Макс побити са пуковником Бридоом. То ће бити озбиљно, између људи из старе гарде.

— Ви се томе смејете, наравно! Зато што се тај јадни момак забављао ноћу, ви се срдите на њега, — рече пуковник Потел. — А Жиле је човек који није могао да остане у једној рупи као што је Исуден а да се ничим не бави!

— Најпосле, господо, — говорио је четврти, — Макс и пуковник су већ загазили у борбу. Зар пуковник не мора да освети свога брата Жозефа? Сетите се само Максовог поступка према томе јадном дечку.

— Којешта! уметник! — рече Ренар.

— Али у питању је наследство чиче Ружеа. Кажу да је господин Жиле имао да се дочепа педесет хиљада франака ренте у тренутку кад се је пуковник уселио код свога ујака.

— Да Жиле краде нечију ренту?... Слушајте, господине Ганиве, немојте то да кажете нигде на другом месту, — повика Потел, — јер ћемо вам иначе сасути зубе у уста!

У свима грађанским кућама прављени су завети за уваженог пуковника Бридоа.

Сутрадан око четири сата официри бивше војске који су се налазили у Исудену или у околини шетали су се по тргу Марше, испред капије једног гостионичара који се звао Лакроа, и ишчекивали Филипа Бридоа. Банкет који је имао да се одржи у почаст годишњице крунисања био је заказан за пет сати, обично војничко време. У свима групама разговарало се о Максансовој афери и о томе како је он истеран из куће чиче Ружеа, јер су прости војници намислили да се нађу на састанку код неког трговца вином на тргу. Између официра, Потел и Ренар остадоше једини који покушаше да бране свога пријатеља.

— Зар ми морамо да се мешамо у ствари које се дешавају између двојице наследника? — говорио је Ренар.

— Макс је слаб са женама, — примећивао је цинични Потел.

— Ту ће ускоро сабље имати посла, — рече један бивши потпоручник који се бавио повртарством у О-Балтану. — Кад је господин Максанс Жиле већ направио ту глупост да се настани код чиче Ружеа, онда би био велика кукавица ако би допустио да га

отуда избаце као неког слугу, без икаквог објашњења.

— Свакако, — одговори суво Миљоне. — Глупост која не успе постаје злочин.

Макс, који дође да се придружи старим Наполеоновим војницима, би овога пута дочекан са једним доста значајним ћутањем. Потел и Ренар узеше свога пријатеља сваки за по једну руку и пођоше неколико корачаја, да разговарају са њим. У том тренутку сви приметише Филипа где долази издалека, у свечаном оделу; вукао је свој штап са једним хладним изразом у лицу, који је био у супротности са пажњом коју је Макс био присиљен да посвећује разговорима својих последњих пријатеља. Филип се рукова са Миљонеом, са Карпантиеом и са још некима. Овај пријем, тако различит од онога на који је наишао Максанс, успео је да сасвим истера из главе овога момка оно мало страха и, ако хоћете, уздржљивости, које су у њу била усадила навалљивања и, нарочито, нежности Флорине, чим се је нашао сам са собом.

— Ми ћемо да се бијемо, — рече он капетану Ренару, — и то на живот и смрт! И зато ми не говорите више ништа, него ме пустите да одиграм своју улогу.

После ових последњих речи, које су биле изговорене једним грозничавим тоном, тројица бонапартиста се поново помешаше са групом официра. Макс први поздрави Филипа Бридоа, који му одздрави, измениви са њим један врло хладан поглед.

— Дакле, господо, да идемо за сто! — рече мајор Потел.

— Пијмо у непролазну славу малога Шише, који се сада налази у рају јунака! — узвикну Ренар.

Осећајући да ће положај бити мање незгодан за столом, сви схватише намеру малог коњичког капетана. Званице потрчаше у дугачку ниску дворану гостионице Лакроа, чији су прозори гледали на тржиште. Сви гости брзо поседаше за сто, за којим се два противника, као што је то Филип тражио, наћоше један према другоме. Многи градски младићи, а нарочито негдашњи витезови Доколице, прилично узнемирени оним што је имало да се догоди на банкету, шетали су се разговарајући о критичном положају у који је Филип умео да доведе Максанса Жилеа. Људима је било жао што је дошло до тога сукоба, али су сви сматрали да је двобој потребан. И све је ишло лепо до краја обеда, ма да је код двојице бораца било, и поред привидно веселог расположења које је владало на банкету, извесне опрезности која је доста личила на неспокојство. У очекивању кавге, за коју су се сигурно и један и други спремали како да је изазову, Филип је изгледао изванредно хладнокрван а Макс необично весео; али за оне који су знали да гледају, сваки од њих играо је своју улогу.

Кад је послужено и последње јело, Филип рече:

— Напуните чаше, пријатељи, и дозволите ми да наздравим први.

— Он је рекао п р и ј а т е љ и, немој да пуниш чашу, — рече Ренар Максу на уво.

Макс себи насу вина.

— У здравље велике војске! — узвикну Филип, са истинским заносом.

— У здравље велике војске! — поновише као у један глас сви присутни.

У том тренутку на улазу у дворану појави се једанаест простих војника, међу којима су били и Бенжамен и Куски, те и они поновише: „У здравље велике војске!"

— Ућите, децо, сад ћемо да пијемо у његово здравље! — рече мајор Потел.

Бивши војници ућоше и поређаше се сви стојећи иза својих официра.

— Ето видиш да није умро! — рече Куски једном бившем подофициру, који је сигурно вић био оплакао цареве самртне муке, које су већ биле и прошле.

— Мени допустите другу здравицу! — рече мајор Миньоне.

Послуга донесе неколико послужавника слаткиша, да би се нашло. Миньоне се диже.

— У здравље оних који су покушали да доведу његовог сина! — рече он.

Сви, изузев Максанса Жилеа, поздравише Филипа Бридоа наздрављајући му пуним чашама.

— Хоћу ја да говорим, — рече Макс и диже се.

— Макс! Макс! — чуло се вани.

Дубока тишина завлада у дворани и на тргу, јер је Максов карактер давао повода очекивању каквог изазивања.

— Да се на овај дан, идуће године, опет сви састанемо!

И иронично наздрави Филипу.

— Облачи се, — рече Куски своме суседу.

— Полиција вам у Паризу није дала да правите овакве банкете, — рече мајор Потел Филипу.

— Који ти је ђаво да говориш о полицији пуковнику Бридоу? — рече Максанс Жиле безобразно.

— Што се тиче мајора Потела, он тиме није мислио ништа рђаво! . . . — рече Филип, смешећи се са горчином.

Наста такав тајац да би се била чула мува да је пролетела.

— Мене се полиција прилично плаши, — продужи Филип, — чим ме је послала у Исуден, у крај у коме сам имао задовољство да опет видим старе јунаке; али, мора се признати, овде нема богзна какве разоноде. Као човек који није мрзео проводњу, ја сам овде прилично скучен. На концу, уштедећу нешто за оне госпођице, јер ја нисам од оних људи којима перине доносе ренте; мене је Маријета из велике Опере коштала невероватне своте.

— Је ли ви то за мене кажете, драги пуковниче? — упита Макс, упутивши Филипу један поглед који је деловао као електрична струја.

— Схватите како хоћете, мајоре Жиле, — одговори Филип.

— Пуковниче, ова моја два пријатеља, Ренар и Потел, доћи ће сутра да се споразумеју са . . .

— Са Миньонеом и Карпантиеом, — одговори Филип, пресекавши Жилеа и показујући на своја два суседа.

— А сад, — рече Макс, — продужимо са здравицама.

Ниједан од двојице противника није био изашао из обичног тона разговора; свечана је била само тишина у којој су саслушани.

— Ах, да, ви тамо, — рече Филип бацивши поглед на просте војнике, — не заборавите да се наше ствари не тичу грађана . . . Ни речи о овоме што се малочас догодило. То треба да остане између старе гарде.

— Они ће се држати наређења, пуковниче, — рече Ренар, — то вам ја јамчим.

— Живео његов мали! Дабогда он владао Француском! — повика Потел.

— Смрт Енглезу! — продера се Карпантие.

Овај повик наиђе на нечувен одзив.

— Нека је срамота Хедсона Лоа! — рече капетан Ренар.

Крај обеда прође врло лепо, и попи се врло много. Два противника и њихова четири сведока схватише као питање своје части да тај двобој, у коме се радило о једном огромном имању и који се тицао двојице људи толико познатих због своје храбрости, не имадне ничег заједничког са обичним свађама. Два џентлмена нису се могла боље понети него што су се понели Макс и Филип. Тако су се младићи и грађани који су се били окупили на тргу преварили у својим очекивањима. Све званице, као прави војници, прећуташе потпуно призор са краја обеда. У десет часова, оба противника су обавештена да је уговорено оружје сабља. Место које је одабрано за састанак било је зачеље капуцинске цркве, а време састанка осам часова изјутра. Годе, који је као бивши санитетски официр учествовао у банкету, замољен је да присуствује двобоју. Сведоци одлучише да борба ни у којем случају не траје више од десет минута. У једанаест сати увече, на велико изненађење пуковниково, господин Ошон доведе своју жену код Филипа у тренутку кад се овај спремао да легне.

— Ми знамо шта се спрема, — рече стара госпођа, са очима пуним суза, — и ја долазим да вас закунем да не изађете сутра а да се не помолите Господу . . . Препоручите вашу душу Богу.

— Добро, госпођо, — одговори Филип, коме стари Ошон даде некакав знак преко лења своје жене.

— То није све, — рече Агатина кума; — ја се стављам на место ваше јадне мајке и одричем се овога, што ми је било најдрагоценије, узмите! . . .

Госпођа Ошон пружи Филипу један зуб причвршћен на кадиву извезену златом, у коју је она ушила две зелене врвце, и, пошто му га показа, опет га стави у једну кесицу.

— Ово вам је реликвија Свете Соланже, заштитнице Берија; ја сам је спасла од Револуције; понесите је сутра ујутру на вашим грудима.

— Да ли може да ме заштити од удараца сабљом? — упита Филип.

— Може, — одговори стара госпођа.

— Ја тако нешто не смем да имам на себи као ни оклоп! — узвикну Агатин син.

— Шта каже он? — упита госпођа Ошон свога мужа.

— Каже да то није допуштено, — одговори стари Ошон.

— Добро је, не говоримо више о томе, — рече стара госпођа. — Ја ћу се молити Богу за вас.

— Али, госпођо, једна молитва и један добар ударац оштрицом, то никада не може да шкоди, —

рече пуковник, направивши покрет као да ће да прободе кроз срце господина Ошона.

Стара госпођа захте да пољуби Филипа у чело. Затим, силазећи, даде Бенжамену десет талира, што је претстављало сав новац који је она имала, да би он за тај новац ушио у џепић од чакшира свога господара ону реликвију Свете Соланже. Бенжамен је то и учинио, не зато што би веровао у моћ онога зуба, јер он рече да његов господар има другу, и много бољу, коју ће да употреби против Жилеа, него зато што је морао да изврши посао који је тако скупо плаћен. Госпођа Ошон се повуче пуна поверења у Свету Соланжу.

У осам часова, сутрадан, 3 децембра, по облачном и хладном времену, Макс стиже, у пратњи своје двојице сведока и свога Пољака, на пољаницу која се онда налазила око зачеља старе капуцинске цркве. Тамо затекоше Филипа и његове, са Бенжаменом. Потел и Миљоне одмерише двадесет и четири стопе. Са сваког краја те раздаљине, двојица војника повукоше две линије помоћу једног ашова. Ако су хтели да не испадну кукавице, противници нису могли да се повуку преко својих линија; сваки од њих морао је да остане на својој линији и да се креће напред по вољи тек пошто сведоци кажу: „Почните!"

— Хоћемо ли да скинемо капуте? — рече Филип Жилеу хладно.

— Драге воље, пуковниче, — одговори Максанс са сигурношћу старог кавгаџије.

Два противника задржаше на себи само панталоне; кроз платно кошуља назирала им се црвена боја

коже. Сваки од њих стаде на своје место наоружан прописном сабљом, подједнако тешком, око три ливре, и подједнако дугачком, око три стопе, и обори оштрицу земљи, очекујући знак за борбу. Обојица су били тако мирни да им мишићи, упркос зими, нису дрхтали као да су били од бронзе. Годе, четири сведока и два војника били су узбуђени и мимо своје воље.

— Опасне џукеле!

Овај узвик оте се из уста мајору Потелу.

У тренутку кад је дат знак „Почните", Максанс примети злослутну главу Фаријеву, која их је гледала кроз ону рупу коју су витезови направили на крову цркве да би кроз њу унели голубове у његов магазин. Његова два ока, из којих су избијала два млаза ватре, мржње и освете, засенише Макса. Пуковник пође право према своме противнику, заклањујући се тако да би могао да искористи погодан тренутак. Његово наступање тако је одавало мачеваоца првог реда, да се у Максову душу увуче осећање мање вредности, и изазва у њој оно растројство снага које обесхрабрује играча који се пред мајстором или пред срећним човеком збуњује и игра лошије него обично.

— Ах, препредењака, — рече Макс у себи, — па он је прворазредни мачевалац, ја сам пропао!

Макс покуша да млатара сабљом око себе као неки вешт мачевалац; хтео је да збуни Филипа и да му дочека сабљу, да би га разоружао; али већ код првог судара примети да пуковник има железну шаку, гипку као челично перо. Макс је морао да мисли на нешто друго, и хтео је да размишља, несрећник!

А за то време је Филип, чије су очи Макса засењавале више од њихових сабаља, хладнокрвно одбијао све ударце, као какав мајстор снабдевен оклопом у дворани за мачевање.

Између људи јаких као што су била наша два борца догађа се једна необична појава, скоро слична оној на коју наилазимо код људи из народа при ужасној борби познатој под именом борбе ногама. Победа зависи од једног погрешног покрета, од једне заблуде у оном рачуну, брзом као мућа, коме се треба предати нагонски. За неко време, које колико је год кратко за посматраче толико изгледа дуго противницима, борба се састоји у мотрењу, у коме се немилосрдно троше телесне и душевне снаге, прикривеном иза мачевалачких варки, чија спорост и привидна смотреност изгледа као да хоће да убеди да ниједан од двојице противника не жели да се бори. Тај тренутак, иза кога следи брза и одлучна борба, ужасан је за оне који се разумеју у мачевање. После једног Максовог рђавог одбијања, пуковник му изби сабљу из руке.

— Подигните је! — рече он, обустављајући борбу, — ја нисам човек који би убио разоружаног непријатеља.

То је била свирепа племенитост. Та великодушност наговештавала је такву надмоћност да је посматрачи схватише као један од највештије срачунатих потеза. И стварно, кад је Макс поново заузео борбени став, он је већ био изгубио сву своју хладнокрвност и неминовно се опет нашао под ударцем онога става који му је претио и у исто време штитио противника; он тада хтеде да се отштети за свој

срамни пораз једним смелим потезом, па, и не мислећи више да се брани, спопаде своју сабљу обема рукама и кидиса бесно на пуковника да га смртно рани и да му исто време да прилике да му одузме живот. Ако је Филип примио један ударац сабљом који му је расекао чело и један део лица, он је Максу попреко расекао главу једним ужасним одбијањем његовог замаха, са којим га је дочекао да би ослабио смртоносни ударац који му је Макс био наменио. Ова два бесомучна ударца окончаше борбу у деветој минути. Фарије сиђе и дође да се наслађује гледајући свога непријатеља у самртним грчевима, јер су мишићи код човека Максове снаге морали ужасно трзати. Филипа пренесоше код његовог ујака.

Тако погибе један од оних људи који су били намењени за велика дела, да је остао у средини која му је одговарала; један човек са којим је природа поступала као са размаженим дететом, јер му је била подарила смелост, хладнокрвност и политички дух достојан једнога Цезара Борђије. Али, васпитање му није дало ону племенитост мисли и понашања без које ништа није могуће ни у једном позиву. За њим скоро нико није жалио, захваљујући подмуклости са којом је његов противник, који је вредео мање од њега, умео да му убије углед. Његова смрт учинила је крај подвизима реда Доколице, на велико задовољство вароши Исудена. Зато Филип није био узнемириван због овога двобоја, који је, уосталом, изгледао као неко дело Божије освете, и чије су се околности препричавале у целом крају са једнодушним похвалама за обојицу противника.

— Требало је да погину обојица, — рече господин Мујерон, — то би било једно велико олакшање за владу.

Положај Флоре Бразие био би врло незгодан, да је није била спопала једна оштра криза у коју је бацила Максова смрт; била је пала у бунило са опасним запаљењем, изазваним развојем догађаја за последња три дана; да је била здрава, можда би била побегла из куће у којој је лежао, изнад ње, у Максовој соби и у Максовој постељи, Максов убица. Три месеца лебдела је између живота и смрти, за које ју је време лечио господин Годе, који је лечио и Филипа.

Чим је могао да држи перо, Филип написа ова писма:

„Господину Дерошу, адвокату

Већ сам убио отровнију од двеју животиња, али је зато и моја глава остала окрњена једним ударцем сабље; срећом, хуља ме није ударила као што треба. Остаје једна друга гуја, са којом ћу настојати да се споразумем, јер је моме ујаку стало до ње колико и до њега самога. Бојао сам се да та Мутивода, која је ђаволски лепа, не кидне некамо, јер би мој ујак одмах пошао за њом; али потрес, који ју је спопао у једном тешком тренутку, приковао ју је за постељу. Кад би Бог хтео да ме заштити, он би ту душу позвао себи док се још каје за почињене грехе. Засада, ја имам уза се, захваљујући господину Ошону (старац је добро!), лекара, неког Годеа, велику добричину, који схваћа да је за наследства ујака боље ако

се налазе у рукама њихових сестрића неголи у рукама онаквих дроља. Господин Ошон има, иначе, утицаја на неког тату Фишеа, чија је кћи богата, и њу би Годе хтео да уда за свога сина; тако да банкнота од хиљаду франака, коју смо му ставили у изглед ако излечи моју главицу, није најглавнији разлог његове пожртвовности. Моји пријатељи, два храбра официра, Мињоне и Карпантие, затворили су тога Годеа, који је био пуковски лекар у трећем борбеном пуку, у собу заједно са његовом болесницом, да би деловао на њу својом тобожњом побожношћу.

„Видите, дете моје, ипак има Бога!" рече јој он мерећи јој било. „Ви сте били узрок једне велике несреће, и сада то треба поправити. Умешао се прст Божији (непојмљиво је шта се све не приписује прсту Божијем!). Религија је религија; покорите се, помирите се са судбином, то ће вам пре свега донети спокојство, а затим, помоћи ће вам скоро исто толико колико и моји лекови. Нарочито, останите овде, и пазите вашег господара! Укратко, заборавите, опростите, то вам је хришћански закон".

Тај Годе ми је обећао да ће Мутиводу задржати у постељи три месеца. Неосетно, та девојка ће се, можда, навикнути да живи са мном под истим кровом. Куварицу сам такође придобио за себе. Та одвратна баба рекла је својој газдарици да би јој живот са Максом био врло горак. Рекла јој је да је чула покојника кад је казао, да он после смрти чичине, ако буде приморан да узме Флору, не намерава да упропасти своју каријеру због једне девојке.

И та куварица је успела да улије у главу својој газдарици да би је Макс био напустио. И тако иде све као најбоље. По савету Ошоновом, мој ујак је поцепао свој тестаменат".

Господину Жирудоу
(добротом госпођице Флорентине),

улица Вандом, Маре

„Стари друже,

Распитај се да ли је она мала балерина, Цезарина, слободна, и настој да је задобијеш да дође у Исуден чим је ја позовем. Весела девојка би онда имала да стигне првом поштом. Мораће да има пристојно одело и да остави тамо све што потсећа на кулисе; јер овде треба да је прикажем као ћерку једног храброг војника који је погинуо на пољу части. Дакле, много честитости, одело као да је из неког девојачког завода, и прворазредно поштење: такав ће бити кућни ред. Ако ми буде требала, и ако успе, Цезарина ће, после смрти мога ујака, добити педесет хиљада франака; ако она, случајно, није слободна, изложи моје прилике Флорентини; и вас двоје нађите ми једну статискињу способну да одигра своју улогу.

Из двобоја са својим изелицом наследстава изишао сам окрњене тикве, али зато је он отишао Богу на истину. Причаћу ти о томе. Ах, друже, биће опет лепих дана, и забављаћемо се још, или Он неће бити Он. Ако можеш да ми пошаљеш пет стотина фишека, потрошиће се.

Остај ми здраво, стара јуначино, и запали цигару овим мојим писмом. Разуме се да ће ћерка покој-

ног официра доћи из Шаторуа и да ће изгледати као да тражи помоћ. Ја се надам да нећу имати потребе да прибегавам томе опасном средству. Спомени ме пред Маријетом и пред свима нашим пријатељима".

Агата, обавештена једним писмом госпође Ошон, дотрча у Исуден, и би примљена у кућу свога брата, који јој уступи некадашњу собу њеног сина Филипа. Та једна мајка, која опет нађе за свога сина, кога је била проклела, сва своја материнска осећања, проведе неколико срећних дана слушајући како становници Исудена хвале на сва уста пуковника Бридоа.

— Најпосле, мала моја, треба да младост проведе своје — рече јој госпођа Ошон онога дана кад је стигла. Младеначки несташлуци војника из Наполеонових времена не могу бити једнаки несташлуцима синова угледних породица, који живе под надзором својих отаца. Ах, кад бисте ви знали шта је тај бедни Макс себи допуштао овде, ноћу! . . . Захваљујући вашем сину, Исуден сада дише и спава слободно. Филип се опаметио мало доцкан, али се ипак опаметио; као што нам је сам говорио, три месеца проведена у затвору Ликсамбур уозбиље човека; господин Ошон је одушевљен његовим понашањем, и он овде ужива опште поштовање. Кад би ваш син могао да остане неко време далеко од париских искушења, он би вам најпосле донео много задовољства.

Док је Агата слушала ове утешљиве речи, њена кума угледа у њеним очима сузе радоснице.

Филип се много претварао пред својом мајком, јер му је она била потребна. Овај велики препредењак није хтео да се послужи Цезарином осим у случају ако му буде требало да њоме застраши госпођицу Бразие. Увидевши да је Флора једно одлично средство, које је Макс израдио, и једна навика без које није могао да буде његов ујак, он је хтео да се радије послужи њоме него неком Парижанком која би била способна да се чичи наметне за жену. Исто онако као што је Фуше рекао Лују XVIII да легне у Наполеонову постељу уместо да издаје Устав, и Филип је хтео да остане у постељи покојног Жилеа; али њему се у исто време није хтело да наноси штету своме доброме гласу, који је тек био стекао у Берију; а наследити Макса код Мутиводе било би исто тако одвратно са његове стране као и са стране те девојке. Он је могао да живи код свога ујака, и на рачун свога ујака, као његов ближи рођак, и да то не науди његовој части; али са Флором је могао да живи само пошто јој поврати изгубљени углед. Усред толико тешкоћа, и потстрекиван надом да ће се докопати наследства, Филип смисли диван план да Мутиводу направи својом ујном. И са том прикривеном намером, он рече својој мајци да посети девојку и да јој укаже извесну пажњу поступајући са њом као са својом снајом.

— Ја признајем, драга мајко, — рече он, узимајући један претворан израз и гледајући у господина и госпођу Ошон, који су били дошли да праве друштво својој драгој Агати, — да начин живота мога ујака није много прикладан, но било би довољно да га озваничи па да госпођица Бразие стекне уваже-

ње у вароши. Зар не би било боље и за њу да буде госпођа Руже него слушкиња-љубазница једног маторог момка? Зар није једноставније стећи брачним уговором одређена права неголи угрожавати наследство једне породице? Ако бисте ви, ако би господин Ошон, ако би неки добар свештеник хтео да говори о тој ствари, била би уклоњена једна саблазан, која вређа поштени свет. И онда, госпођица Бразие би била срећна кад би доживела да је ви примате као снаху, а ја као ујну.

Око постеље госпођице Флоре нађоше се већ сутрадан Агата и госпођа Ошон, које открише болесници дивна осећања Филипова. У читавом Исудену говорило се о пуковнику као о одличном човеку и лепом карактеру, нарочито због његовог држања према Флори. Цео месец дана Мутивода је слушала Годеа оца, свога лекара, човека који је могао силно да утиче на душу једног болесника, уважену госпођу Ошон, коју су руководила побожна осећања, и Агату, онако благу и онако побожну, како јој излажу све корисне стране брака са Ружеом. И кад је она, очарана мишљу да би могла да постане госпођа Руже, часна и поштена грађанка, живо зажелела да се опорави да би се обавило венчање, није било тешко уверити је да она не може ући у стару породицу Ружеа ако избаци Филипа напоље.

— Уосталом, — рече јој једног дана Годе отац, — зар он није онај коме дугујете ту велику срећу? Макс вам никада не би допустио да се удате за чичу Ружеа. А онда, — рече јој он на уво, — ако имаднете деце, зар самим тим нећете осветити Макса? По-

родица Бридо биће у том случају сасвим искључена из наследства.

Два месеца после злокобног догађаја, у фебруару 1823, на саветовања свих оних који су се налазили око ње и на молбу Ружеову, болесница прими, најпосле, Филипа, чији је ожиљак натера у плач, али чије је нежно и скоро срдачно опхођење према њој одмах умири. На његову жељу, Филипа оставише самога са његовом будућом ујном.

— Драго дете, — рече јој војник, — ја сам онај који је одмах у почетку саветовао да се ви венчате са мојим ујаком; и ако ви пристајете на то, венчање ће се обавити одмах чим се ви опоравите. . .

— Већ су ми казали, — одговори она.

— Природно је да ја желим, пошто су ме прилике натерале да вам задам бол, да вам сада учиним што више добра. Имање, углед и једна породица вреде више од онога што сте ви изгубили. После смрти мога ујака, ви не бисте дуго били жена тога момка, јер сам ја сазнао од његових пријатеља да вам он није спремао најлепшу будућност. Слушајте, мала моја, да се споразумемо; живећемо сви срећно. Ви ћете бити моја ујна, и с а м о у ј н а. И стараћете се да ме мој ујак не заборави унети у свој тестаменат; а ви ћете видети како ћу ја са своје стране да вам се одужим кад будемо правили брачни уговор. . . Примирите се, мислите о овоме, разговараћемо поново. Ви видите да вам најпаметнији људи, да вам цео град саветује да учините крај томе незаконитом односу, и да вам нико не замера што ме примате. Људи разумеју да су у животу интереси пречи од осећања. На дан вашег венчања бићете лепши него што сте

икада били. Побледели сте од болести, а то вам је дало извесну отменост. Да вас мој ујак не воли до лудила, — рече он устајући и љубећи је у руку, — ја вам дајем часну реч да бисте били жена пуковника Бридоа.

Филип напусти собу остављајући у души Флориној ову последњу реч, да у њој пробуди неку неодређену слику освете која се насмешила овој девојци, скоро срећној што је доживела да види пред својим ногама овог страшног човека. Филип је одиграо у маломе игру коју игра Ричард III са краљицом коју је начинио удовицом. Смисао те игре показује да рачун, прикривен иза једног осећања, продире дубоко у срце и истерује из њега и најистинскију жалост. Ето како у приватноме животу природа себи допушта оно што је у делима генија врхунац уметности; њено средство је и н т е р е с, који је гениje новца.

У почетку месеца априла 1823, велика соба Жан-Жака Ружеа постаде, дакле, а да то никога није ни зачудило, позорницом једног раскошног ручка, који је приређен у част потписивања брачног уговора између госпођице Флоре Бразие и старог нежење. Званице су били: господин Ерон, четири сведока, и то господа Мињоне, Карпантие, Ошон и Годе отац, претседник општине и парох, затим Агата Бридо, госпођа Ошон и њена пријатељица госпођа Борниш, што ће рећи две маторе жене које су имале великог утицаја у Исудену. Зато се будуће невесте дубока дојмила та концесија коју јој је Филип исходио код тих двеју жена, које су у свом присуству виделе известан знак заштите коју треба указати девојци која се покајала. Флора је била раскошно лепа.

Парох, који је већ петнаест дана поучавао неуку Мутиводу, имао је да јој сутрадан подели прву причест. Ова свадба била је повод овом побожном чланку који је објављен у буржеском Журнал ди Шер и у шаторуском Журнал де-л-Ендр:

„Исуден

Верски покрет напредује у Берију. Сви пријатељи Цркве и честити становници ове вароши били су јуче сведоци једнога обреда којим је један од најјачих посједника овога краја учинио крај једном саблажњивом положају, који се повлачио још из времена када вера није имала никакве моћи у овим крајевима. Овај успех, који је резултат просвећене ревности свештеникâ наше вароши, имаће, надамо се, одјека, и учиниће да престану злоупотребе непосвећених бракова, склопљених у најцрње дане револуционарног режима.

У случају о коме је реч упада нарочито у очи да је до венчања дошло захваљујући упорним настојањима једнога пуковника бивше војске, који је послан у нашу варош одлуком суда перова и који због ове свадбе може да изгуби наследство свога ујака. Овакво некористољубље је довољно ретко у наше дане да заслужује да се јавно истакне".

По уговору, Руже је признао Флори стотину хиљада франака мираза и осигурао јој, поред тога, тридесет хиљада франака као доживотно уживање после смрти. После свадбе, која је била управо величанствена, Агата се вратила у Париз као најсрећнија мајка и однела тамо Жозефу и Дерошу оно што она назва добрим вестима.

— Ваш син је и сувише окорео човек да не би сегао руком за тим наследством, — одговори адвокат, пошто саслуша госпођу Бридо. — Зато ви и овај јадни Жозеф нећете никада имати ни кршене паре од имања вашега брата.

— Ви ћете, дакле, као и Жозеф, остати вечито неправични према том јадном човеку? — рече мајка. — његово држање на суду перова је држање великог политичара, он је успео да спасе много глава! . . . Филипове погрешке су само последица неупослености његових великих способности; али он је увидео колико рђаво понашање може да шкоди човеку који хоће да успе; и он има славољубља, ја сам у то сигурна; зато ја нисам једина која верујем у његову сјајну будућност. Господин Ошон је чврсто уверен да Филипа чекају најлепши дани.

— Ах, ако он хтедне да своју темељито изопачену интелигенцију употреби на стицање новца, он ће успети, јер он је способан на све, а такви људи брзо напредују, — рече Дерош.

— А зашто не би могао да успе и поштеним средствима? — упита госпођа Бридо.

— Видећете! — рече Дерош. — Успео или не успео, Филип ће увек бити човек из Мазаренове улице, убица госпође Декоан, домаћи крадљивац; али, будите спокојни, он ће за цео свет бити врло поштен човек!

Сутрадан по свадби, после доручка, Филип узе госпођу Руже за руку, пошто се његов ујак био дигао

да иде да се обуче, јер су младенци били сишли у недоруху, обоје у кућним хаљинама.

— Драга ујна, — рече јој он одводећи је ка једном прозору, — ви сте сада члан наше породице. Захваљујући мојим настојањима, то је чињеница коју нико више не може да оспори. Али, манимо шалу! Надам се да ћемо да играмо отвореним картама. Ја знам све подвале које бисте ви могли да ми направите, и ја ћу на вас пазити боље него икаква дадиља. Зато нећете никада излазити без мене и нећете ме никада остављати. А што се тиче онога што може да се догоди у кући, ту ћу, богами, да се држим чврсто, као паук усред мреже. Ево вам доказа да сам вас могао, док сте били у постељи и док нисте могли ни увом да мрднете, да избацим на улицу без иједне паре. Читајте!

И пружи забезекнутој Флори следеће писмо:

„Драго дете,

Флорентина, која је, најзад, недавно наступила у Опери, у новој дворани, у троје са Маријетом и Тулијом, није престала да мисли на тебе, као ни Флорина, која је коначно напустила Лустоа, да би прихватила Натана. Те две препредењаковићке нашле су ти најслађе створење на свету, једну девојчицу од седамнаест година, лепу као нека Енглескиња, са паметним изразом као у какве леди која живи неуредним животом, лукаву као Дерош, верну као Готшал; и Маријета ју је дотерала желећи ти добру срећу. Нема жене која би се могла мерити са тим малим анђелом испод кога се крије демон: она ће

умети да игра све улоге, да омађија твога ујака и да га сасвим залуди. Та девојка има божански изглед сироте Коралије, и зна да плаче, и има глас који је у стању да извуче банкноту од хиљаду франака и од најокорелијег срца, и пије, бећаруша, шампањац боље него иједан од нас. Једно драгоцено створење, она има обавеза према Маријети и жели да јој се одужи. Пошто је прођердала имање двојице Енглеза, једнога Руса и једног римског кнеза, госпођица Естер се налази у најстрашнијој новчаној оскудици; ти ћеш јој дати десет хиљада франака и она ће бити задовољна. Баш малочас је рекла смејући се: „Гле, па ја никада нисам смотала грађанина, то ће ми бити добра вежба!"

Њу добро познају Фино, Бигзиу, Лусто, укратко, зна је цело наше друштво. Ах, да има пара у Француској, то би била највећа куртизана модерних времена. У моме писму има Натана, Бигзиа, Финоа, који баш изводе своје лудорије са том горе споменутом Естером у највеличанственијем стану какав се може видети, а који је недавно удесио за Флорину стари лорд Додли, прави отац де Марсеа, кога је духовита глумица ухватила, захваљујући костиму своје нове улоге. Тулија је стално са војводом де Реторе, Маријета је стално са војводом де Мофриљез, тако да ће ти њих две исходити да будеш ослобођен испод надзора поводом краљевог имендана.

Настој да ујака поједе помрчина пре наступајућег Сен-Луја, врати се са наследством, па ћеш да поједеш нешто од њега и са Естером и твојим ста-

рим пријатељима, који се потписују сви, да би оживели у твом сећању.

Натан, Флорина, Бигзиу, Фино,
Маријета, Флорентина, Жирудо, Тулија".

Писмо је подрхтавало у рукама госпође Руже и сведочило о страху који је био спопао њену душу и њено тело. Ујна се не усуди ни да погледа свога рођака, који је био устремио на њу своја два ока, пуна неког страшног израза.

— Ја имам поверења у вас, као што видите, — рече јој он; — али ја хоћу и да ми се то врати истом мером. Ја сам вас учинио својом ујном зато да бих се једнога дана могао оженити са вама. Ви код мога ујака значите исто толико колико и нека Естера. Од данас за годину дана имамо да будемо у Паризу, једином месту у коме лепота може да живи. Тамо ћете се забављати мало боље него овде, јер тамо карневали никада не престају. Што се мене тиче, ја ћу се вратити у војску, постаћу генерал, и ви ћете онда бити велика госпођа. Ето, то је ваша будућност, радите на томе да се оствари. . . Али, ја хоћу да наш савез има неку залогу. Ви ћете ми исходити, од данас за месец дана, генералну пуномоћ мога ујака, под изговором да се и ви и он решите брига око имања. Месец дана иза тога хоћу да добијем нарочиту пуномоћ да пренесем један упис. И кад упис буде на моме имену, нама ће обома бити подједнако у интересу да се венчамо једнога дана. Све је ово, драга ујна, чисто и јасно. Међу нама не треба да буде двосмислености. Ја могу да се венчам са својом ујном

после годину дана удовања, али нисам могао да се оженим једном осрамоћеном девојком.

И напусти место и не чекајући одговор. Кад после четврт сата Веди уђе да распреми сто, она нађе своју господарицу бледу и у зноју, иако је била зима. Флора је имала осећање као да је пала у дно неког понора, она је видела само неке тмине у будућности, и у тим тминама оцртавале су се, као у некој дубокој даљини, ствари ужасне, које су се само нејасно назирале и које су је плашиле. Осећала је мемљиву хладноћу подземља. По нагону је страховала од тога човека, па ипак јој је неки глас говорио да је заслужила да јој он буде господар. Није могла ништа против своје судбине. Флора Бразие имала је, из пристојности, засебан стан у кући чиче Ружеа; али госпођа Руже је морала да припада своме мужу, и тако је била лишена драгоцене слободе коју је уживала слушкиња-љубазница. У ужасном положају у коме се нашла, у њој се породи нада да ће добити дете; но за последњих пет година она је од Жан-Жака направила потпуно немоћног старца. Тај брак имао је да буде за јадног човека од истих последица од којих је за Луја XII био његов други брак.

Иначе, надзор једног човека какав је био Филип, који није имао никаква посла — јер је био напустио своје место, — чинио је сваку освету немогућом. Бенжамен је био једна безазлена и привржена ухода. Веди је дрхтала пред Филипом. Флора се нашла сама и без помоћи! Најзад, бојала се је смрти; иако није знала како би Филип могао да је убије, она је наслућивала да би једна сумњива трудноћа била за њу смртна пресуда: звук његовог гласа, замагљени сјај

његовог коцкарског погледа, најнезнатији покрети тога војника који је са њом поступао са најучтивијом суровошћу, улевали су јој страх у кости. Што се тиче пуномоћи коју је тражио тај дивљи пуковник, који је за цео Исуден важио као херој, он ју је добио чим му је затребала; јер је Флора потпала под власт тога човека исто онако као што је Француска била потпала под власт Наполеонову. Сличан лептиру који се ухватио ногама за растопљен восак свеће, Руже брзо прођерда своје последње снаге.

Пред том агонијом сестрић је остао неосетљив и хладан као дипломати 1814 године пред последњим трзајима царске Француске.

Филип, који није нимало веровао у Наполеона II, написа тада министру рата следеће писмо, које Маријета уручи министру посредством војводе де Мофриљез:

„Преузвишености,

Наполеона више нема, а ја сам хтео да му останем веран, пошто сам му положио заклетву; сада сам слободан да понудим своје услуге Његовом Величанству. Ако се Ваша Преузвишеност удостоји да објасни моје држање Његовом Величанству, краљ ће увидети да оно одговара законима части, ако не законима краљевине. Краљ који је схватио као нешто природно да његов ађутант генерал Рап плаче за својим бившим господарем опростиће несумњиво и мени: Наполеон је био мој добротвор.

Ја, дакле, покорно молим Вашу Преузвишеност да узме у обзир моју молбу да добијем звање према своме чину, уверавајући је о својој потпуној покор-

ности. Довољно је да Вам кажем, Преузвишености, да ће краљ имати у мени највернијег поданика.

Изволите примити израз поштовања са којим имам част да будем

Ваше Преузвишености
најпокорнији и најпонизнији слуга,

Филип Бридо,
бивши шеф ескадрона гардиских драгона, официр Легије части, под полицискim надзором у Исудену.

Уз то писмо била је приложена молба за дозволу боравка у Паризу, због породичних послова, којој је господин Мујерон приложио писма претседника општине, среског начелника и полициског комесара у Исудену, који су сви говорили најпохвалније о Филипу, позивајући се на чланак који је објављен поводом женидбе његовог ујака.

После четрнаест дана, баш кад је била Изложба, Филип доби тражено одобрење и једно писмо у коме му министар рата јавља да је по наређењу краљевом, у знак прве милости, поново унесен као потпуковник у листу официра редовне војске.

Филип дође у Париз са својом ујном и са старим Ружеом, кога три дана по доласку у Париз одведе на Главну државну благајну да тамо потпише пренос обвезнице, која сада постаде његова својина. Овога самртника, као и Мутиводу, увуче њихов сестрић у необуздана уживања врло опасног друштва неуморних глумица, новинара, уметника и сумњивих жена, у коме је Филип прођердао своју младост, а у коме стари Руже нађе Мутиводâ као хладне во-

де. Жирудо је преузео на себе да прибави чичи Ружеу угодну смрт, коју је касније, кажу, прославио један француски маршал. Лолота, једна од најлепших статисткиња Опере, постаде љупком убицом тога старца. Руже издахну после једне раскошне вечере коју је приредила Флорентина; било је, дакле, доста тешко знати да ли је та вечера или је госпођица Лолота довршила старог Беришонца. Лолота пребаци кривицу за ту смрт на једну кришку паштета од џигерице; а како стразбурска роба није могла да одговара, примљено је као поуздано да је чича умро од поквареног желуца. Госпођа Руже се нађе у оном прекомерно разголићеном свету као у својој средини; али јој Филип постави за дружбеницу Маријету, која не даде удовици да прави лудости, иако је у својој жалости била прилично салетана.

У октобру 1823, Филип се врати у Исуден, снабдевен пуномоћи своје ујне да ликвидира наследство свога ујака, што он сврши врло брзо, јер се већ у марту 1824 обрете у Паризу са шеснаест стотина хиљада франака, колико су износила чистих и у готовом имања његовог покојног ујака, не рачунајући у то драгоцене слике, које никако не беху напустиле кућу старог Ошона. Филип уложи своју готовину у кућу Монжно и син, у којој је радио млади Барух Борниш, а о чијој му је платежности и честитости дао задовољавајућа обавештења стари Ошон. Та кућа прими тих шеснаест стотина хиљада франака уз шест од сто интереса годишње, под условом да има да буде обавештена три месеца унапред у случају ако власник зажели да повуче свој новац.

Једног лепог дана Филип дође да замоли своју мајку да присуствује његовом венчању, на коме су имали да буду као сведоци Жирудо, Фино, Натан и Бигзиу. По уговору, госпођа удовица Руже, која је уносила у брачну заједницу око милион франака, остављала је своме будућем мужу целокупно своје имање у случају ако буде умрла без порода. Није било ни саопштења, ни славе, ни весеља, јер је Филип имао своје намере; он смести жену у један намештен стан у улици Сен-Жорж, који му је продала Лолота, за који госпођа Бридо нађе да је прекрасан, а у који су мужевљеве ноге ретко улазиле. Крију̂ћи од целога света, Филип купи за две стотине и педесет хиљада франака, у улици Клиши, у тренутку када нико није слутио колику ће вредност имати тај крај једнога дана, један величанствен дворац, за који исплати одмах педесет хиљада талира од својих прихода, с тим да остатак измири у року од две године. Потроши огромне своте на унутрашње уређење дворца и на намештај, јер је на то одредио своје целокупне двогодишње приходе. Оне дивне слике, које је дао да се рестаурирају и које су процењене на три стотине хиљада франака, сијале су у њему у свом пуном сјају.

Долазак Шарла X довео је до још већег утицаја породицу војводе де Шолије, чији се старији син, војвода де Реторе, често сретао са Филипом код Тулије. Под Шарлом X млађа грана Бурбонске куће сматрала је да је коначно засела на престо и следила је савет који јој је раније био дао маршал Гувион-Сен-Сир, да веже уза се царске официре. Филип, који је без сумње имао драгоцених података

о заверама из 1820 и 1822, буде именован потпуковником у пуку војводе де Мофриљез. Тај дражесни велики господин сматрао се обавезним да штити човека коме је преотео Маријету. Балетски кор није био без икакве везе са тим именовањем. Било је, осим тога, одлучено, у духу помирљивости потајних саветника Шарла X, да Његово Височанство Наследник Престола буде осенчен неким благим слободњаштвом. И тако господин Филип, који је био постао скоро другар војводе де Мофриљез, доживе да буде претстављен не само Престолонаследнику него и Престолонаследниковици, којој нису биле мрске сурове нарави ни војници познати због своје верности. Филип врло добро процени Престолонаследникову улогу и искористи прву примену тога лажног слободњаштва да буде именован ађутантом једнога маршала који је врло добро стајао на Двору.

У јануару 1827, Филип, који пређе у краљеву гарду као потпуковник гардиског пука којим је командовао војвода де Мофриљез, затражи да му се милостиво додели племићка титула. Под Рестаурацијом, додељивање племићке титуле постало је као неко право неплемића који су служили у гарди. Пуковник Бридо, који је управо био купио имање Брамбур, затражи благонаклоно допуштење да га прогласи за мајорат са насловом грофа. И он успе да добије ту милост, пошто искористи своје везе са највишим друштвом, у коме се он показивао са раскошним колима и ливрејама, укратко, као прави племић. Чим је Филип, који је био потпуковник најлепшег коњичког пука краљеве гарде, видео да је заведен у краљевски алманах под именом грофа де

Брамбур, он поче много да посећује кућу артиљериског дивизиског генерала грофа де Суланж и да се удвара његовој најмлађој кћери госпођици Амелији де Суланж. Незаситан, и подупиран љубазницама свих утицајних људи, Филип затражи част да буде постављен за једног од ађутаната Његовог Височанства Престолонаследника. Он је имао смелости да каже Престолонаследниковици да један стари официр који је рањен на многим бојним пољима не би био у извесним тренуцима на одмет Његовом Височанству. Филип, који се разумео у све врсте улагивања, правио се пред овим светом већим него што је смео да буде, као што је у Исудену умео да се прави малим и слатким. Живео је, уосталом, на великој нози, приређивао раскошне свечаности и гозбе, не пуштајући у свој дом никога од својих старих пријатеља чији би положај могао да науди његовој будућности. Стога је био немилосрдан према друговима са којима је у своје време проводио разуздан живот. Он је Бигзиу једноставно одбио да говори за Жирудоа, који је хтео да се врати у службу, пошто га је Флорентина била напустила.

— Он је човек рђавог владања! — рече Филип.

— Ах, тако он каже за мене, — повика Жирудо, — за мене који сам га решио његовог ујака.

— Опет ћемо ми њега укебати, — рече Бигзиу.

Филип је хтео да се ожени госпођицом Амелијом де Суланж, да постане генерал и командант једног пука краљеве гарде. Он је тражио толико ствари да су га именовали, да би га уђуткали, командиром Легије части и командиром Сен-Луја. Једне вечери Агата и Жозеф, враћајући се пешице по кишовитом времену,

угледаше Филипа где прође поред њих у униформи и ишаран својим лентама; седео је заваљен у углу својих лепих кочија, постављених жутом свилом и са грофовском круном изнад грба: ишао је на једну свечаност у Елизе-Бурбон; он попрска своју мајку и свога брата, поздрављајући их заштитнички.

— Гура ли, гура, тај угурсуз! — рече Жозеф мајци. — Но ипак би требало да нам пошаље и још нешто осим блата у лице.

— Он је на тако лепом положају, и тако високом, да му не би требало замерити што нас заборавља, — рече госпођа Бридо. — Успињући се тако вртоглаво брзо, он има да испуњава толико обавеза и да подноси толико жртава да може и да не дође да нас обиђе и да ипак још увек мисли на нас.

— Драги мој, — рече једне вечери војвода де Мофриљез новом грофу де Брамбур, — ја сам сигуран да ће ваша молба бити добро примљена; али, да бисте се оженили Амелијом де Суланж, потребно је, пре свега, да будете слободни. Шта сте учинили са вашом женом?

— Са мојом женом?... — рече Филип са покретом, погледом и нагласком које је доцније открио Фредерик Леметр у једној од својих најстрашнијих улога. — На жалост, сигуран сам да је више не могу спасти. Она не може да поживи више од осам дана. Ах, драги војводо, ви не знате шта је то брак са нижим од себе! Једна жена која је била куварица, која има навике једне куварице и која ме срамоти, па ја сам само за жаљење! Али ја сам имао част да објасним свој положај Њеном Височанству Престолонаследниковици. Било је питање, у своје време, о

томе да спасем један милион, који је мој ујак био оставио тестаментом томе створењу. Срећом, моја жена се одала пићу, и чим она умре, ја ћу постати господар једнога милиона који се налази на чувању у кући Монжно; имам, осим тога, тридесет хиљада франака уложених са пет од сто и свој мајорат, који претставља четрдесет хиљада франака прихода. Ако господин де Суланж, као што сви знаци говоре, добије маршалску палицу, ја сам у стању, са насловом грофа де Брамбур, да постанем генерал и пер Француске. А то значи отићи у мировину као један од престолонаследникових ађутаната.

После изложбе 1823, први сликар краљев, један од најодличнијих људи онога времена, добио је за Жозефову мајку једну продавницу лозова у околини главне пијаце. Доцније је Агата могла да изврши једну врло срећну замену, и да при томе не мораднe да плаћа никакву разлику, са закупцем једне продавнице која се налазила у Сенској улици, у кући у којој је Жозеф био изнајмио атеље. Сад је и удовица имала свога пословођу и није више ништа стајала свога сина. Али 1828 године, иако је била управитељица једне одличне продавнице лозова, до које је дошла захваљујући Жозефовој слави, госпођа Бридо још увек није веровала у ту славу, која је била врло много оспоравана, као што је случај са свима правим славама. Велики сликар, стално у борби са својим страстима, имао је огромних потреба; он није зарађивао онолико колико му је требало да би одржавао раскош на који су га присиљавале његове везе са високим друштвом, као и његов истакнути положај у младој школи. Иако су га моћно подр-

жавали његови пријатељи из кружока и госпођица де Туш, он се није свиђао просечном грађанину. А тај просечни грађанин, који данас има новаца, никада не дреши своју кесу за оспораване таленте; Жозеф је, међутим, имао против себе класичаре, Институт, и критичаре који су зависили од ових двеју сила. Најпосле, гроф де Брамбур правио се невешт кад би му неко говорио о Жозефу. Овај смели уметник имао је мало поруџбина, иако су га помагали Гро и Жерар, који су му исходили крст на изложби 1827. Ако су министарство унутрашњих послова и краљева кућа тешко узимали његова велика платна, још мање су за њих марили трговци и богати странци. Уосталом, Жозеф се предаје, као што је познато, мало и сувише својој фантазији, и отуда потичу оне неуравнотежености којима се користе његови непријатељи да би му одрекли таленат.

— Велико сликарство је озбиљно болесно, — говорио му је његов пријатељ Пјер Грасу, који је правио којекакве накараде које су одговарале укусу грађанства, чији станови нису марили за велика платна.

— Могао би да насликаш читаву једну катедралу, — понављао му је Шинер, — па да једним великом делом уђуткаш критику.

Ови разговори, страшни за добру Агату, потврђивали су оно мишљење које је она себи сама одмах створила о Жозефу и о Филипу. Чињенице су давале за право овој жени, која је остала паланчанка: није ли Филип, њено најдраже дете, најпосле постао велики човек породице? У ранијим грешкама тога момка она је видела само настраности генија. Жозеф,

према чијим је делима она остала равнодушна, јер их је гледала и сувише у повоју да би могла да им се диви кад би била готова, није јој изгледао напреднији 1828 него што је био 1816. Јадни Жозеф дуговао је новаца, он се савијао под теретом својих дугова, он је изучио један незахвалан занат који не доноси ништа. Најзад, Агата никако није схватала зашто је Жозеф добио одликовање. Филип, који је постао гроф, који је био довољно јак да је престао да се коцка, који је позиван на свечаности које је приређивала Престолонаследниковица, тај сјајни пуковник који је, при смотрама или у пратњама, дефиловао одевен у величанствену одору и украшен двема црвеним лентама, тај Филип претстављао је остварење Агатиних материнских снова. На дан једне државне параде Филип је избрисао мрску слику своје беде на Школском кеју прошавши поред своје мајке тим истим путом испред наследника престола, у кациги са челенкама, одевен у раскошну доламу која је била сва у злату и крзну! Пошто је за уметника постала само неком врстом одане милосрдне сестре, Агата се осећала мајком само смелог ађутанта Његовог Краљевског Височанства Господина Престолонаследника! Поносна на Филипа, она је од њега очекивала удобан живот и била је заборавила да је продавницу лозова, од које је живела, добила Жозефовом заслугом. Једнога дана Агата виде свога јадног уметника тако узнемирена износом рачуна који му је послао његов трговац боја, да, не престајући да проклиње уметност, зажеле да га ослободи дугова. Сирота жена, која је одржавала кућу приходима своје продавнице лозова, до-

бро се чувала да никада не затражи ни марјаша од свога сина Жозефа. Зато није ни имала новаца; али је рачунала на добро срце и на кесу свога сина Филипа. Ишчекивала је већ три године, из дана у дан, посету свога сина; гледала га је како јој доноси огромну своту новаца и уживала је већ унапред у задовољству које ће имати предајући ту своту Жозефу, чије је мишљење о Филипу остало стално непроменљиво као и мишљење господина Дероша.

Без знања Жозефова, она написа Флипу следеће писмо:

Господину грофу де Брамбур.

„Драги мој Филипе,

Ти се за пуних пет година ниси ни на који начин сетио своје мајке! То није лепо од тебе. Ти би ипак морао да се сетиш мало прошлости, ако ни због чега другога а оно због твога одличног брата. Жозеф се данас налази у оскудици, док ти пливаш у изобиљу; он ради, док ти идеш од свечаности до свечаности. Теби је самоме припало имање мога брата. Дакле, ти имаш, према ономе што каже мали Борниш, око две стотине фиљада франака прихода. Дођи да обиђеш Жозефа! И кад будеш код њега, спусти у мртвачку главу једну двадесетину банкнота од по хиљаду франака; ти нам то дугујеш, Филипе; па ипак, твој брат ће се осећати обавезним према теби, а да и не говоримо о задовољству које ћеш тиме направити својој мајци.

Агата Бридо, рођена Руже."

После два дана, слушкиња донесе у атеље, у коме је јадна Агата управо била доручковала са Жозефом, следеће страшно писмо:

„Драга моја мајко,

Не може постати мужем госпођице Амелије де Суланж човек који би јој донео орахове љуске, ако тај човек испод имена грофа Брамбур носи и име вашег сина

Филипа Бридоа."

Спустивши се скоро онесвешћена на диван атељеа, Агата испусти писмо. Лаки шушањ хартије која је била пала на под и потмули али ужасни крик Агатин пробудише Жозефа, који је у том тренутку био заборавио на своју мајку, јер се био задубио у бојадисање неке скице; он промоли главу иза свога платна да види шта се догађа. Кад угледа своју мајку испружену на дивану, сликар испусти дашчицу и кичице и потрча да подигне жену, која је личила на леш. Упрти Агату у наручје, однесе је у њену собу и положи у постељу, и посла слушкињу по свога пријатеља Бјаншона. Чим је Жозеф могао да поставља питања својој мајци, она му призна да је писала писмо Филипу и да је добила од њега одговор. Уметник пође да подигне тај одговор, чија је збијена суровост малочас сломила осетљиво срце јадне мајке, срушивши у њему велелепну грађевину коју је била подигнула њена материнска љубав. Жозеф, пошто се вратио постељи своје мајке, био је паметан па је ћутао. Он уопште није говорио

о своме брату за време од три недеље, колико је трајала не болест, него агонија јадне жене. Јер стварно, Бјаншон, који је обилазио болесницу сваког дана и лечио је са пожртвовношћу правог пријатеља, обавестио је Жозефа одмах првога дана.

— У тим годинама, — рече му он, — и у приликама у којима ће се наћи твоја мајка, треба мислити само на то како би јој се смрт учинила што лакшом.

Агата је, уосталом, осетила да је Бог зове к себи у толикој мери да је већ сутрадан затражила да је припреми за смрт стари опат Лоро, који је био њен исповедник већ двадесет и две године. Чим се нашла сама са њим и пошто је поверила његовом срцу све своје душевне патње, она му рече оно што је рекла и својој куми и што је стално говорила:

— Чиме сам ја могла да се замерим Богу? Зар га ја не волим свим својим срцем? Зар ја нисам ишла путем који води спасењу? Шта ли сам му ја згрешила? И ако сам крива због неког греха који је мени непознат, имам ли још времена да то поправим?

— Не, — рече старац благим гласом. — На жалост, ваш живот изгледа потпуно чист, и ваша душа изгледа сасвим без љаге; али, Божије око, јадни уцвељени створе, проницљивије је од ока његових службеника! Мени је ствар постала јасна мало доцкан, јер сте ви заваравали чак и мене.

Чувши ове речи из уста човека који јој се дотада обраћао само меденим речима мира, Агата се подиже у својој постељи и разрогачи очи испуњене страхом и неспокојством:

— Кажите! Кажите! — повика она.

— Тешите се, — продужи стари свештеник. — По начину на који сте кажњени може се предвидети опроштење. Бог је на земљи строг само према својим изабраницима. Тешко онима чија рђава дела наиђу на срећне случајности, њима ће бити враћена човечанска природа све дотле док и они не искусе сурову казну и за најмање погрешке кад се у њима развију дарови небески. Ваш живот, кћери моја, био је само једно непрестано грешење. Ви падате у понор који сте сами себи ископали, јер ми попуштамо само са оне стране коју смо сами у себи ослабили. Ви сте дали своје срце једном чудовишту у коме сте видели своју славу, и ви сте занемарили оно ваше дете у коме је ваша истинска слава! Ви сте били тако дубоко неправични да нисте приметили ову тако очевидну супротност: ви живите од Жозефа, док вас је ваш други син стално пљачкао. Сиромашни син, који вас воли и није награђен подједнаком нежношћу, доноси вам ваш свагдашњи хлебац; док богати, који никада није мислио на вас и који вас презире, жели вашу смрт.

— Ох, зато!... — рече она.

— Јест, — продужи свештеник, — ви својим скромним положајем сметате надама његове гордости... Мајко, то су ваши греси! Жено, ваше патње и ваши боли гласоноше су блаженства које ћете уживати у миру Господњем. Ваш син Жозеф је тако велик да његову љубав никада нису умањиле неправде ваше материнске неправичности; волите га, дакле, много, поклоните му своје мате-

ринско срце за ових последњих дана; укратко, молите се Богу за њега, а ја идем да се молим за вас.

Пошто су јој овако моћне руке отвориле очи, мајка једним погледом унатраг обухвати цео свој живот. Просвећена овим зраком светлости, она увиде своје нехотичне неправде и бризну у плач. Стари свештеник осети се тако узбуђен призором тога кајања једнога створења које је грешило једино из незнања, да изиђе, да не би показао своје саучешће. Жозеф се врати у собу своје мајке отприлике два сата после одласка исповедникова. Био је отишао код једног свог пријатеља, да позајми новац који му је био потребан за исплату најхитнијих дугова, и ушао је у собу на прстима, јер је мислио да је Агата заспала. Тако је могао да седне у једну наслоњачу а да га болесница и не примети.

Кад је кроз мајчино јецање чуо речи: „Хоће ли ми опростити?" Жозеф се диже обливен знојем, јер помисли да му се мајка налази у бунилу које претходи смрти.

— Шта ти је, мајко? — рече јој он, преплашен кад виде сломљено болесничино лице и очи јој црвене од плача.

— Ах, Жозефе, хоћеш ли ми опростити, дете моје? — повика она.

— А шта? — рече уметник.

— Ја те нисам волела као што си заслуживао да будеш вољен...

— Па то је смешно! — повика он. — Ви ме нисте волели?... Зар ми не живимо заједно има седам година? Зар ти ниси моја домаћица има седам година? Зар те ја не гледам свакога дана? Зар не слушам

твој глас? Зар ти ниси нежна и милостива пратилица мога бедног живота? Ти се не разумеш у сликарство?... Ех, па то не може свако! И баш сам јуче говорио Грасу-у: „Оно што ме теши усред мојих борби, то је што имам једну добру мајку; она је онаква каква треба да буде жена једног уметника, она се брине о свему, она бди над мојим материјалним потребама и не тражи никакво признање...

— Не, Жозефе, не; ти си мене волео, и ја ти нисам узвраћала љубав за љубав. Ах, како бих хтела да живим!... Дај ми твоју руку...

Агата узе руку свога сина, пољуби је, задржа је на своме срцу и загледа се у њега дуго, показујући му небеско плаветнило својих очију које су се блистале љубављу коју је она дотада чувала само за Филипа. Сликар, који се разумевао у изразе очију, би толико изненађен том променом и толико свестан да се срце његове мајке отворило за њега, да је узе у руке и задржа је неколико тренутака у загрљају, понављајући као изван себе:

— Ох, мајко моја, мајко моја!

— Ах, осећам да ми је опроштено! — рече она. — Бог мора да уважи оно што дете опрости својој мајци!

— Теби треба мира, немој да се мучиш; слушај што ти кажем: ја осећам да сам у овом тренутку вољен за целу прошлост! — узвикну Жозеф, спуштајући своју мајку на јастук.

За време од две недеље, колико је трајала борба између живота и смрти овог светог створења, Агата је обасипала Жозефа погледима, узбуђењима и покретима из којих је зрачило толико љубави, да је

изгледало да се у сваком њеном изливу осећања налази цео један живот... Мајка је сада мислила само на свога сина, а на себе нимало; и одржавана својом љубављу, она више није осећала болове. Изговарала је безазлене речи којима се служе деца. Д'Артез, Мишел Крестјен, Филжанс Ридал, Пјер Грасу, Бјаншон, долазили су да праве друштво Жозефу и расправљали су често тихо у болесничиној соби.

— Ох, како бих хтела да знам шта је то боја! — узвикну она једне вечери слушајући расправљање о једној слици.

Жозеф је опет био изванредан према својој мајци; он није напуштао њену собу, мазио ју је нежно и одговарао на њену љубав љубављу која је била исто тако велика. То је за пријатеље овог великог сликара био један од оних призора који се никад не заборављају. Ти људи, који су били прави таленти и велики карактери у исто време, били су за Жозефа и за његову мајку оно што је требало да буду: анђели који су се молили и који су плакали са њима, али не читајући молитве и просипљући сузе, него удружујући се са својим другом мишљу и делом. Као уметник чије је осећање било исто тако велико као и таленат, Жозеф је открио по неким погледима своје мајке једну жељу која се крила у њеном срцу, па рече једног дана д'Артезу:

— Она је и сувише волела оног разбојника Филипа а да не би желела да га још једном види пре него што умре.

Жозеф замоли Бигзиа, који се био увукао у онај скиталички свет који је Филип понекад обилазио, да

наговори тога бестидног скоројевића да, из самилости, одигра комедију било какве љубави, само да би се срце оне јадне мајке завило у покров извезен илузијама. Као мизантропски настројен посматрач и подругљивац, Бигзиу је једва дочекао да се прими једне такве дужности.

Кад Бигзиу изложи Агатину ситуацију грофу де Брамбур, који га прими у једној спаваћој соби пресвученој жутом дамаском свилом, пуковник прасну у смех.

— Ама, кога ћу ја ђавола тамо? — узвикну Филип. — Једина услуга коју та честита жена може да ми учини је та да цркне што пре може, јер би ми, иначе, врло рђаво изгледала на мојој свадби са госпођицом де Суланж. Што мања породица, тим боље за мене. Теби је сигурно јасно да бих ја највише волео кад бих могао да име Бридо потрпам свима надгробним споменицама гробља Пер-Лашез!... Мој брат ме упропасти износећи у јавност моје право име! Ти си и сувише паметан а да не би могао да схватиш мој положај! Ето, кад би ти постао посланик, (имаш одличан језик), тебе би се бојали као Шовлена,[1] и ти би могао да постанеш гроф Бигзиу, начелник уметничког одељења; и на том положају, да ли би ти био задовољан да је твоја баба госпођа Декоан још жива, да имаш поред себе ту честиту жену која је личила на госпођу Сен-Леон? Да ли би јој ти дао руку у Тилеријама? Да ли би је претставио племићкој породици

[1] Шовлен (François-Bernard de Chauvelin; 1766—1832), француски племић који је прихватио идеје Револуције и био амбасадор у Лондону 1792. Политичар. — Прим. прев.

у коју би ти тада настојао да уђеш? Зажелео би, богами, да сазнаш да је отишла под ледину, заливена у оловни ковчег. Слушај, да ручаш са мном и да разговарамо о другим стварима. Ја сам скоројевић, драги мој, ја то знам. Ја нећу да допустим да ми се покажу опанци!... Мој син биће срећнији од мене, он ће бити велики господин. Угурсуз ће пожелети моју смрт, ја са тим рачунам, или неће бити мој син.

Затим позвони; уђе слуга; он му рече:

— Мој пријатељ руча са мном, спреми нам царски ручак.

— Па отмени свет те ипак не би видео у соби твоје мајке, — продужи Бигзиу. — Шта би те коштало да се направиш да волиш јадну жену неколико часова?...

— Како да не, — рече Филип жмигнувши оком, — ти долазиш од њих. Ја сам стари мачак који се разуме у улагивања. Моја мајка хоће да ми поводом своје смрти измами коју пару за Жозефа!... Хвала лепо.

Кад Бигзиу исприча Жозефу овај призор, јадни сликар се сав следи.

— Зна ли Филип да сам ја болесна? — рече Агата жалостивним гласом увече онога истога дана када је Бигзиу положио рачун о својој мисији.

Жозеф изиђе загушен сузама. Опат Лоро, који се налазио код узглавља своје покајнице, узе њену руку, стеже је, па јој онда одговори:

— На жалост, дете моје, ви сте увек имали само једног сина!...

Пошто је чула ове речи и разумела их, Агата доби један напад који је био почетак — њене агоније. И умре после двадесет часова.

У бунилу које је претходило смрти отеше јој се ове речи:

— А на кога је Филип?...

Жозеф сам обави сахрану своје мајке. Филип је био отишао у Орлеан службеним послом, отеран из Париза овим писмом које му је Жозеф написао у тренутку кад је њихова мајка издисала:

„Чудовиште,

Моја сирота мајка је умрла од узбуђења које јој је донело твоје писмо; метни на се знаке жалости, али се направи болестан: ја нећу да се њен убица нађе поред мене иза њеног мртвачког сандука.

Жозеф".

Око сликара, који више није осећао у себи снаге да слика, иако је, можда, његов дубоки бол захтевао неку врсту механичке разоноде коју би му донео рад, нађоше се његови пријатељи, који се споразумеше да га никако не остављају самога. Тако се и Бигзиу, који је волео Жозефа онолико колико једна подругљива природа уопште може некога да воли, нађе, петнаест дана после сахране, у друштву пријатеља окупљених у атељеу. У том тренутку уђе нагло слушкиња и предаде Жозефу ово писмо, за које рече да га је донела једна стара жена која чека одговор код вратара:

„Господине,

Ако ни због чега другог а оно због имена које носим, присиљена сам да се обратим вама, кога се не усуђујем да назовем својим девером"...

Жозеф окрену страницу и погледа потпис у дну последњег ретка. И сав претрну кад угледа име: Графица Флора де Брамбур, јер предосети да је његов брат опет морао да направи неку страхоту.

— Тај јој разбојник сигурно враћа мило за драго! — рече он. — И тај вам важи као частан човек! И тај вам носи хрпу џица око врата! И тај вам се шепури на двору уместо да буде привезан на точку! И тај неваљалац се назива „господином грофом!"

— И има их много таквих као што је он! — рече Бигзиу.

— Најпосле, та Мутивода заслужује да се и њој мало замути, — продужи Жозеф, — она не вреди ни луле дувана, била би допустила да ми се заврне шија као пилету и не би рекла: тај човек је невин!...

У тренутку када Жозеф баци писмо, Бигзиу га вешто ухвати и прочита га гласно:

„..Зар је лепо да госпођа графица Бридо де Брамбур, па ма какве могле да буду њене кривице, иде да умре у болници? Ако је то моја судбина, ако је то воља господина грофа и ваша, нека се испуни; али онда барем ви, који сте пријатељ доктора Бјаншона, израдите ми преко њега да будем смештена у једну болницу. Особа која ће вам донети ово писмо, господине, ишла је једанаест пу-

та узастопце у дворац грофа де Брамбур у улици Клиши и није могла да добије никакву помоћ од мога мужа. Стање у коме се налазим не допушта ми да позовем адвоката, да бих покушала да добијем судским путем оно што ми припада, да бих могла да умрем у миру. Уосталом, мене ништа на може да спасе, ја то знам.

Стога, у случају ако ви не бисте хтели да се заузмете за своју несрећну снају, дајте ми барем новаца колико је потребно да сама окончам свој живот; јер, ја то видим, господин ваш брат жели моју смрт, он ју је увек желео. Иако ми је једном рекао да има три сигурна средства да једну жену отпреми на онај свет, ја нисам била довољно паметна да предвидим ово које је одабрао.

У случају ако хтеднете да ме удостојите ваше помоћи и да се сами уверите у каквој се беди налазим, ја станујем у улици Усе, на углу улице Шантрен, на петом спрату. Ако сутра не платим заосталу кирију, морам да се иселим! А куда, господине?... Могу ли да се назовем

вашом снајом,

Графицом Флором де Брамбур?"

— Какве ли кањуге пуне гадости! — рече Жозеф; — шта ли се крије испод тога?

— Позовимо најпре ту жену нека уђе, она ће сигурно бити најбољи увод у причу, — рече Бигзиу.

Један тренутак иза тога појави се једна жена, коју Бигзиу окарактериса овим речима: „дроњци који се крећу!" И заиста, пред њима се показа једна гомила рубља и старих хаљина натрпаних једне

преко других, оивичених при дну блатом, јер је такво било годишње доба, и све то скупа постављено на дебеле ноге са незграпним стопалима, слабо увијене у поцепане чарапе и у ципеле из којих је кроз подеротине кркљала вода. Изнад те хрпе дроњака уздизала се једна од оних глава које је Шарле[1] давао својим чистачицама, покривена једном ужасном марамом похабаном све до саме потке.

— Како се зовете? — рече Жозеф, док је Бигзиу скицирао жену наслоњену на један кишобран из II године Републике.

— Госпођа Гриже, молићу лепо. Ја сам била рентијерка, млади мој господине, — рече затим Бигзиу-у, чији је потмули смех страшно увреди. — Да се мојој јадној кћери није десило да се превише заљуби у једнога, ја бих изгледала друкчије него што изгледам. Она се бацила у воду, да опростите, моја јадна Ида! И ја сам онда направила лудост да сам сецовала на кватерно; ето, зато вам ја, драги мој господине, са својих седамдесет и седам година, чувам болеснике за десет петпараца дневно, и храну...

— Без одела! — рече Бигзиу. — Моја баба се и одевала и плаћала свој најдражи терно.

— Али за тих десет петпараца треба платити намештен стан...

— А шта има она, та госпођа коју ви чувате?

— Нема ништа, господине... што се тиче новаца, разуме се, јер иначе болује од једне болести од

[1] Шарле (Toussaint-Nicolas Charlet; 1792—1846) — чувен цртач и литограф. Одликовао се цртањем војничких призора. — Прим. прев.

које се грозе лекари... Дугује ми шездесет дана, и зато је још и чувам. Њен муж, који је гроф, јер је она графица, платиће ми без сумње рачун чим графица умре; и кад је тако, ја сам на њу потрошила све што сам имала... али немам више ништа: све сам своје ствари дала у залагаоницу!... Она мени дугује четрдесет и седам франака и дванаест петпараца, без мојих тридесет франака за чување; и како она хоће да се убије угљем, ја сам рекла: „То није лепо". Чак сам казала вратарки да припази на њу док мене не буде, јер је она у стању да се баци кроз прозор.

— А шта има она? — рече Жозеф.

— Ах, господине, лекар милосрдних сестара је долазио; али што се тиче болести, — продужи госпођа Гриже правећи срамежљив израз, — он је рекао да је треба пренети у болницу... Случај је смртоносан.

— Идемо до ње, — рече Бигзиу.

— Држите, — рече јој Жозеф, — ту имате десет франака.

Пошто завуче руку у чувену мртвачку главу да из ње узме сав свој новац, сликар сиђе у Мазаренову улицу, попе се у један фијакер и упути се ка Бјаншону, кога срећом нађе код куће; док је за то време његов пријатељ Бигзиу трчао у улицу Биси, да потражи њиховог заједничког пријатеља Дероша. Сва четири пријатеља се нађоше после једнога сата у улици Усе.

— Тај Мефистофелес на коњу коме је име Филип Бридо, — рече Бигзиу својој тројици пријатеља док

су се пењали уз степенице, — извео је једну велику мајсторију да би се решио своје жене. Ви знате да је наш пријатељ Лусто, који је врло срећан што прима од Филипа свакога месеца по једну банкноту од хиљаду франака, задржавао госпођу Бридо у друштву Флорине, Маријете, Тулије и Вал-Нобл. Кад је Филип видео да се његова Мутивода навикнула на тоалете и на скупа задовољства, он јој више није давао новаца и пустио ју је да до њих долази сама... ви већ разумете како? Филип је на тај начин, после осамнаест месеци, постигао да је његова жена падала из дана у дан све ниже и ниже; најпосле јој је помоћу једног дивног младог подофицира отворио вољу за пиће. И уколико се он уздизао, његова жена је падала, тако да је грофица сада у блату. Ја не знам како је тај Филип успео да се реши те девојке, која је рођена на селу, у једном мучном животу. Ја сам радознао да изближе упознам ту драмицу, јер имам да се осветим другу. Ех, пријатељи моји, — рече Бигзиу тоном који његова три пријатеља остави у двоумици да ли се шали или говори озбиљно, — ко хоће да се реши једнога човека треба само да га преда у руке неком пороку. Она је много волела плес, и то ју је убило!... рекао је Иго. Ето вам! Моја баба је волела лутрију, и Филип ју је убио помоћу лутрије! Чича Руже је волео раскалашне шале, и њега је убила Лолота! Госпођа Бридо, сирота жена, волела је Филипа, и Филип је стаде главе!... Порок! Порок! пријатељи моји...

— Значи да ћеш ти умрети од неке шале! — рече Дерош Бигзиу смешећи се.

Од четвртог спрата млади људи пођоше уз оне праве степенице које личе на лествице, а уз које се пење на нека поткровља по париским кућама. Иако је Жозеф, који је видео Флору тако лепу, очекивао неку страшну разлику, он није могао да замисли одвратну слику која се показа његовом уметничком оку. Под оштрим углом поткровља без тапета, на кревету од попруга, чији је мршави душек био испуњен сукијом, три млада човека угледаше једну жену која је била зелена као утопљеница од пре два дана и мршава као болесник који ће да умре кроз два сата. Та одвратна лешина имала је на глави, са које је била опала коса, један прост шал са коцкама. Кругови око упалих очију беху јој црвени, а очни капци танки као опна од јајета. А од Флориног тела, које је некада било тако заносно, остао је само један бедан костур. Кад угледа посетиоце, Флора притисну на своје груди једну крпу од муселина, која мора да је служила за завесицу на прозорчету, јер је била оивичена рђом од железне пречагице. Од намештаја, млади људи могли су да виде у овој јадној собици само две столице, један бедан ормар за извлачење, на коме је стајала једна свећа забодена у кромпир, неколико чинија разбацаних по поду и једну земљану пећ поред камина без ватре. Бигзиу примети остатак од табака хартије која је купљена код бакалина за писмо које су две жене, без сумње, срочиле заједно. Реч одвратан била би исувише блага да изрази утисак који је остављала једна оваква беда. Када самртница угледа Жозефа, њој се две крупне сузе скотрљаше низ образе.

— Много се сасушила! . . . — рече Жозеф.

— На ватри покајања, — рече Флора. — И не могу да добијем свештеника, немам ничега, чак ни крста, да видим слику Божију! . . . Ах, господине, — повика она, уздижући своје руке, које су личиле на два парчета извајаног дрвета, — ја сам много грешна, али Бог није никада никога казнио као што сам ја кажњена! . . . Филип је убио Макса који ме је наговарао на ужасне ствари, и он убија и мене. Бог се служи њиме као неким бичем! . . . Владајте се као што треба, јер свако има свога Филипа.

— Оставите ме насамо са њом, — рече Бјаншон, — да видим да ли је болест излечива.

— Кад бисмо је излечили, Филип Бридо би цркао од беса, — рече Дерош; — зато ћу ја дати да се утврди стање у коме се налази његова жена; он је није дао осудити због прељубе, и она ужива сва своја супружанска права; доживеће само да се осрамоти на једној парници. Ми ћемо најпре дати да се госпођа графица пренесе у лечилиште доктора Дибоа, које се налази у улици Фобур-Сен-Дени: тамо ће је лечити господски. А затим ћу ја преко суда позвати грофа на продужење брачнога живота.

— Браво, Дерош! — узвикну Бигзиу. — Велико је задовољство измислити добро које ће направити толико зла!

После два сата несрећна снаја Жозефова би пренесена у пристојну болницу, коју је основао доктор Дибоа а коју је касније откупио град Париз.

Три недеље иза тога Болнички гласник донесе чланак о једном од најсмелијих покушаја модерне медицине, који је изведен на једној болесници

обележеној почетним словима Ф. Б. Пацијент је подлегао, али више због стања слабости до кога га је довела немаштина неголи од последица операције. Одмах после тога пуковник гроф де Брамбур оде у посету грофу де Суланж, са знацима дубоке жалости и обавести га о болном губитку који је претрпео. У високом друштву се већ шапутало како гроф де Суланж удаје своју кћер за једног врло заслужног скоројевића, који има да буде именован бригадним генералом и командантом једнога пука краљеве гарде.

Де Марсе саопшти ту новост Растињаку, који је исприча на једној вечери у гостионици код Канкалске стене, где се нашао и Бигзиу.

— То се неће остварити! — рече сам у себи духовити уметник.

Ако неки од Филипових пријатеља којих се он одрекао, као на пример Жирудо, нису могли да му се освете, Филип је био направио и ту несмотреност да је увредио и Бигзиа, који је због своје духовитости свуда радо приман и који је нерадо праштао. Усред гостионице код Канкалске стене, пред озбиљним људима који су били за вечером, Филип је рекао Бигзиу, кад је овај изјавио жељу да га посети у дворцу Брамбур:

— Ти ћеш доћи код мене кад постанеш министар!

— Треба ли да постанем и протестант да бих дошао код тебе? — одговори му Бигзиу шалећи се.

Али у исто време рече за себе: „Ако си ти Голијат, имам и ја своју праћку, а нисам без каменица".

Одмах сутрадан, мистификатор се обуче код једног свог пријатеља који је био глумац и претвори се, помоћу чудотворне хаљине, у мирског свештеника са зеленим наочарима; затим узе једна кола и одвезе се у дворац Суланж. Бигзиу, кога је Филип сматрао лакрдијашем, хтео је да томе Филипу приреди једну лакрдију. Пошто је пуштен код господина де Суланж, после упорног тврђења да хоће са њим да говори о једној озбиљној ствари, Бигзиу се сав преруши у пречасног човека коме су поверене важне тајне. Он исприча једним извештаченим гласом историју болести умрле грофице, чију му је ужасну тајну поверио Бјаншон, историју Агатине смрти, историју смрти чиче Ружеа, којом се хвалио сам гроф де Брамбур, историју смрти госпође Декоан, случај са новцима које је Филип позајмио из благајне листа, и историју Филиповог начина живота из његових тешких дана.

— Господине грофе, не дајте му своју ћерку пре него што покупите сва потребна обавештења; распитајте се код његових бивших другова, Бигзиа, капетана Жирудоа, и осталих.

После три месеца пуковник гроф де Брамбур приредио је вечеру у своме дому, на којој су били ди Тиле, Нисенжан, Растињак, Максим де Трај и де Марсе. Домаћин је примао врло безбрижно упола утешљиве речи које су му упућивали његови гости поводом његовог раскида са породицом де Суланж.

— Можеш да нађеш бољу, — говорио му је Максим.

— Колико би имање требало па да се човек ожени једном госпођицом де Гранлије? — упита Филип де Марсеа.

— Вама!... не би дали ни најружнију од њих шест без десет милиона, — одговори дрско де Марсе.

— Имаћу десет милиона од данас за две године, — одговори Филип Бридо.

— Данас је 16 јануар 1829! — узвикну ди Тиле смешећи се. — Ја радим већ десет година, па их немам!...

— Ми ћемо узајамно да се саветујемо, и ви ћете видети како се ја разумем у финансије, — одговори Бридо.

— Шта имате ви у свему? — упита Нисенжан.

— Кад бих продао своје дохотке, изузимајући земљу и замак, што не могу и не смем да ризикујем, јер ми то спада у мајорат, скупио бих своту од три милиона...

Нисенжан и ди Тиле се погледаше; затим, после једног лукавог погледа, ди Тиле рече Филипу:

— Драги мој грофе, ми ћемо да радимо заједно, ако ви хоћете.

Де Марсе ухвати поглед који је ди Тиле упутио Нисенжану и који је значио: „Ти милиони биће наши!" Стварно, те две личности из високих банкарских кругова налазиле су се у срцу политичких послова, тако да су могле да играју на Берзи у једно одређено време насигурно против Филипа, када сви знаци вероватноће буду говорили у његову корист, па ипак коначно испадну у корист њихову. И тако се и догодило.

После месец дана пуковник Бридо је имао од свога огромног имања само још свој замак, своју земљу, своје слике и свој намештај. Уз то још направи и ту глупост, како сам рече, да поверова у успоставу старије гране, којој остаде веран све до 1834. Кад Жирудо постаде пуковник, сасвим разумљива љубомора врати Филипа војсци, и он, на несрећу, доби 1835 један пук у Алжиру, где остаде пуне три године на најопаснијем месту, надајући се да ће да добије генералске еполете; али, један злобан утицај, утицај генерала Жирудоа, остави га тамо где је био. Поставши бездушан, Филип заведе претерано строгу службу и навуче на себе мржњу, иако је био неустрашив као Мира. У почетку кобне 1839 године, изводећи један протунапад на Арапе за време повлачења пред надмоћним силама, он изведе јуриш на непријатеља са једном једином четом, која нагази на главно арапско крило. Борба би крвава, страшна, прса у прса, и из ње изиђе само мали број француских коњаника. Кад видеше да им је пуковник опкољен, они који су били подаље не нађоше за паметно да гину узалудно покушавајући да га ослободе. Чуше узвике: Ваш пуковник! За мном! Један царски пуковник! праћене ужасним јаукањем, али се вратише својој чети. Филип умре страшном смрћу, јер му отсекоше главу, пошто је био пао скоро искасапљен јатаганима.

Жозеф, који се у то време био оженио посредовањем грофа де Серизи, ћерком једног бившег закупника који је био милионар, наследи замак и имање Брамбур, којим није могао да располаже његов брат, који је, међутим, имао намеру да га лиши свога наследства. Сликар се највише обрадова лепој збирци слика. Жозеф, коме његов таст, нека врста сељачког Ошона, гомила из дана у дан све више талира, поседује већ шездесет хиљада франака ренте. Иако слика величанствена платна и чини велике услуге уметницима, он још није члан Института. По неком члану о установи мајората, он је сада гроф де Брамбур, што му често даје повода да пуца од смеха у друштву својих пријатеља у свом атељеу.

— Крај —

СЛИКЕ ИЗ ПАЛАНАЧКОГ ЖИВОТА

МУЗЕЈ СТАРИНА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО

ИЛИЈА КЕЦМАНОВИЋ

★

У једној од најмање важних француских окружних вароши, у средини града, на углу једне улице, налази се једна кућа; али име те улице и те куће морамо овде да прећутимо. Свако ће разумети разлоге ове разумне уздржљивости коју нам налажу друштвене обавезе. Кад се писац упушта у анализу свога времена, он позлеђује многе ране! . . . Кућа се звала дом д'Езгриљон; али сматрајте да је д'Езгриљон измишљено име, које је исто толико стварно колико су стварна имена Белвал, Флорикур и Дервил из комедије и Адалбер или Монбрез из романа. Најпосле, и имена главних личности биће такође измењена. Овде би писац хтео да повеже противуречности, да сабере анахронизме, да би испод гомиле невероватних и немогућих ствари прикрио истину; али, ма шта писац урадио, она ће увек бити на површини, као што рђаво почупана лоза поново избија у снажним изданцима у окопаном винограду. Дом д'Езгриљон био је ни мање ни више него кућа у којој је становао један стари племић по имену Шарл-Мари-Виктор-Анж-Карол, маркиз д'Езгриљон. Трговачко и грађанско друштво духовито је назвало његову кућу домом, и уназад двадесетак година већина становника је најзад почела да озбиљно

назива домом д'Езгриљон кућу у којој је становао маркиз.

Име Карол (браћа Тиери би га писали Karawl) било је славно име једног од најмоћнијих поглавица који су у своје време дошли са севера да покоре и поделе Галију. Никада Кароли нису погнули главу ни пред општинама, ни пред краљевством, ни пред црквом, ни пред имућнима. Пошто су некада имали да бране једну француску Крајину, њихов наслов маркиза био је у исто време и дужност и част, а не празно име за неко измишљено звање; спахилук д'Езгриљон остајао је стално у њиховом поседу. Право провинциско племство, непознато на двору уназад двеста година, али чисто од сваке примесе, али свемоћно у сталешким скупштинама, али слепо уважавано од народа свога краја, попут неке добре Девице која лечи од зубобоље, та кућа одржавала се у дубини своје области као што се опаљени стубови понеког Цезаревог моста одржавају у дубини реке. Пуних тринаест стотина година њене кћери су редовно удаване без мираза или су одвођене у манастир. Млађи синови наслеђивали су увек само оно што им је припадало са материне стране, постајали су војници, бискупи, или су се женили на двору; један од њих постао је адмирал, војвода и пер, и умро је без потомства. Никада маркиз д'Езгриљон, старешина старије гране, није хтео да прими наслов војводе.

— Ја сам дошао до маркизата д'Езгриљон на исти начин на који је краљ дошао до француске државе, — рече он конетаблу де Лин, који је у оно време био за њега врло ситан другар.

Треба да знате да је за време буна̂ било д'Езгриљона који су погубили главе. Франачка крв се сачувала, племенита и горда, до 1789. Садашњи маркиз д'Езгриљон није побегао у туђину: он је морао да брани своју Крајину. Поштовање које је био улио људима на селу сачувало му је главу од смртне казне; али мржња правоверних голаћа била је толико моћна да је маркиз морао да се сматра избеглицом за време док се крио негде у земљи. У име слободног народа среска скупштина је осакатила имање д'Езгриљона, шуме је продала у име народа, упркос личним протестима самога маркиза, коме је тада било четрдесет година. Госпођица д'Езгриљон, његова сестра, пошто је била малолетна, спасла је неке делове лена посредством једног младог породичног настојника, који је затражио превремену дообу у име своје штићенице: замак и неколико мајура додељени су јој коначном расподелом коју је извршила Република. Верни Шенел морао је да купи у своје име, новцем који му је донео маркиз, извесне делове поседа до којих је његовом господару било нарочито стало, као на пример цркву, парохиски дом и вртове замка.

Пошто су прошле споре и вратоломне године Страховладе, маркиз д'Езгриљон, чији је карактер наметнуо осећања пуна поштовања целом крају, хтеде да се опет настани у своме замку, са својом сестром госпођицом д'Езгриљон, како би придигао сва она добра чијем се спасавању био посветио господин Шенел, његов негдашњи настојник, који је био постао бележник. Али, авај, зар замак који је био опљачкан и опустошен није био и сувише про-

стран, и сувише скуп за једнога поседника коме су биле поништене све феодалне повластице, чије су шуме биле распарчане, и који у оном тренутку није могао да извуче више од девет хиљада франака са земаља које је сачувао од својих негдашњих поседа?

Кад је бележник довео маркиза, у октобру 1800, у стари феодални замак, он није могао да се отме дубоком узбуђењу видевши га непомична, усред дворишта, испред засутих опкопа, како посматра своје куле сравњене са крововима. Франак је посматрао, мучке и наизменично, небо и место на коме су некада биле лепе ветреушке готских кула, као да је хтео да пита Бога за разлог новог друштвеног померања. Само Шенел могао је да схвати дубоки бол свога маркиза, који се сада звао грађанин Карол. Тај велики д'Езгриљон оста дуго без речи, удахну прадедовски мирис из ваздуха и огласи се једним од најсетнијих узвика:

— Шенел, — рече он, — вратићемо се овамо доцније, када више не буде било немира; али, док не дође до измирења, ја не бих могао да станујем овде, јер ми о н и бране да обновим своје гробове.

Показа на замак, окрену се, узјаха коња и отпрати сестру, која је била дошла у бедним плетеним двоколицама које су припадале бележнику. У вароши више није било дома д'Езгриљон. Властеоска кућа била је порушена и на њеноме месту подигнуте су две творнице. Господин Шенел искористи последњу кесу маркизових златника да купи, поред трга, једну стару кућу са забатом, са ветреушком, са торњићем, са голубарником, у којој је некада био смештен најпре властеоски а затим првостепени суд, а која

је припадала маркизу д'Езгриљон. За пет стотина златника купац избегличких добара врати законитог сопственика у посед старе зграде. И тада је ова, пола у шали пола у збиљи, названа д о м о м д'Е з г р и љ о н.

Године 1800 неке избеглице вратише се у Француску, јер се до брисања имена исписаних на црним листама долазило доста лако. Међу племенитим личностима које се прве вратише у град налазили су се барон де Нуастр и његова ћерка; они су били упропашћени. Господин д'Езгриљон им великодушно понуди једно уточиште, у коме барон умре, после два месеца, од туге. Госпођица де Нуастр је имала двадесет и две године, породица Нуастр је била од најчистије племићке крви, а маркиз д'Езгриљон се ожени младом баронесом, да би продужио свој род; али она умре при порођају, упропашћена неспретношћу лекаревом, но, на велику срећу, остави иза себе сина породици д'Езгриљон. Јадни старац (иако маркизу тада није било више од педесет и три године, беда и љуте ране његовог живота давале су његовим годинама увек више од дванаест месеци) изгуби, дакле, радост својих старих дана смрћу најлепшег људског створења, смрћу племените жене у којој су васкрсавале дражи женских ликова шеснаестога века, које се сада могу само замишљати. Њега погоди један од оних ужасних удараца чији се одјеци осећају у свима тренуцима живота. Пошто проведе неколико часака стојећи поред њене постеље, он пољуби у чело своју жену, која је лежала испружена, као нека светица, са скрштеним рукама; а затим извади свој џепни часовник, сломи точак на њему и

пође да га обеси на камин. Било је једанаест часова пре подне.

— Госпођице д'Езгриљон, молимо се Богу да овај час не буде више кобан по нашу кућу. Мој ујак, преосвештени архиепископ, посечен је у овај исти час; у овај час умро је такође и мој отац...

Клекну поред кревета и наслони на њега своју главу; његова сестра учини то исто. Затим, после неког времена, устадоше обоје: госпођица д'Езгриљон је ронила сузе а стари маркиз је сувим оком посматрао дете, собу и покојницу. Са својом франачком упорношћу овај човек је био здружио праву хришћанску неустрашивост.

Ово се догодило друге године нашега века. Госпођица д'Езгриљон имала је двадесет и седам година; и била је лепа. Један скоројевић, републикански војни снабдевач, родом из онога краја, који је имао шест хиљада талира прихода, успе код господина Шенела, пошто савлада његово одупирање, да му овај проводаџира код госпођице д'Езгриљон. Брат и сестра се, једно колико и друго, жестоко наљутише на ову дрскост. Шенел је био очајан што се дао наговорити од господина ди Кроазијеа. Од тога дана он више није могао да нађе ни у начину опхођења ни у речима маркиза д'Езгриљон ону ласкаву благонаклоност која је могла да се сматра пријатељством. Отсада је маркиз за њега имао само осећање захвалности. То племенито и искрено осећање задавало је бележнику вечити бол. Има узвишених срдаца која у захвалности виде превелику награду и која више воле пријатну једнакост осећања коју ствара склад мисли и драговољно спаја-

ње душа. Господин Шенел је окусио сласти тога часнога пријатељства; маркиз га је био уздигао до себе. За старог властелина, он је био мање него син а више него слуга, нека врста драговољног клетвеника, роб који је свим срцем својим везан за свога господара. За д'Езгриљона више није постојао бележник, јер су сви послови изравнани узајамним услугама у оквиру једног нежног пријатељства. У очима маркизовим, службено обележје које је бележништво давало Шенелу није значило ништа, његов слуга је њему изгледао само прерушен у бележника. У очима Шеневловим, маркиз је био биће које је још увек припадало божанскоме роду; он је веровао у племство, он се сећао без стида да је његов отац отварао врата салона и говорио: За господина маркиза је постављено! Његова привржености упропашћеној властеоској кући није била последица вере, већ себичлука, јер је он себе сматрао једним делом породице. Његова жалост била је дубока. Кад се је усудио да говори маркизу о својој грешци, иако му је овај то био забранио, матори племић му је одговорио озбиљним гласом:

— Шенел, пре немира ти себи не би допустио тако увредљиве претпоставке. Каква ли су та нова начела, ако су те она покварила?

Господин Шенел је уживао поверење целога града, он је у њему био веома уважаван; његова темељита честитост и његово велико имање доприносили су много његовом угледу; он је отсада осећао непомирљиву мржњу према господину ди Кроазијеу. Иако бележник није био много осветољубив, он је своје нерасположење пренео на велики број поро-

дица. Ди Кроазије, човек пун мржње и способан да потајно припрема освету пуних двадесет година, замрзнуо је бележника и породицу д'Езгриљон једном од оних потмулих и смртних мржња какве се сусрећу у провинцији. Оно одбијање га је убијало у очима злобних паланчана, међу којима је он био дошао да проведе свој живот и којима је хтео да завлада. Оно је за њега било једна тако стварна катастрофа, да није требало дуго па да се покажу њене последице. Ди Кроазијеа је такође одбила и једна матора девојка на коју се он био обратио у очајању. И тако су славољубиви планови које је он био сковао пропали по први пут услед одбијања госпођице д'Езгриљон, која би га као његова жена била увела у провинциско предграђе Сен-Жермен; а друго одбијање му је убило углед у толикој мери да је имао много муке да се одржи у друштву осредњег грађанства.

Године 1805, господин де ла Рош-Гијон, првенац једне од најстаријих породица онога краја, која се некада била ородила са породицом д'Езгриљон, затражио је, преко господина Шенела, руку госпођице д'Езгриљон. Госпођица Мари-Арманд-Клер д'Езгриљон не хтеде ни да чује бележника.

— Вама је морало да буде јасно да сам ја мајка, драги мој Шенеле, — рече му она мењући у постељу свога братића, лепог петогодишњег дечка.

Стари маркиз устаде да би пошао у сусрет својој сестри која се враћала од колевке; он је пољуби у руку са поштовањем; затим, седајући поново, прибра се и рече јој:

— Сестро, ви сте права кћи породице д'Езгриљон!

Племенита девојка задрхта и заплака. Под своје старе дане, господин д'Езгриљон, отац маркизов, оженио се унуком једног закупца пореза, који је био добио племство под владом Луја XIV. Тај брак породица је сматрала ужасно неприличним, али му није придавала важности, пошто је из њега потекла само једна ћерка. Арманда је то знала. Иако је њен брат био одличан према њој, он је у њој стално гледао туђинку, и овим речима ју је усвојио. А зар и њен одговор није дивно потврђивао њено племенито држање уназад једанаест година, за које време је, од њеног пунолетства, свако њено деловање носило обележје најчистијег пожртвовања? Она је свога брата скоро обожавала.

— Ја ћу да умрем као госпођица д'Езгриљон, — рече она бележнику.

— И нема за вас ничега лепшега! — одговори јој Шенел, који је мислио да јој тиме ласка.

Једна девојка поцрвене.

— Ти си извалио једну глупост, Шенеле, — одговори му брзо стари маркиз, коме су ласкале речи његовог бившег слуге и вређале га у исто време због бола који су нанеле његовој сестри. — Једна девојка из породице д'Езгриљон може да се уда за једног члана породице Монморанси: наша крв није толико укрштавана колико је њихова. Д'Езгриљони носе злато са обе стране стуба, и ништа се, за девет стотина година, није променило у њиховом грбу; остао је онакав какав је био првога дана. Отуда наше начело: О в о ј е н а ш е, које је узето на турниру

Филипа-Августа, као и витез наоружан златом као бранилац са десне и лав са чељустима са леве стране.

„Ја се не сећам да сам икада сусрео жену која је направила тако дубок утисак на моју уобразиљу као госпођица д'Езгриљон," каже Блонде, коме савремена књижевност, поред других ствари, дугује и ову причу. „Био сам, истина, врло млад, био сам дете, и можда слике које је она оставила у моме памћењу дугују живахност својих боја расположењу које нас у тим годинама привлачи ономе што је необично. Кад сам је гледао како долази издалека на Шеталиште, на коме сам се ја играо са осталом децом, и како доводи Виктирнијена, свога братића, ја сам осећао извесно узбуђење које је много личило на утиске које галванизам оставља на мртва бића. Ма како да сам био млад, ја сам се осећао као обдарен неким новим животом. Госпођица Арманда је имала жућкасто плаву косу, њени образи били су прекривени врло нежним маљама са сребрнастим одблесцима. Ја сам их са уживањем посматрао, постављајући се тако да ми пресек њеног лица остане озарен светлошћу. И предавао сам се чаролијама њених смарагдних очију, које су сањариле и обасипале ме ватром кад би наишле на мене. Правио сам се као да се ваљам по трави испред ње у игри, а у ствари сам се трудио да се приближим њеним љупким ножицама, да бих им се дивио изблиза. Мека белина њене коже, финоћа њених црта, правилност линија њеног чела изненађивале су ме толико да нисам ни примећивао отменост њеног стаса, лепоту њеног чела и савршени овал

њеног лица. Ја сам се њој дивио као што се моли Богу у мојим годинама, и не знајући зашто. Кад би моји продирни погледи најпосле привукли њене и кад би ми она рекла својим мелодичним гласом, у коме ми је изгледало да има више богатства него у свима другим гласовима, — „Шта радиш ти ту, мали? Зашто ме гледаш?" — ја бих јој пришао, узврдао бих се, гризао бих прсте, црвенео бих и одговорио бих јој: „Ја не знам." Ако би случајно прошла својом белом руком кроз моју косу питајући ме колико ми је година, ја бих се удаљио трчећи и одговарао бих јој издалека: „Једанаест!" Кад бих читајући Приче из хиљаду и једне ноћи угледао пред собом какву краљицу или вилу, ја бих јој дао црте и држање госпођице д'Езгриљон. Кад би ми мој учитељ цртања дао да сликам главе према класичном узору, ја бих примећивао да су те главе почешљане као што је почешљана госпођица д'Езгриљон. Доцније, кад су ме те луде мисли напустиле једна за другом, госпођицу Арманду, пред којом су се људи склањали на Шеталишту са поштовањем да би јој направили места, посматрајући игру њене дуге смеђе хаљине све док је не би изгубили из вида, ту госпођицу Арманду ја сам задржао у нејасној успомени као нарочити примерак жене. Њени изванредни облици, чију би ми складност открио понеки поветарац, а које сам ја умео да назрем и поред ширине њене хаљине, ти облици враћали су ми се у мојим младићким сновима. Затим, још много доцније, кад бих озбиљно размишљао о каквој тајни људске мисли, мени се чинило да се сећам да су ми моје поштовање улила осећања изражена у лицу

и у држању госпођице д'Езгриљон. Савршени мир оне главе у којој је изнутра врило, достојанственост кретњи, светост испуњених дужности, све то скупа дирало ме је и улевало ми је поштовање. Деца су пријемљивија за невидљива дејства мисли него што се претпоставља: она се никада не ругају личности која је доиста достојна дивљења, њих истинска љупкост узбуђује, њих лепота привлачи, јер су и она лепа и јер постоје тајанствене везе између ствари исте природе. Госпођица д'Езгриљон је била једно од мојих веровања. Па ни данас се никада моја луда машта неће успети уз вијугаве степенице каквог стародревног замка а да у њему неће оживети госпођицу Арманду као генија феудалног система. Кад читам старе летописе, она се јавља пред мојим очима у обличју славних жена, час као Аљес, час као Марија Туше, час као Габријела[1]; ја у њој видим сву ону љубав која је остала изгубљена у њеноме срцу и коју она никада није изразила. Њена божанска појава, коју сам назрео кроз магловита маштања детињства, враћа ми се сада усред густих облака мојих снова."

Сећајте се овога портрета, он је веран и у духовном и у телесном погледу! Госпођица д'Езгриљон је једна од најпоучнијих личности ове приче: она ће вас научити како и најчистије врлине, без интелигенције, могу да буду штетне.

[1] Аљес, друга жена краља Филипа Августа (крај XII века). — Марија Туше (Marie Touchet; 1549—1638), наложница Шарла IX, чувена лепотица. — Габријела (Gabrielle d'Estrées; 1573—1599), наложница краља Анрија IV. — Прим. прев.

1804 и 1805 године две трећине избеглих породица вратише се у Француску, и скоро све оне које су биле из области у којој је становао господин маркиз д'Езгриљон поново се привише уз родну груду. Али тада настадоше одметања. Једни племићи примише службу, било у Наполеоновој војсци било на његовом двору; други ступише у брачне везе са скоројевићима. Сви они који прињоше новоме покрету поправише своје стање и повратише своја имања царевом дарежљивошћу, а многи од њих остадоше у Паризу; али се ипак нашло осам или девет племићких породица које остадоше верне прогнаноме племству и његовом мишљењу о обореној монархији; то су били ла Рош-Гијони, Нуастри, Вернеји, Кастерани, Троавили и други, једни сиромашни, други богати; али више или мање злата није долазило у обзир: стародревност, очуваност расе беше за њих с в е, потпуно онако као што за познаваоца старина тежина медаље не значи много у поређењу са чистотом натписа и главе и старошћу жига. Те породице поставише себи на чело маркиза д'Езгриљон; његова кућа постаде њихово збориште. У њој је цар и краљ био увек само господин де Буонапарте, у њој је владар био Луј XVIII, тада у Митау, у њој је департман остао стално провинција а префектура интендантура. Дивно држање, витешка част и неустрашивост маркиза д'Езгриљон прибавише му искрено поштовање; исто тако као што му његове недаће, његова постојаност, његова непоколебива верност својим убеђењима донеше у граду свеопште уважавање. Та дивна рушевина имала је све величанство великих порушених ствари. Његова витешка

обазривост била је тако добро позната, да су га завађене стране у више прилика узимале за неприкосновеног судију. Сви добро васпитани људи који су припадали царском режиму, па чак и државни органи, били су према његовим заблудама исто толико попустљиви колико су били пажљиви према његовој личности. Али, један велики део новога друштва, људи који би се под Рестаурацијом звали либералима, а на чијем се челу потајно налазио ди Кроазије, ругали су се аристократској оази у којој није било места ни за кога ко није био добар племић и беспрекоран. Њихово нерасположење било је утолико веће што су многи честити људи, поштени стари племићи и неке високе личности из државне управе упорно сматрали салон маркиза д'Езгриљон за једини у коме се састаје одабрано друштво. Окружни начелник, коморник царев, предузимао је кораке да и он буде примљен у то друштво: снисходљиво је слао тамо своју жену, која је била из породице Гранлије. Искључени су, дакле, из мржње према провинциском малом предграђу Сен-Жермен, дали надимак Музеј старина салону маркица д'Езгриљон, кога су они звали господином Каролом, и коме је порезник увек упућивао опомену са овим уметком: (раније де Гриљон). Овај стари начин писања имена значио је задиркивање, јер је нови начин д'Езгриљон био превладао.

„Што се мене тиче," говорио је Емил Блонде, „ако бих хтео да приберем своје успомене из детињства, ја бих морао да признам да ме је реч Музеј старина увек натеривала на смех, и поред поштовања, требало би да кажем љубави, према го-

спођици Арманди. Дом д'Езгриљона излазио је на две улице, на чијем се углу налазио, тако да је салон имао два прозора која су гледала на једну и два прозора која су гледала на другу од тих двеју улица, најпрометнијих у граду. Пијачни трг био је удаљен свега пет стотина корачаја од дома д'Езгриљон. Тај салон је, дакле, био као нека стаклена крлетка, и нико не би прошао градом а да не би на њега бацио барем један поглед. Та соба ми је увек изгледала, мени, шипарцу од дванаест година, као једна од оних ретких ствари које се налазе доцније, ако се о њима размишља, на граници стварног и измишљеног, а човек не може да зна да ли су више са једне или са друге стране. Тај салон, који је некада био дворана за седнице, био је подигнут изнад једног спрата подрума са решеткастим прозорчићима у којима су некада лежали злочинци из читаве провинције, а у којима је сада била кухиња господина маркиза. Не знам да ли је величанствени и високи камин у Лувру, онако дивно извајан, изазвао у мени веће чуђење од онога које сам осетио видевши по први пут огромни камин тога салона, са шарама као у дињe, изнад кога је висио велики портрет Анрија III на коњу, (под којим је ова провинција, некадашње војводство које је давано у доживотни посед појединим члановима краљевске породице, присаједињена круни), израђен у пуном рељефу и опточен позлатом. Таваница му је била направљена од кестенових греда које су се укрштале у четворине које су изнутра биле украшене арабескама. Ивице те прекрасне таванице биле су позлаћене, али се позлата једва видела. Зидови, прекривени фламанским та-

петима, претстављали су Саломоново суђење у шест слика уоквирених у позлаћене тирзосе на којима су се играли амори и сатири. Маркиз је дао да се салон паркетира. Од остатака двораца који су продавани од 1793 до 1795 бележник је набавио столиће у стилу Луја XIV, столове, часовнике, пећи и свећњаке који су дивно попуњавали овај велики салон, који је био у несразмери са целом кућом, али који је, срећом, имао једно претсобље на једнакој висини, у коме је некада била чекаоница великог суда, која је била везана са собом за већање, сада претвореном у трпезарију. Испод оних старих украса, остатака једнога времена кога више није било, комешало се је у првом реду осам или десет маторих жена, од којих се у једних клатила глава, док су друге биле суве и црне као мумије; једне су биле усправне, друге повијене, а и једне и друге увијене у хаљине више или мање необичне и у противности са модом; имале су напудроване главе са уковрчаном косом, ноћне капице са чворовима, риђе чипке. Најшаљивији ни најозбиљнији описи нису никада досегли чудну поезију тих жена, које ми се враћају у мојим сновима и које ми се кревеље у мојим успоменама онога тренутка када сретнем неку стару жену чије ме лице или одећа потсећа на неку од њихових црта. Али, било зато што сам се, по несрећи, упознао са тајнама беде, било зато што сам схватио сва људска осећања, нарочито осећање жалости за нечим и осећање одмаклости живота, ја више никада нигде нисам могао да нађем, ни код самртника ни код живих, бледоћу извесних сивих и ужасну живахност извесних црних очију. Укратко, ни Матирен ни Хоф-

ман, две најзлокобније маште нашег времена, нису ми задале страву коју су ми задали механички покрети оних погурених тела. Руменило глумаца никада ме није зачудило, ја сам у њему видео укорењено руменило, руменило од рођења, говорио је један мој друг који је био барем исто толико обешењак колики сам и ја могао да будем. Комешале су се неке сплоштене фигуре, али издубене борама које су личиле на главе клешта за крцање лешника извајане у Немачкој. Кроз прозорска окна сам гледао грбава тела и рђаво причвршћене удове, чији уређај ни састав никада нисам покушавао да себи објасним; четвртасте и веома истурене вилице, избечене кости и раскошне кукове. Кад су те жене ходале тамо и овамо, оне ми нису изгледале мање необичне него кад су се држале мртвачки непомично док би играле карата. Људи тога салона имали су сиве и увеле боје старих тапета, њихов живот био је обележен неодлучношћу; али њихова одела била су сасвим близу оделима која су се онда носила; једино њихове седе косе, њихова спарушена лица, њихова воштана боја коже, њихова изрована чела и бледоћа њихових очију давали су им свима извесну сличност са женама, која је уништавала утисак који је остављало одело. Извесност да ћу те личности увек наћи у исте сате где непромењено седе за столовима или у столицама најпосле им је дала за моје очи нечег разметљивог, велелепног, натприродног. Ја никада после нисам ушао у оне чувене дворане за чување намештаја у Паризу, Лондону, Бечу и Минхену, где вам стари чувари показују раскоши минулих времена, а да их нисам на-

селио личностима из Музеја старина. Ми смо уговарали често између себе, док смо још били ученици од осам до десет година, као неку нарочиту забаву, да идемо да видимо те реткости у њиховом стакленом кавезу. Али, чим бих угледао љупку госпођицу Арманду, ја бих задрхтао, а затим бих се дивио са извесним осећањем љубоморе оном слатком дечку, Виктирнијену, у коме смо ми сви предосећали нешто више од себе. То младо и свеже створење, усред онога гробља васкрслог пре времена, правило је на нас неки необичан и неодређен утисак. Не објашњавајући себи потајне своје мисли, ми смо се осећали грађани и мали пред оним поносним двором."

Несрећни догађаји 1813 и 1814 године, који оборише Наполеона, повратише живот становницима Музеја старина, и нарочито наду да ће се дочепати своје негдашње моћи; али, догађаји из 1815, несреће туђинске окупације, затим колебања владе одгодише до пада господина Деказа наде тога света, који је Блонде тако лепо описао. Ова историја почиње дакле заправо тек 1822 године.

1822 године, и поред повластица које је Рестаурација донела избеглицама, имање маркиза д'Езгриљон није се повећало. Од свих племића које су погодили револуционарни закони, ниједан ниједан није био више оштећен. Највећи део његових прихода састојао се је, пре 1789, од поседничких дажбина, које су потицале, као код неких великих породица, од везаности њихових лена, која су господари настојали да што више распарчају, да би на тај начин повећали количину преносних такса. Породице које су се нашле у таквом положају биле су уништене без

икаквог изгледа на опоравак, јер уредба Луја XVIII којом су избеглицама враћена непродата имања није могла ништа да им донесе; па и доцније, закон о оштети није могао да их обештети. Познато је да су њихове докинуте дажбине поново успостављене, у корист државе, опет под именом д о м е н а. Маркиз је неминовно припадао оном делу роајалистичке странке који није хтео никаква погађања са онима које је он називао не револуционарима, него бунтовницима, а који су парламентарније називани либералима или устаавобранитељима. Ти роајалисти, којима је опозиција дала надимак н е у м е р е њ а к а, имала је за вође и јунаке смеле говорнике деснице, који су већ од прве краљевске седнице покушали, као господин де Полињак,[3] да протестују против Устава Луја XVIII, гледајући у њему један рђав закон изнуђен потребом тренутка и који је краљевство требало да укине. И тако, далеко од тога да се придружи обнови нарави коју је хтео да изведе Луј XVIII, маркиз је остао по страни, на бранику непомирљиве деснице, очекујући да му се врати његово огромно имање и не допуштајући чак ни помисао на ону отштету коју је спремало министарство господина де Вилел, а која је имала да учврсти престо уништивши ону злокобну разлику између поседа која се била одржала и мимо закона. Чуда Рестаурације 1814, и још већа повратка Наполеоновог 1815, чуда новог бекства бурбонске куће и ње-

[3] П о л и њ а к (Auguste-Jules-Armand-Marie, prince de Polignac; 1780—1847), политичар, претседник владе Шарла X. — Прим. прев.

ног другог повратка, то скоро баснословно раздобље савремене историје затече маркиза у шездесет и седмој години. У то доба, најпоноснији карактери нашег времена, више истрошени него дотучени догађајима Револуције и Царства, обратили су, у дубини провинција, сву своју активност у страсне и непоколебиве идеје; они су се скоро сви били повукли у разорни и тихи начин живота какав се тамо води. Зар није највећа несрећа која може да задеси једну странку то да је претстављају старци, кад су већ и њене идеје обележене белегом старости? Уосталом, кад је 1818 изгледало да се законити престо ваљано учврстио, маркиз се упитао шта би један седамдесетогодишњак могао да ради на двору, какво звање, какву дужност би могао на њему да обавља? Племенити и поносити д'Езгриљон задовољи се, дакле, и мораде да се задовољи триумфом монархије и вере, очекујући резултате те неочекиване, оспораване победе, која је била само једно примирје. Он продужи, дакле, да и даље столује у своме салону, који је тако лепо назван Музејом старина. Под Рестаурацијом, тај благо потсмешљиви надимак доби извесну јеткост, када побеђени из 1793 постадоше победиоцима.

Овај град није био више заштићен неголи већина осталих провинциских градова од мржњи и супарништва које доноси собом страначки дух. Насупрот општем очекивању, ди Кроазије се оженио богатом матором девојком која га је најпре била одбила, иако је имао за супарника размажено дете градске аристократије, једног извесног витеза, чије ће славно име остати довољно сакривено ако га будемо назвали само

по његовој титули, по једном старом обичају који је некада упражњаван у овоме граду; јер он је у њему био само Витез, као што је на двору гроф д'Артоа био само Господин. Овај брак није само изазвао једну од оних непоштедних борби какве су честе у провинцији, него је и убрзао оно цепање између велике и мале аристократије, између грађанских и аристократских елемената, који су се у једном тренутку били нашли сједињени под притиском велике наполеонске власти; изненадно цепање, које је нанело толико зла нашој земљи. Најчешћа национална особина у Француској је сујета. Мноштво повређених сујета изазвало је жеђ за једнакошћу; док ће међутим, доцније, баш ти најревноснији новотари наћи да је једнакост немогућа ствар. Роајалисти су гађали либерале у најосетљивија места. Нарочито у провинцији, две странке су једна другој приређивале гадне ствари и срамно су се клеветале. Тада су у политици чињена најцрња недела, само да би се задобило јавно мишљење, да би се намамили гласови оне недотупавне гомиле која се предаје у руке људима који су довољно вешти да је наоружају. Те борбе су се изражавале кроз неколико појединаца. Ти појединци, који су се мрзели као политички противници, постајали би ускоро и личним непријатељима. У провинцији је тешко не ухватити се у коштац поводом питања или интереса који се у престоници јављају у општим, теоретским линијама, и самим тим уздижу толико такмичаре да господин Лафит, на пример, или Казимир Перие, поштују човека у господину де Вилелу или у господину де Перонеу. Господин Лафит, који је дао да се пуца на

министре, сакрио би их у своме дому да су му дошли 29 јула 1830. Бенжамен Констан послао је своју књигу о религији виконту де Шатобријан, са једним ласкавим пропратним писмом у коме признаје да му је министар Луја XVIII учинио извесне услуге. У Паризу, људи су системи; у провинцији, системи постају људима, и то људима са непрекидним узбуђењима, увек присутним, који једни другима уходе приватни живот, коментаришу разговоре, који се међусобно погледају као две мегданџије спремне да један другоме зарију у ребра шест палаца сечива при најмањој расејаности, и који настоје да ту отсутност духа изазову, укратко, који су заузети својом мржњом као два немилосрдна коцкара. Заједљиве досетке и опадања погађају међу њима човека, под изговором да хоће да погоде странку. У овом рату, вођеном у рукавицама и без жучи у Музеју старина, али у коме се у дому ди Кроазијеа ишло и до употребе отровног оружја дивљака, фина подругљивост, преимућство духа остадоше на страни племића. Запамтите добро: од свих рана, оне које се задају језиком и оком, исмевање и презир, неизлечиве су. Од тренутка кад се ушанчио на своме брду аристократије, напуштајући мешовите салоне, Витез је осуо пальбу досеткама на салон господина ди Кроазије; подгрејао је ватру рата и не знајући докле осветљивост може да доведе салон ди Кроазије у борби против Музеја старина. У дом д'Езгриљон имали су приступа само чистунци, честити племићи и жене које су биле сигурне једна у другу; из њега ништа није могло да изађе. Разговори, идеје, добре или рђаве, исправне или погрешне, лепе или смешне, ни-

када нису могле да буду предмет за потсмех. Либерали су морали да се упусте у политичку акцију, да би исмејали племиће; док су посредници, државни службеници, сви они који су се улагивали тима могућницима доносили овима о либералном табору чињенице и згоде које су увелико нагониле на смех. Та заосталост, коју су они живо осећали, само је појачавала код ди Кроазијеових присталица жеђ за осветом. Године 1822, ди Кроазије се стави на чело обласне индустрије, као што је д'Езгриљон већ стајао на челу племства. Сваки од њих двојице претстављао је, дакле, једну странку. Уместо да се изјасни без увијања као човек чисте левице, ди Кроазије је јавно прихватио идеје које су једнога дана формулисали њих 221. Тако је могао да окупи око себе судство, управу и финансије читаве области. Салон ди Кроазије, моћан барем исто толико колико и Музеј старина, али многобројнији, млађи и активнији, дрмао је целом области; док је онај други остајао миран и као неки прирепак власти, којој је странка често била од неприлике, јер је била благонаклона према њеним грешкама, па чак и захтевала неке, које су постале кобне по монархију. Либерали, који никада нису могли да наметну свога кандидата тој области, која није хтела да се повиљава њиховим наређењима, знали су да ће ди Кроазије после избора седети у левоме центру, што је могуће ближе чистој левици. Пословни пријатељи ди Кроазијеови били су браћа Келери, тројица банкара, од којих се најстарији истицао међу деветнаесторицом са левице, групом коју су славиле све либералне новине, који су били у родбинским везама

са грофом де Гондрвил, уставобранительским пером, који је остао у милости Луја XVIII. Тако је уставобранительска опозиција била увек спремна да у последњем тренутку пренесе своје гласове, очевидно намењене неком тобожњем кандидату, на ди Кроазијеа, ако би овај добио довољно роајалистичких гласова да однесе већину. Сваки избори у којима би роајалисти одбили ди Кроазијеа, кандидата чије су држање били одлично прозрели, проучили и проценили роајалистички прваци, које је подржавао маркиз д'Езгрињон, само су појачавали мржњу човека и његове странке. Ништа не може да изазове странчице једну против друге као кад им промаши циљ нека са муком постављена замка.

Године 1822 је изгледало да су непријатељства, која су била врло жива за време прве четири године Рестаурације, прилично јењала. Салон ди Кроазијеа и Музеј старина, пошто су и један и други упознали своју јаку и своју слабу страну, очекивали су несумњиво шта ће им донети случај, то страначко Провиђење. Једноставни духови задовољавали су се тим привидним миром, који је заваравао престо; али они који су живели у ближим односима са ди Кроазијеом знали су да је, код њега, као и код свих људи који не живе више само главом, страст освете неутољива, нарочито ако се ослања на политичко славољубље. У овоме тренутку се ди Кроазије, који је некада бледео и црвенео кад би чуо име д'Езгрињона или Витеза и који је дрхтао кад би изговорио или чуо где се изговара реч Музеј старина, правио озбиљан као неки особењак. Он се смешио на своје непријатеље, који су били омрзнути, али којима су

се људи све више и више повињавали. Изгледао је као да се је одлучио да живи мирно, као да је био изгубио веру у победу. Један од оних који су помагали рачуне тога охладнелог беса био је и претседник суда господин ди Ронсре, један од малих племића који је прижељкивао почасно место у Музеју старина, али га није добијао.

Мало имање д'Езгрињона, којим је брижљиво управљао бележник Шенел, једва је дотицало за издржавање овога часног племића, који је живео господски, али нимало раскошно. Иако је васпитач грофа Виктирнијена д'Езгрињон, наде породице, био један бивши ораторијанац, кога је маркизу дао пресветли бискуп, и који је становао у дому, њему је ипак требало дати неку награду. Плате куварице, собарице госпођице Арманде, маторог собара господина маркиза и још двоје служинчади, настава четворице учитеља, трошкови око једнога васпитања у коме ништа није било занемарено гутали су целокупне приходе, упркос штедљивости госпођице Арманде, упркос паметном руковању Шенеловом, упркос доброј вољи послуге. Стари бележник још није могао да изврши ниједну оправку на опустошеном замку, он је чекао на истек закупа да би нашао извесно повећање прихода било од нових начина обраде било од пада вредности новца, које је могло да донесе плодова тек пошто мине важност уговорима склопљеним још 1809. Маркиз уопште није био упућен у подробности кућанства ни у управу својих добара. Кад би сазнао какви су све напори чињени да би се в е з а о к р а ј с к р а ј е м, како то кажу домаћице, то би за њега био смртни

ударац. Сви су се, пошто су видели да је већ пришао крају свога живота, устручавали да му разбију његова привиђења. Величина куће д'Езгриньон, на коју нико није мислио, ни на двору ни у држави, и која је изван градских врата и изван неколико места у области била потпуно непозната, живела је и даље у очима маркизовим и у очима његових присталица у свом своме сјају. Кућа д'Езгриньон имала је да засја у још већој раскоши у личности младог Виктирнијена, кад опљачкани племићи буду поново ушли у посед својих имања и нарочито када тај лепи наследник буде могао да се појави на двору и да ступи у краљеву службу, па да се ожени, као што су некада чинили д'Езгриньони, једном девојком из породице Наварен, или Кадиньан, или Иксел, или Бозеан, или Бламон-Шоври, једном речи девојком која ће у себи сједињавати сва превасходства племства, богатства, лепоте, духа и карактера. Личности које су долазиле на своју партију увече, витез, Троавили, ла Рош-Гијони, Кастерани, војвода де Вернеј, навикнуте већ одавно да у великом маркизу гледају неку огромну личност, подржавале су га у његовим уверењима. У том веровању није било ничега лажног, оно би чак било потпуно основано, да је могло да се избрише последњих четрдесет година француске историје. Али освештања која захтевају пуно поштовање, која су правно најоснованија, као што је Луј XVIII покушао да их обележи потписујући свој Устав двадесет и првом годином своје владавине, постоје само онда ако су потврђена свеопштом сагласношћу; д'Езгриньонима је недостајала суштина савременог политичког језика, недостајао

им је новац, тај велики израз модерне аристократије; недостајало им је и то што нису били трајно и с т о р и с к и, што нису имали онај глас који се стиче на двору исто тако као и на бојном пољу, у дипломатским салонима подједнако као и на говорничкој трибини, помоћу неке књиге као и поводом неке пустоловине, а који је као нека света водица која се излева на главу сваког новог покољења. Једна племићска породица која је неактивна и заборављена исто је што и девојка која је глупа, ружна, сиромашна и добра, која има, дакле, сва четири основна услова да буде несрећна. Брак једне госпођице де Троавил са генералом Монкорнеом, далеко од тога да би уразумио Музеј старина, умало није изазвао прекид између Троавила и салона д'Езгриньон, који је изјавио да се Троавили к в а р е.

Од свега овога света једна је једина личност била слободна од ових илузија. Треба ли рећи да је то био стари бележник Шенел? Иако је његова оданост породици д'Езгриньон, која је тада била спала на три члана, била апсолутна, што је довољно доказано овом причом, иако је он прихватао све њене идеје и налазио да су све на своме месту, он је имао исувише разума и водио је исувише добро послове већине породица у области, да не би пристао уз огромно кретање духова, да не би признавао велику промену коју су изазвале индустрија и модерне нарави. Бивши настојник је видео да је Револуција прешла од разорног деловања из 1793, које је оружало људе, жене, децу, подизало стратишта, отсецало главе и добивало европске битке, на мирно деловање идеја које су посвећивале догађаје. После

крчења и сетве долазила је жетва. За њега, Револуција је била изградила дух новог нараштаја, он је осећао њена дела у дубинама хиљада рана и налазио је да су она неопозиво извршена. Она отсечена краљевска глава, она посечена краљица, и она деоба племићких добара претстављали су у његовим очима законе који везују и сувише интереса а да би заинтересовани допустили да неко нападне њихове тековине. Шенел је видео јасно. Његов занос за д'Езгриньоне био је потпун, али није био слеп, и то га је чинило још много лепшим. Вера која открива младоме калуђеру анђеле дубоко је испод моћи старог калуђера који му их показује. Бивши настојник личио је на старог калуђера, он би био дао свој живот да би одбранио један црвоточан ћивот. Сваки пут када је покушавао да објасни своме бившем господару, са свим могућим обзирима, новине, сад у неком подругљивом облику, сад изигравајући чуђење или бол, он је на уснама маркизовим наилазио на један пророчки осмех а у души његовој на убеђење да ће и те лудости проћи као и све друге. Нико није примећивао колико су догађаји помагали овим племенитим заточницима рушевина да устрају у својим уверењима. Шта је могао да одговори Шенел кад би стари маркиз направио један достојанствен покрет и рекао: „Бог је отпухнуо Бонапарту, његове војске и његове нове велике клетвенике, његове престоле и његове замашне замисли! Бог ће нас ослободити и свега осталог!" Шенел је тужно обарао главу не усуђујући се да одговори: „Али Бог неће хтети да отпухне Француску!" Били су лепи и један и други: један, испрсавајући се против бујице

догађаја попут какве прастаре, маховином обрасле гранитне стене исправљене у неком алпском понору; други, посматрајући водене токове и мислећи како да их искористи. Добри и часни бележник јецао је гледајући непоправиму пустош коју су ова веровања стварала у духу, у нарави и у будућим схватањима грофа Виктирнијена д'Езгриньон.

Обожаван од своје тетке, обожаван од свога оца, тај млади наследник био је у пуном смислу речи једно размажено дете, које је, уосталом, оправдавало очеве и мајчине снове, јер је његова тетка одиста била за њега мајка; али, ма како да је нежна и смотрена једна девојка, њој ће увек недостајати нешто неодређено што је својствено само материнству. Мајка је само једна на свету. Тетка, која је онако чедно везана за своје одојче као што је била госпођица Арманда за Виктирнијена, може га волети исто онако као што би га волела и мајка, бити исто онако пажљива, исто онако добра, исто онако нежна, исто онако попустљива као и мајка; али она неће бити строга у обзирима и умесним поступцима као мајка; али њено срце неће имати оних неочекиваних гласова, оних узбудљивих привиђења које имају мајке, у којима, иако прекинуте, живчане или душевне везе којима је дете везано за њих трепере још увек, и које, увек у вези са њим, примају потресе сваког бола, подрхтавају на сваку срећу као на догађај свога властитог живота. Ако је природа схватила жену као бесполно земљиште у телесном погледу, она јој није забранила да се у извесним случајевима потпуно изједначи са својим делом: кад се морално материнство удружи са природним мате-

ринством, онда могу да се виде оне дивне појаве, пре необјашњене него необјашњиве, које сачињавају материнску љубав. Трагичан догађај ове приче доказује, дакле, још једанпут, познату истину: да се мајка не може заменити. Мајка предвиђа несрећу далеко раније него што је једна девојка као што је госпођица Арманда и допушта, чак и онда када је она већ ту. Једна предвиђа зло, друга му налази лека. Вештачко материнство једне девојке носи уосталом, у себи, и сувише слепа обожавања, да би могла да прекорева једнога лепога дечка.

Живљење и искуство у пословима донели су матором бележнику извесну посматрачку и проницљиву неповерљивост, која му је дала да постигне материнску моћ предосећања. Али, он је тако мало значио у кући д'Езгриња, нарочито после неке врсте немилости коју је навукао на себе поводом свога предлога да се једна девојка из такве куће уда за једног ди Кроазијеа, да је отада обећао себи да ће се слепо покоравати начелима породице. Он је био прост војник, слепо одан своме позиву и спреман и да умре, па његово мишљење није могло никада да се чује, чак ни у највећој олују; сем ако га случај не би довео, на морску обалу, у тренутку кад би плима на њој затекла лорда и његову ћерку, као оног краљевог просјака у Антиквару.[1]

Ди Кроазије је уочио магућност за једну страховиту освету у бесмисленом васпитању које је давано младоме племићу. Он се надао, по једној лепој изреци писца кога смо малочас наводили, да ће угу-

[1] Антиквар, роман Валтера Скота. — Прим. прев.

шити јагње у млеку његове сопствене мајке. Та нада му је улила његову ћутљиву резигнацију и изазвала на његовим уснама његов дивљи осмех.

Догма о његовој премоћи усађена је у душу грофу Виктирнијену чим је прва мисао могла да продре у његов мозак. Изузев краља, сва госпоштија краљевства била је њему равна. А испод племства, сви су за њега били само нижа бића, људи са којима он није имао ничег заједничког, према којима он није имао никаквих обавеза: побеђени, поробљени непријатељи, о којима није требало водити никаквог рачуна, чија су мишљења морала да буду равнодушна за једнога племића, и који су му сви дуговали поштовање. Оваква схватања је Виктирнијен, на несрећу, довео до њихових последњих граница, потстицан строгом доследношћу која води децу и младе људе до крајњих последица добра као и зла. Њега су, уосталом, утврђивала у његовом уверењу и његова спољашња превасходства. Дете изванредне лепоте, он постаде најсавршенији младић каквог један отац може да пожели да има као сина. Средњега стаса, али добро грађен, био је танак, на око нежан, али мишичав. Имао је сјајне плаве очи д'Езгриња, њихов кукасти нос, фино извајан, савршени овал њиховог лица, њихову пепељасто плаву косу, њихову белину коже, њихов господски ход, њихове отмене руке и ноге, танке и дугачке прсте, истакнуте зглавке на руци и на нози, витке и пријатне линије по којима се познаје пасмина људи као год и коња. Вешт, окретан у свима телесним напорима, одлично је гађао из пиштоља, руковао је мачем као

Сен-Жорж,[1] јахао је на коњу као какав витез луталица. Ласкао је, укратко, свима сујетама које родитељи имају о спољашности своје деце, основаним, уосталом, на једном исправном схватању, на превеликој моћи лепоте. Превасходство слично превасходству племства, лепота се не може постићи, она је свугде призната и вреди често више од имања и од талента, њој је потребно само да се покаже, па да ликује, од ње се не тражи ништа више осим да постоји. Осим ових двају великих преимућстава, племства и лепоте, случај је обдарио Виктирнијена д'Езгриљон и врло живим духом, изванредном способношћу схватања и лепим памћењем. Његово образовање било је отуда савршено. Он је био много ученији него што су обично млади провинциски племићи, који постају врло истакнути ловци и поседници, али који се прилично набусито односе према науци и књижевности, према уметности и поезији, према свима способностима чија их надмоћност вређа. Ови природни дарови и ово образовање имали су да буду довољни да једнога дана остваре амбиције маркиза д'Езгриљон: он је већ гледао свога сина као француског маршала, ако Виктирнијен хтедне да буде војник, као амбасадора, ако га дипломатија буде привлачила, као министра, ако му се буде хтело да управља; сви су му положаји били приступачни. Најзад, што је било ласкаво за оца, гроф би, и када не би био д'Езгриљон, избио на површину својом сопственом вредношћу. Његово срећно детињство и његова златна младост никада нису

[1] Сен-Жорж (le chevalier de Saint-Georges; 1745—1799), француски официр, чувен мачевалац и музичар. — Пр. прев.

наишли на противљење својим жељама. Виктирнијен је био краљ у својој кући, у којој нико није обуздавао прохтеве тога малога кнеза, који, наравно, постаде себичан као прави кнез, тврдоглав као најбешњи кардинал средњега века, необично смео и дрзак; ове мане сви су обожавали у њему, јер су у њима видели особине без којих се не да замислити један племић.

Витез је био човек оног доброг доба кад су сиви мускетари пустошили париска позоришта, премлаћивали ноћне стражаре и вратаре, изводили хиљаде пажевских обешењаклука и били дочекивани са осмехом на краљевским уснама, само ако је оно што би учинили било забавно. Овај дражесни заводник, некадашњи јунак отмених ложница, допринео је много несрећном расплету ове историје. Тај љубазни старац, који није имао никога ко би га разумео, био је врло срећан што је наишао на ову дивну фигуру надобудног Фобласа,[2] која га је потсећала на његову младост. Несвестан тога да су била наступила друга времена, он је засуо душу овога младића начелима енциклопедиских развратника, препричавајући му анегдоте из владавине Луја XV, величајући му нарави какве су биле 1750, причајући му о оргијама које су прирећиване у кућама за потајне састанке и о лудостима које су прављене због милосница, и о одличним подвалама које су чињене веровницима, укратко цео онај морал који је давао храну Данкуровој комедији и Бомаршеовом епигра-

[2] Фоблас (Faublas), јунак романа „Љубави витеза Фобласа", од Louvet de Couvray, тип лепа и покварена младића. — Прим. прев.

му. На жалост, сва та поквареност, која се прекривала једном изванредном отменошћу, китила се је волтеровским духом. Ако би витез кадгод отишао сувише далеко, он би се позивао на законе доброга друштва, којима један племић увек мора да се покорава. Од свих ових разговора, Виктирнијен је разумевао само оно што је погодовало његовим страстима. Он је, пре свега, видео свога маторог оца где се смеје у друштву са витезом. Два старца су у урођеном поносу једног д'Езгрињона гледали довољно снажну брану против свега онога што је неприкладно, и никоме у кући није било ни на крај памети да би један д'Езгрињон могао да допусти себи нешто што би се косило са чашћу. Ч а с т, то велико монархистичко начело засађено у сва срца ове породице као неки светлионик, осветљавала је и најмање поступке, ободравала је и најмање мисли д' Езгрињона. Она лепа поука, која би сама требала да одржи племство: „Један д'Езгрињон не сме себи да дозволи то и то, он има једно име које чини његову будућност одговорном пред његовом прошлошћу", била је као неки припев са којим су стари маркиз, госпођица Арманда, Шенел и стални посетиоци дома успављивали Виктирнијеново детињство. И тако се и добро и зло нашло присутно и подједнако јако у младој Виктирнијевној души.

Кад се Виктирнијен, у својој осамнаестој години, показа у граду, он примети у спољашњем свету лаке супротности са унутрашњим светом дома д' Езгрињона. Али се не упусти у испитивање зашто је то тако. Разлози су били у Паризу. Он још није знао да су личности које су тако смело мислиле и

говориле увече код његовог оца биле врло обазриве у присутности непријатеља са којима су их њихови интереси терали да сарађују. Његов отац је био стекао право да говори слободно. Никоме није падало на ум да противречи једноме старцу од седамдесет година, и, уосталом, свако је радо праштао једноме човеку који је насилно опљачкан, његову верност староме реду ствари. Обманут привидностима, Виктирнијен се понашао тако да је изазвао против себе целокупно грађанство вароши. Имао је у лову неприлика, које је својом плаховитошћу само још више увеличао, и које су знале да се изроде и у озбиљне спорове, које би Шенел заташкивао новцем, док се нико не би усуђивао да о њима говори маркизу. Можете мислити како би се маркиз д'Езгрињон изненадио када би сазнао да његовог сина прогоне зато што је ловио по својим земљама, по своме имању, по својим шумама, за владавине једнога сина светога Луја! И сувише су се бојали онога што би то могло да изазове а да би га посветили у те жалосне ствари, говорио је Шенел. Млади гроф дозвољавао је себи у граду и неке друге несташлуке, које је витез сматрао пролазним љубавима, али који су најпосле извукли из џепа Шенелу новац за миразе девојкама које су заведене на тај начин што им је непромишљено била обећана женидба: нови спорови, предвиђени у Закону под рубриком з а в о ђ е њ е м а л о л е т н и х, који би, захваљујући суровости новог правосуђа, одвели грофа ко зна куда, да није увек уследило Шенелово разумно посредовање. Ове победе над грађанским правосуђем осмелиле су Виктирнијена. Навикнут да

се извлачи из оваквих опасних положаја, млади гроф се уопште није устручавао ни од какве лакрдије. Он је гледао на судове као на нека народна страшила која нису имала над њим никакве власти. Оно што би он покудио код пучанина било је за њега опростива забава. То понашање, тај карактер, ту склоност презирању нових закона и покоравању само начелима племићког Законика проучавало је, рашчлањавало је и испитивало је неколико вештих лица која су припадала ди Кроазијевој странци. Ови људи су се позивали на њих да би уверили народ да су опадања либерализма била открића и да се повратак староме реду ствари у пуној његовој чистоти налазио у самој суштини министеријелне политике. Колика је срећа била за њих што су имали један полудоказ за своја тврђења! Претседник ди Ронсре, као и државни тужилац, сналазио се одлично у свима стварима које су имале везе са функцијама његове власти; он је знао да прелази из рачуна чак и преко допуштених граница, срећан ако би изазвао либералну странку да протестује поводом неког сувише великог уступка. Он је на тај начин распаљивао страсти против породице д'Езгриљон, правећи се да се налази у њеној служби. Али тај издајник имао је потајну намеру да се покаже неподмитљив у право време, кад имадне посла са неким озбиљним случајем и кад имадне уза се јавно мишљење. Грофове рђаве склоности издајнички су потстрекавала двојица или тројица младића од оних који су сачињавали његову пратњу, који су задобили његову наклоност удварајући му се, који су му ласкали и повињавали се његовим идејама покушава-

јући да га утврде у његовом уверењу у премоћ племића, у једноме времену када је племић могао да сачува своју моћ једино ако кроз једно пола века остане савршено опрезан. Ди Кроазије се надао да ће д'Езгриљоне дотерати до просјачког штапа, да ће доживети да им замак буде разорен, да им земље буду јавно продане и распарчане, и то захваљујући њиховој слабости према оном младом ветрогоњи чије су лудости имале све да упропасте. Он није ишао даље; он није веровао, као претседник ди Ронсре, да ће Виктирнијен пасти у руке правде. Освети ове двојице људи ишло је, усталом, много на руку претерано самољубље Виктирнијеново и његова склоност веселом животу. Син претседника ди Ронсреа, младић од седамнаест година, коме је одлично пристајала улога поручено изазивача, био је један од другова грофових и његов најискренији удворица. Ди Кроазије је плаћао овога жбира најновије врсте, и спремао га одлично за лов на врлине оног племенитог и лепог детета; он га је безочно упућивао како ће да даје маха рђавим склоностима своје жртве. Фабијен ди Ронсре био је, заправо, једна завидљива и духовита природа, један млади софиста коме је пријала једна таква мистификација и који је у њој налазио ону прворедну забаву која у провинцији недостаје духовитим људима.

Од своје осамнаесте до своје двадесет и прве године Виктирнијен је стао јадног бележника скоро осамдесет хиљада франака, а да о томе нису били обавештени ни маркиз ни госпођица Арманда. На заташкане спорове отишло је више од половине те

своте, а остатак је разбацао сам млади гроф. Од десет хиљада франака прихода колико је имао маркиз, пет хиљада је било потребно за издржавање куће; трошкови госпођице Арманде, и поред њене превелике штедљивости, и маркизови, односили су више од две хиљаде франака; апанажа лепог законитог наследника није достизала, дакле, ни стотину златника. А шта су две хиљаде франака да би човек изгледао као што треба? Само одевање захтевало је толики приход. Виктирнијен је поручивао из Париза рубље, одело, рукавице, мирисе. Виктирнијен је хтео да има једног лепог енглеског коња за јахање, једног коња за лаке двоколице, и једне лаке двоколице. Зар је племство смело допустити да га прегази грађанство? Затим је млади гроф хтео да има слугу у ливреји свога дома. Поласкан тиме што је давао тон вароши, области, омладини, он је ушао у свет фантазија и раскоша који тако добро пристаје лепим и духовитим младићима. Шенел је подмиривао све, искоришћујући, истина, попут старих скупштина, своје право приговора, али са анђеоском благошћу.

— Штета што је овако добар човек овако досадан! — говорио је Виктирнијен сам себи сваки пут кад би му бележник превио понеком банком понеку крваву рану.

Удовац и без деце, Шенел је усвојио сина свога бившег господара свим срцем својим; уживао је кад га је гледао како пролази главном градском улицом седећи на двоструком јастуку својих лаких двоколица, са бичем у руци, са ружом у запучку, леп, господски одевен, општи предмет зависти. Кад

би, поводом неке хитне потребе, неког губитка на коцки код Троавила, код војводе де Вернеј, у начелству или код порезника, дошао да потражи своје провиђење, старога бележника, у његовој скромној кући у улици ди Беркај, смиреним гласом, забринутим погледом и претворно љубазним држањем задобио би га чим би се појавио.

— Али, шта је с вама, господине грофе, шта вам се догодило? — питао би старац узбуђеним гласом.

У крупним случајевима, Виктирнијен би сео, направио би сетно и сањалачко лице и, улагујући се, пустио би бележника да га испитује. Пошто би унео највеће неспокојство у добричину, који би почео да се плаши последица тога вечитог расипног живота, млади гроф би признао да је направио неку ситну погрешку, коју би заташкао банкнотом од хиљаду франака. Шенел је осим своје канцеларије имао још и око дванаест хиљада франака прихода. Врело није било непресушно. Прођерданих осамдесет хиљада франака претстављало је старчеву уштеђевину спремљену за случај ако би маркиз слао свога сина у Париз или ако би се указала прилика за неку добру женидбу. Када Виктирнијен не би био присутан, Шенел је јасно видео ситуацију, и губио је, једну по једну, илузије које су гајили маркиз и његова сестра. Пошто је увидео да дечку потпуно недостаје сваки смисао за управљање самим собом, он је желео да га ожени каквом паметном и разборитом племићком. Гледајући га како сутрадан чини све супротно од онога што би данас обећао, он је питао сам себе како један млад човек може да мисли тако добро а да се понаша тако рђаво. Али, никада се

не може очекивати ништа добро од младића који признају своје погрешке, кају се због њих и опет их чине изнова. Људи великог карактера признају своје погрешке сами себи и сами се кажњавају због њих. Док се слабићи поново враћају своме старом начину живота, налазећи да је и сувише тешко испливати на обалу. Виктирнијен, у коме су његови стараоци, у друштву са друговима и са навикама, сломили снагу прикривеног поноса великих људи, постао је неочекивано жртвом слабости похотљиваца, и то у тренутку свога живота кад су његовој снази, да би се развила, биле потребне препреке и одрицања, која су створила принца Евгенија, Фридриха II и Наполеона. Шенел је примећивао код Виктирнијена ону неукротиву поламу за уживањима која је неминован пратилац људи обдарених великим способностима и који осећају потребу да својој заморној делатности нађу неку протутежу у исто тако великим задовољствима, али која одводе у понор људе који имају смисла само за насладе. Шенела је у извесним тренуцима хватао страх; али, у другима опет, дубоке досетке и широки дух којима се Виктирнијен толико истицао успокојавали су га. Он је себи говорио оно што је говорио и маркиз кад би глас о неком младићевом несташлуку дошао до његовог ува: „Потребно је да младост проведе своје!" Кад би се Шенел пожалио витезу на склоност младога грофа да прави дугове, витез би га слушао гњечећи руком прстовет бурмута и са подругљивим изразом у лицу.

— Објасните ви мени, драги мој Шенеле, шта је то државни дуг, — говорио му је витез. — Па, до

ђавола, када Француска има дугова, зашто их не би имао Виктирнијен? И данас као и увек кнезови имају дугова, сви племићи имају дугова. Да ви не бисте можда хтели да вам Виктирнијен нешто и уштеди? Знате ли ви шта је учинио наш велики Ришеље, не кардинал, он је био бедник који је уништавао племство, него маршал, кад му је његов унук кнез де Шинон, последњи Ришеље, казао да није потрошио на универзитету новац који је примао за џепарац?

— Не знам, господине витеже.

— Е лепо, он је бацио кесу са новцем кроз прозор једном чистачу двориштa, подвикнувши своме унуку: „Зар тебе не уче овде да будеш кнез?"

Шенел је на то оборио главу не рекавши ни речи. А затим, увече, пре него што ће заспати, честити старац је размишљао о томе како су та начела убитачна у доба када закони против преступа постоје за свакога без разлике: он је у томе видео клицу пропасти велике куће д'Езгриљон.

Без ових објашњења, која приказују читаву једну страну историје провинциског живота под Царством и под Рестаурацијом, тешко би било разумети призор којим почиње овај доживљај, а који се одиграо некако крајем октобра 1822 године, у Музеју старина, једне вечери после игре, пошто су редовни племенити гости, маторе грофице, младе маркизе и обичне баронице били исплатили своје рачуне. Матори племић шетао је по своме салону уздуж и попреко, док је госпођица д'Езгриљон лично гасила свеће по столовима за коцкање; он се није шетао сам, он је био са витезом. Њих двојица, остаци про-

шлога века, разговарали су о Виктирнијену. Витезу је било стављено у дужност да изађе пред маркиза са извесним предлозима у вези са младићем.

— Да, маркиже, — говорио је витез, — ваш син губи овде време и младост, треба најпосле да га пошаљете на двор.

— Ја сам увек мислио да пошаљем барем свога сина да подастре изразе нашег поштовања Његовом Величанству, када већ моја дубока старост мени не допушта да идем на двор, где, међу нама буди речено, не знам ни шта бих почео, јер видим шта се догађа међу овим новим људима које краљ прима. Краљ треба да дадне нешто грофу, на прилику неки пук, или неко звање у својој кући, једном речи да му да могућности да се истакне. Мој ујак надбискуп умро је мученичком смрћу, ја сам ратовао не напуштајући бојно поље, као и сви који су сматрали за своју дужност да не напуштају своје владаре; по моме мишљењу, док је краљ у Француској, племство треба да му прави друштво. Али, ето, нико не мисли на нас, док би Анри IV већ био писао д'Езгрињонима: Дођите, пријатељи моји, ми смо добили игру. Најзад, ми смо нешто више од Троавила, а двојица од њих већ су именована француским перовима, док је трећи посланик племства — (он је сматрао велика изборна тела за скупштине свога реда). — Заиста, на нас не мисли управо толико као да уопште и не постојимо! Ја сам се уздао у пут који кнезови треба да направе у ове крајеве; али како кнезови не долазе нама, треба, значи, да ми пођемо њима.

— Ја сам врло срећан што видим да ви намеравате да нашег драгог Виктирнијена уведете у друштво, — рече витез умешно. — Ова варош је једна рупа, у коју он не сме да закопа своје способности. Све што овде може да нађе, то је каква здраво глупа Норманђанка, здраво необразована и богата. Шта да направи од ње?... Себи жену? Ах, забога!

— Ја се надам да се он неће женити пре него што постигне неки леп положај у држави или на двору, — рече стари маркиз. — Али има озбиљних тешкоћа.

Ево јединих тешкоћа које је маркиз видео пред својим сином на његовом уласку у каријеру:

— Мој син, — продужи он после једног прекида испуњеног уздахом, — гроф д'Езгрињон, не може да се појави као неки гоља, њега треба опремити. На жалост, ми немамо више, као пре два века, своје племиће пратиоце. Ах, витеже, после оног рушења од врха до дна, ја се још увек налазим тамо где сам био сутрадан по првом ударцу чекићем којим је замахнуо господин де Мирабо. Данас треба само имати новаца, и то је све што ја могу да видим од добробити Рестаурације. Краљ вас не пита да ли потичете од Валоа или да ли сте један од освајача Галије, он вас пита да ли плаћате хиљаду франака пореза. Ја, дакле, не бих могао да пошаљем грофа на двор без двaестину хиљада талира . . .

— Да, са то мало пара, он ће моћи да се покаже као што треба, — рече витез.

— Е лепо, — рече госпођица Арманда, — ја сам молила Шенела да дође вечерас. Бисте ли ми веро-

вали, витеже, да је од онога дана када ми је Шенел предложио да се удам за онога бедника ди Кроазијеа. . .

— Ах, то је било збиља недостојно, госпођице! — повика витез.

— Неопростиво! — дочека маркиз.

— Ето видите, — продужи госпођица Арманда, — мој брат није никада могао да се одлучи да заиште било шта од Шенела.

— Од вашег бившег слуге? — прихвати витез. — Ах, маркиже, па ви бисте Шенелу учинили част, част на којој би вам био захвалан до последњег даха.

— Не, — одговори племић, — ја сматрам да би то било недостојно.

— Ко вас пита да ли би то било достојно или недостојно! Ствар је потребна! — дочека га витез померивши се мало уназад.

— Никада! — повика маркиз одговарајући брзо једним покретом, на који се витез одлучи да ризикује један велики ударац, да би обавестио старца.

— Е лепо, — рече витез, — ако ви то не знате, ја ћу вам рећи: Шенел је већ дао нешто вашем сину, нешто око. . .

— Мој син је неспособан да прими било шта од Шенела, — повика старац исправљајући се и прекидајући витеза. — Он је могао да тражи од вас, рецимо, двадесет и пет златника. . .

— Нешто око сто хиљада франака, — рече витез продужујући.

— Гроф д'Езгриљон дугује стотину хиљада франака једноме Шенелу! — узвикну старац са изразом

дубоког бола. — Ах, да ми није јединац, отишао би још вечерас на Острва са капетанским декретом! Дуговати зеленашима којима се човек одужи великим каматама, то разумем, али Шенелу, да ми будемо обавезни!

— Да, наш златни Виктирнијен појео је сто хиљада франака, драги мој маркиже, — продужи витез отресајући мрве дувана са свога прслука; — то је мало, ја то знам. У његовим годинама ја сам! . . . Али, оставимо наше успомене, маркиже. Гроф је у провинцији и, сразмерно, то није мало: стићи ће он далеко; ја код њега видим извесну неуравнотеженост људи који касније изводе велика дела. . .

— И тај спава горе а да ништа није казао своме оцу, — повика маркиз.

— Он спава као невино детенце које је досада унесрећило само пет или шест малих грађанки и коме сада треба која војвоткиња, — одговори витез.

— Ама, он тражи писмо са печатом! [1]

— Укинули су о н и писмо са печатом, — рече витез. — Кад је покушано да се установи изванредни суд, ви знате колика се галама дигла. Нисмо могли да задржимо ни преке судове које је господин д е Буонапарте звао в о ј н и м о д б о р и м а.

— Па добро, али шта ћемо ми да радимо ако нам деца буду луда или сувише неваљала: то значи да више нећемо моћи да их затворимо? — рече маркиз.

[1] П и с м о с а п е ч а т о м. То су писма са краљевим печатом. Њима се саопштавало изгнање или слање у затвор. — Прим. прев.

Витез погледа у очајног оца и не усуди се да му одговори: „Бићемо приморани да их ваљано васпитамо. . .”

— А ви ми ништа нисте рекли о томе, госпођице д'Езгриљон, — продужи маркиз обраћајући се својој сестри.

Овакав начин разговора значио је увек љутњу, јер је он госпођицу обично називао *својом сестром*.

— Али, господине, кад један жив и ватрен младић остане залудан у једној вароши као што је ова, шта бисте ви хтели да он почне? — рече госпођица д'Езгриљон, која није разумевала љутњу свога брата.

— Ах, до ђавола, он прави дугове, — прихвати витез; — он се коцка, он се забавља, он иде у лов, а све то данас кошта ужасно много.

— Добро, — продужи маркиз, — време је да га пошаљемо краљу. Ја ћу сутра после подне да пишем писма нашим рођацима.

— Ја познајем нешто мало војводе де Наварен, де Ленонкур, де Мофриљез, де Шолије, — рече витез, који је знао, међутим, да је већ био сасвим заборављен.

— Драги мој витеже, једном д'Езгриљону нису потребне толике церемоније да би се претставио на двору, — рече маркиз прекидајући га. — Стотину хиљада франака, тај Шенел је збиља дрзак! Ето то су последице тих проклетих буна. Господин Шенел заштићава мога сина. Треба да ја од њега тражим. . . Не, сестро, ви ћете то да свршите. Шенел ће се осигурати на наша имања за целу свету. И онда, натр-

љајте ушеса томе младоме ветрогоњи, јер он ће најпосле да се упропасти.

Ове речи, које би свакоме другоме ко би их чуо биле тако смешне, изгледале су витезу и госпођици д'Езгриљон сасвим обичне и природне. Напротив, њих двоје били су веома дирнути скоро болним изразом који се оцртавао на старчевом лицу. У томе тренутку господин д'Езгриљон се налазио под теретом неког кобног предвиђања, он је скоро наслућивао доба у коме је живео. Отишао је да седне у једну наслоњачу, поред ватре, и заборавио је на Шенела који је имао да дође и од кога он није хтео ништа да тражи.

Маркиз д'Езгриљон имао је тада физиономију какву би му пожелели људи који имају помало песничку машту. На његовој скоро ћелавој глави било је још белих свилених власи, које су се налазиле позади главе и спуштале се у глатким али на врховима коврчавим прамеповима. Његово лепо чело, пуно господствености, оно чело коме се ми дивимо на глави Луја XV, или Бомаршеа, или маршала Ришељеа, није се истицало пред нашим очима ни четвртастом ширином чела маршала де Сакс, ни малим, тврдим, збијеним и сувише пуним обручем чела Волтеровог; али је имало љубак испупчен облик, фино извајан, и нежне, златне слепоочнице. Из његових сјајних очију избијала је она смелост и она ватра које године не могу да угасе. Имао је нос Кондеа и љупка уста Бурбона из којих излазе само духовите речи и досетке, као што је увек говорио гроф д'Артоа. Његови образи, више дуги него блесаво округли, били су у складу са његовим сувим телом, са његовим

танким ногама и са његовом пуначком руком. Врат му је био утегнут у кравату везану онако како су је везивали маркизи које сусрећемо на свима дрворезима који украшавају дела прошлога века, и које можете да видите код Сен-Преа и код Ловеласа,[1] у јунака грађанина Дидроа као и у јунака елегантног Монтескиеа (погледајте прва издања њихових дела). Маркиз је увек носио велики бели прслук извезен златом, на коме се сијала врпца командира Светога Луја; плави капут са великим скутовима и засученим и криновима украшеним крилима, необично одело које је био усвојио сам краљ; али маркиз никако није био напустио француске чакширице, ни беле свилене чарапе, ни копче. Од шест сати увече он се је показивао у своме свечаном оделу. Читао је само Дневник и Француски гласник, два листа која је уставобранитељска штампа оптуживала да су мрачњачки и пуни монархистичких и верских глупости, а за које је маркиз опет налазио да су пуни јереси и револуционарних идеја. Ма како претерани били органи једнога мишљења, они су увек испод страначких чистунаца; исто онако као што ће се за сликара ове величанствене личности сигурно рећи да је прекорачио истину, док он међутим разводњава неке сувише живе тонове и ублажује сувише оштре стране свога модела.

Маркиз д'Езгриљон био је наслонио лактове на колена и заронио главу у руке. За цело време док

[1] Сен-Пре, јунак Русовљева романа „Жили д'Етанж", заводник младе Јулије. — Ловелас, јунак Ричартсонова романа „Клариса Харло", тип заводника. — Прим. прев.

је он размишљао, госпођица Арманда и витез су се погледали не саопштавајући једно другоме своје мисли. Је ли маркиз патио због тога што је дуговао будућност свога сина своме бившем настојнику? Или је сумњао у пријем на који ће наићи млади гроф? Или је можда жалио што није ништа припремио за улазак свога наследника у сјајно дворско друштво тиме што је остао дубоко у својој провинцији, где га је задржавало његово сиромаштво, јер како би он изгледао на двору? Он уздахну дубоко, подижући главу.

Тај уздах био је један од оних којим је онда уздисала истинска и поштена аристократија, аристократија провинциских племића, у оно време толико занемарених, као и већина оних који су пограбили свој мач и дали отпора за време буре.

— Шта је учињено за ди Генике, за Фонтене, за Боване, који се никада нису покорили? — рече он за себе тихим гласом. — Онима који су се борили најхрабрије додељене су бедне пензије или понеко краљевско намесништво у некој тврђави, на граници?

Очевидно, маркиз је сумњао у краљевство. Госпођица д'Езгриљон је покушавала да увери брата у добру будућност грофовог пута, кад се на малом сувом плочнику дуж прозора салона, са улице, зачуо један корак који је најављивао Шенела. Бележник се показа ускоро на вратима, која Жозефен, стари собар грофов, отвори пред њим и без пријављивања.

— Шенеле, младићу...

Шенел је имао шездесет и девет година, као овца седу главу, изразито, достојанствено лице, чакширице тако широке да су биле достојне једног стерновског епског описа, усукане чарапе, плитке ципеле са сребрним копчама, капут у облику епитрахиља и велики старалачки прслук.

— ... Ти си био толико безобразан да си позајмљивао новаца грофу д'Езгриљон! Заслужио си да ти их сместа вратим и да се више никада не видимо, јер ти си тиме само дао потстрека његовим пороцима.

Настаде један тренутак ћутања, као на двору када краљ јавно грди неког дворанина. Стари бележник држао се смерно и покајнички.

— Шенеле, мене ово дете забрињава, — продужи маркиз благонаклоно; — хоћу да га пошаљем у Париз, да тамо служи краља. Споразумећеш се са мојом сестром да се тамо појави као што приличи... Ми ћемо да изравнамо наше рачуне...

Маркиз се повуче достојанствено, поздравивши Шенела.

— Ја сам захвалан господину маркизу на доброти, — рече старац стално стојећи.

Госпођица Арманда се диже да испрати брата; била је позвонила, на вратима је стајао собар, са чираком у руци, спреман да одведе на починак свога господара.

— Седите, Шенеле, — рече матора девојка враћајући се.

Својом женском оштроумношћу госпођица Арманда је одузела сву грубост маркижеву начину опхођења са својим бившим настојником, иако је Шенел под том

грубошћу осећао једну раскошну љубав. Маркижева везаност за свога бившег слугу претстављала је љубав сличну оној коју господар осећа према своме псу и која би га навела и да се бије са оним ко би ударио ногом његову животињу: он у њој гледа саставни део свога бића, као нешто што није баш сасвим он лично, али што претставља оно што је у њему најдрагоценије, његова осећања.

— Било је већ време, госпођице, да се господин гроф отпреми из овог града, — рече бележник поучно.

— Јест, — одговори она. — Да није направио неки нови несташлук?

— Није, госпођице.

— Па добро, зашто га оптужујете?

— Госпођице, ја га не оптужујем. Не, ја њега не оптужујем. Ја сам далеко од тога да га оптужујем. Шта више, ја га никада нећу оптуживати, па ма шта учинио!

Разговор престаде. Витез, човек по превасходству бистар, поче да зева, као да га је обладао сан. Љубазно се извини што мора да напусти салон и изиђе, иако му се ишло да спава исто толико колико и да се удави: демон радозналости широм му је отварао очи и својом нежном руком вадио му је памук који је витез носио у ушима.

— Е, лепо, Шенеле, има ли нечег новог? — рече госпођица Арманда узнемирена.

— Има, — прихвати Шенел, — има ствари о којима је немогуће говорити господину маркизу: њега би ударила капља.

— Причајте, дакле, — продужи она наслањајући своју лепу главу на наслон наслоњаче и опуштајући руке низ тело као неко ко очекује смртни ударац и не мислећи да се брани.

— Госпођице, господин гроф, који је тако разуман, играчка је у рукама ситних људи који вребају прилику да му се тешко освете: они би хтели да нас упропасте, да нас осрамоте! Претседник суда, господин ди Ронсре, има, као што знате, највеће племићке претензије . . .

— Његов деда је био адвокат, — рече госпођица Арманда.

— Знам, — рече бележник. — Зато га и нисте примали у кућу; он не иде ни код господина ди Троавил, ни код војводе де Вернеј, ни код маркиза де Кастеран; али он је један од стубова салона ди Кроазије. Господин Фабијен ди Ронсре, са којим ваш братић може да се дружи а да му то много не нашкоди (он мора да има друштво), е, лепо, тај младић је отац свих његових будалаштина, он и још двојица или тројица који припадају групи вашег непријатеља, непријатеља господина витеза, онога који мисли само како ће да се освети вама и целом племству. Сви се надају да ће вас упропастити помоћу вашег братића, да ће њега увући у блато. Ту заверу води онај подлац ди Кроазије, који се прави роајалиста; његова јадна жена нема о томе ни појма, ви њу познајете, и ја бих то био сазнао раније, да је она имала уши да чује зло. Неко време ти млади лудаци нису били посвећени у тајну, јер они нису упућивали у њу никога; али, зато што су се много смејали, вођи су се одали, звекани су разумели у чему

је ствар, и после последњих грофових несташлука њима су измакле неколике речи при пићу. Извесне личности које нису могле да гледају како један тако леп, тако племенит и тако љубак младић пропада у забавама, саопштиле су ми те речи. У овом тренутку њега жале; кроз неколико дана, њега ће, . . . не смем да кажем . . .

— Презирати, реците, реците, Шенеле! — узвикну госпођица Арманда.

— На жалост, како да спречите најбоље људе у граду, који не знају шта да раде од јутра до мрака, да не прате чиме се баве њихови ближњи? Тако је израчунато и колико је господин гроф изгубио у игри. За два месеца ишчезло је тридесет хиљада франака; и свако се пита откуда њему тај новац. Кад се о томе поведе реч преда мном, ја не дам никоме да прослови, ах, којешта . . . „Мислите ви," рекох им баш јутрос, „ако су породици д'Езгриљон одузете њене дажбине и њене земље, да су јој одузете и њене ризнице? Млади гроф има право да живи како хоће; и док вам није дужан ниједну пару, немате право да му кажете ниједну реч."

Госпођица Арманда пружи своме сабеседнику руку, коју матори бележник пољуби са поштовањем.

— Добри Шенеле! . . . А сад, драги пријатељу, како ћемо да нађемо средства за тај пут? Виктирнијен не може да иде на двор а да се тамо не понаша онако како одговара његовом положају.

— Ох, госпођице, ја сам узајмио на Жар.

— Шта, нисте имали више ништа! — повика она. — Забога, како ћемо да вам се одужимо?

— Ако примите стотину хиљада франака које

вам стављам на расположење. Разуме се, да је зајам направљен потајно, да не би трпео ваш углед. У очима града, ја припадам кући д'Езгриньона.

Неколико суза кану из очију госпођице Арманде; Шенел, кад то виде, дохвати један руб хаљине своје племените госпође и пољуби га.

— Ништа то није, — продужи он, — треба да млади људи проведу своје. Живот у лепим париским салонима измениће ток идеја младога човека. Овде, истина, ваши стари пријатељи су врло племенита срца и најчаснији људи на свету, али они нису забавни. Господин гроф је, да би се забавио, приморан да негде изађе, и тако би се најпосле проневаљалио.

Сутрадан су стара путничка кола породице д'Езгриньон изведена напоље и послана једном седлару да их доведе у ред. Младога грофа отац је свечано обавестио, после вечере, шта се са њим намерава: да се пошаље у двор да тражи службу од краља; успут има да се одлучи коју ће каријеру да пригрли. Морнарицу или војску, министарства или посланства, или краљеву кућу, има само да изабере, сва ће му врата бити отворена. Краљ ће несумњиво бити захвалан д'Езгриньонима што нису ништа тражили, што су милост престола чували за наследника свога дома.

Откако се упустио у своје лудорије млади д'Езгриньон је оњушио париско друштво и осетио стваран живот. Како је реч била о томе да напусти провинцију и очински дом, он је озбиљно саслушао беседу свога уваженог оца, не одговоривши му да се не улази у војску ни у морнарицу као што се је некада улазило; да онај који хоће да постане коњички

потпоручник без нарочитих школа мора да служи неко време као паж; да синови најугледнијих породица долазе у Сен-Сир и у Политехничку школу после јавног натецања, исто онако као и синови обичних грађана, на коме племићи могу да испадну и слабији од пучана. Да је обавестио о томе свога оца, могао је да не добије новац потребан за боравак у Паризу, и зато је оставио маркиза и своју тетку Арманду у уверењу да ће да закорачи у краљевске каруце, да ће се обрети на положају на који д'Езгриньони верују да имају право у новом друштву и да ће да уђе у коло највеће госпоштије. Пошто му је било криво што је дао своме сину само једног слугу да га прати, маркиз му понуди свог старог Жозефена, човека од поверења, који ће се старати о њему, који ће се одано бринути о свима његовим потребама, а кога се јадни отац лишавао у нади да ће моћи да га замени неким млађим слугом.

— Немојте да заборавите, драги сине, — рече му он, — да сте Карол, да је ваша крв чиста од сваке мешавине, да вам ваш грб који носи девизу: О н ј е н а ш! даје право да свуда идете уздигнута чела и да полажете право на краљице. Одужите се своме оцу као што сам се ја одужио своме. Ми дугујемо части наших предака, светитељски сачуваној, да можемо да гледамо свакоме у лице и да не морамо да савијамо колено ни пред ким, осим пред неком госпођом, пред краљем и пред Богом. То вам је највеће преимућство којим располажете.

Добри Шенел је присуствовао ручку, али се није мешао у хералдичке савете ни у писма моћницима дана; но зато је провео ноћ пишући једном свом

старом пријатељу, једном од најстаријих париских бележника. Неприродно али стварно родитељско осећање које је Шенел имао за Виктирнијена остало би несхваћено ако бисмо пропустили да дамо ово писмо, које би се можда могло упоредити са Дедаловим говором Икарусу. Човек мора да сегне чак у митологију да би нашао поређење достојно овог стародревног човека.

„Драги и поштовани Сорбие,

Сећам се, са задовољством, да сам се први пут огледао у нашем часном звању код твога оца, где си ме ти заволео, мене, малог сиромашног приправника. На те приправничке успомене, које су тако пријатне нашим срцима, ја се данас позивам да бих те замолио за једну услугу коју ћу затражити од тебе у току нашег дугог живота, преко кога су прешли несрећни политички догађаји којима можда дугујем част да сам постао један од твојих колега. Ја ту услугу тражим од тебе са ивице гроба, драги пријатељу, у име својих седих власи, које ће отпасти од бола ако ти не услишеш моју молбу. Сорбие, не ради се ни о мени ни о мојима. Ја сам изгубио јадну госпођу Шенел и нисам имао деце. Авај, ради се о неком ко ми је пречи и од породице, кад бих је имао; ради се о сину јединцу господина маркиза д'Езгриљон, чији сам имао част да будем настојник одмах по повратку са школовања, на које ме је био послао његов отац, о свом трошку, у намери да ми омогући да се обогатим. Та кућа, која је мене отхранила, претрпела је све несреће Револуције. Успео сам да јој спасем понеко добро, али шта је то кад

се упореди са њеним угашеним богатством? Сорбие, ја не умем да ти изразим у којој сам мери везан за ту велику кућу, коју сам видео како скоро тоне у понор времена, како доживљује прогонство, конфискацију и старост без порода! Толико несрећа у један мах! Господин маркиз се оженио, и жена му је умрла порађајући младога грофа, тако да од целе породице остаје стварно још само тај племенити, драгоцени и мили потомак. Цела будућност породице стекла се у томе младићу, који је направио овде нешто дугова, забављајући се. А шта да почне човек у провинцији са стотину бедних златника? Да, драги пријатељу, са стотину златника, на то ти је сада спала велика кућа д'Езгриљона. У том очајном стању његов отац је осетио потребу да га пошаље у Париз, да тамо, на двору, задобије краљеву наклоност. Париз је за младеж врло опасно место. Да би се у њему живело разумно, потребно је имати толико памети колико морамо да је имамо ми бележници. Ја бих, уосталом, био несрећан кад бих сазнао да то јадно дете подноси одрицања каква смо ми подносили. Сећаш ли се задовољства са којим си са мном поделио моју земичку, у партеру Француског позоришта, кад смо тамо провели један дан и једну ноћ да бисмо видели приказивање Фигарове женидбе? Што смо били слепи! Били смо срећни и сиромашни, али један племић не може да буде срећан у оскудици. Неприродно је то, да племић живи у оскудици. Ах, Сорбие, ако је неко имао срећу да својом руком спасе од пропасти једно од најлепших родословних стабала Француске, тако је природно да се и веже за њега, да га воли, да га

залева, да жели да га види у новом процвату, да се ти нећеш нимало зачудити мерама предострожности које ја предузимам ни томе што тражим сарадњу твојих способности да бих извео на прави пут нашег драгог младог човека. Кућа д'Езгрињона је одредила своту од стотину хиљада франака за путне трошкове господина грофа. Видећеш га, у Паризу нема младића који би се могао поредити са њим! Ти ћеш се заинтересовати за њега као за сина јединца. Најзад, ја сам сигуран да се ни госпођа Сорбие неће предомишљати да те помогне у моралном старатељству које ти стављам у дужност. За издржавање је господину грофу Виктирнијену одређено две хиљаде франака месечно; али ти ћеш му у почетку издати десет хиљада франака за његове прве трошкове. Тако га је породица осигурала за две године боравка, осим ако не буде ишао у иностранство, у којем бисмо се случају онда побринули да нађемо неки други излаз. Буди ми сарадник, стари мој пријатељу, на овоме послу, и немој олако да дрешиш кесу. Немој да прекораваш господина грофа, него му изнеси разлоге, уздржавај га колико можеш, и располажи новцем тако да ти никада не изузме ниједан месец унапред, осим са оправданим разлозима, јер га не би требало доводити у очајање у једној прилици у којој би његова част била у питању. Обавештавај се о његовим поступцима, о томе шта ради, о људима које ће посећивати; припази на његове љубавне везе. Господин витез ми је рекао да једна играчица из Опере стане често јевтиније од једне дворске госпође. Распитај се о томе, па ми одговори првом приликом. Госпођа Сорбие би

могла, ако си ти сувише заузет, да се обавештава куда иде младић и шта са њим бива. Можда ће јој, шта више, бити пријатна прилика да постане анђелом чуваром једног тако љупког и тако отменог дечка! Бог ће је наградити ако се прими те свете дужности. Можда ће њено срце задрхтати када види како се многобројним опасностима излаже господин гроф Виктирнијен у Паризу; ви ћете га видети: колико је год млад толико је и леп, колико дрзак толиико и оштроуман. Ако се спетља са неком рђавом женом, госпођа Сорбие ће моћи боље од тебе да га обавести о свима опасностима којима се излаже. У његовој пратњи налази се један стари слуга, који ће ти моћи рећи много ствари. Испипај Жозефена, коме сам ја рекао да ти се обраћа за савет у тугаљивим приликама. Али зашто да ти даље причам о томе? И ми смо били приправници и обешењаци, сети се наших несташлука и врати се овим поводом мало у младе дане, стари мој пријатељу. Шездесет хиљада франака добићеш у једном налогу за Главну државну благајну од једног овдашњег господина који путује за Париз." Итд.

Да је стари брачни пар слушао Шенелова упутства, он би морао да плаћа тројицу ухода да прате грофа д' Езгрињон. Међутим, избор повереника учињен је са ретком мудрошћу. Банкар даје новац док га траје у благајни ономе ко на њега има право; док би млади гроф сваки пут кад би му устребало новаца био приморан да посети бележника, који би се свакако послужио својим правом да му, према потреби, ставља приговоре. Виктирнијен је мислио

да је одао своју радост кад је сазнао да ће имати две хиљаде франака месечно. Он није имао ни појма о Паризу. Веровао је да ће са том свотом моћи да живи у њему као прави кнез.

Млади гроф отпутова сутрадан, испраћен благословима свих сталних посетилаца Музеја старина; старе жене га обасуше пољупцима и добрим жељама, а стари отац, очева сестра и Шенел испратише га до изван града, све троје са очима пуним суза. Овај изненадни одлазак донесе граду материјала за разговор за више вечери, а нарочито узбуди срца пуна мржње салона ди Кроазије. Пошто су се били заклели да ће упропастити д'Езгрињоне, бивши лиферант, претседник, и њихове присталице гледали су како им се измиче из руку њихова жртва. Они су своју освету заснивали на пороцима младога ветрогоње, који је отсада имао да буде изван њиховог домашаја.

Једна склоност која је урођена људском духу и по којој се често дешава да кћи богомољке постане блудницом а кћи неке лаке жене богомољком, закон противности који је несумњиво резултанта закона сличности, привлачио је Виктирнијена Паризу са жељом којој би он подлегао пре или после. Одгајен у једној старој провинцискоj кући, окружен благим и спокојним лицима која су се на њега осмехивала и озбиљним људима који су били одани својим господарима и у пуном складу са стародревним бојама њиховог дома, дечко је упознао само пријатеље достојне поштовања. Изузев староставног витеза, сви они који су се налазили око њега имали су један одмерен начин опхођења и углађен и пословичан на-

чин изражавања. Њега су мазиле оне жене у сивим сукњама и везеним рукавицама које вам је Блонде већ оцртао. Унутрашњост његове родитељске куће била је удешена са старинском раскоши, која није улевала много луде мисли. Најзад, образован од стране једнога попа без лажне побожности, пуног оне благости стараца са раскрснице наших двају векова, који уносе у наш век сасушене руже свога искуства и увело цвеће обичаја своје младости, Виктирнијен, коме је све око њега требало да усади озбиљне навике и кога је све око њега упућивало на то да сачува славу једног историског дома, схватајући његов живот као нешто велико и лепо, тај Виктирнијен поводио се је за најопаснијим идејама. Он је у своме племству гледао само мост преко кога ће моћи да се уздигне изнад осталих људи. Кад је покуцао на тај идол обожаван у очинском дому, осетио је да је шупаљ. И постао је најужасније друштвено биће које се и најчешће сусреће, постао је неумољив себичњак. Пошто га је његово аристократско обожавање себе научило да се предаје својим прохтевима, којима су се дивили они којима је било поверено старање о његовој првој младости и његови први другови у његовим младеначким лакомисленостима, он се је био навикао да сваку ствар цени једино према задовољству које му та ствар доноси и да гледа око себе добре душе како исправљају његове глупости: кобна попустљивост, која је морала да га упропасти. Његово васпитање, ма како да је било лепо и пажљиво, имало је тај недостатак да га је исувише одвојило од света, да му је сакрило начин живота његовог доба, који свакако

није био једнак начину живота једне провинциске вароши: његова права судбина упућивала га је много више. Он је био попримио навику да не процењује чињенице према њиховој друштвеној, већ према њиховој релативној вредности; за њега су његови поступци били добри утолико уколико су били корисни. Као и сви деспоти, он је за себе стварао законе према приликама; а тај систем је за развијање порока исто што и машта за уметничко дело: вечити извор неправилности. Обдарен живим и проницавим оком, он је видео добро и поуздано, али је радио брзо и рђаво. Неки непознати недостатак, који се не да објаснити и који се сусреће код многих младих људи, кварио је његово понашање. И поред његовог живог разума, који је био тако прек у својим објављивањима, чим би проговорило осећање, његов помрачени мозак изгледао је као да више не постоји. Његова жеља, као вал олујине, помрачавала је одмах чиста и свесна места његовог мозга; затим, после распусног живота против кога је био немоћан, он је падао у клонулост главе, срца и тела, у потпуну малаксалост, у којој би изгледао напола блесав; такав карактер може да одвуче човека у кањугу, ако је препуштен сам себи, и да га изведе на врхове државне управе, ако га придржава рука неког неумољивог пријатеља. Ни Шенел, ни отац, ни тетка нису могли да прозру његову душу која је имала толико додирних тачака са поезијом, али која је била осакаћена неком ужасном слабошћу у своме средишту.

Кад се Виктирнијен нађе на неколико миља далеко од свога родног града, он не осети ни најмање

жаљење: није више мислио ни на свога старога оца, који га је волео као десет покољења, ни на своју тетку, чије је пожртвовање граничило са лудилом. Он је чезнуо за Паризом са неодољивом страшћу, он се у њега увек преносио у мислима као у неко вилинско царство и уносио у њега догађаје својих најлепших снова. Он је веровао да ће и у њему заузимати прво место, као што га је заузимао у вароши и области у којима је било омиљено име његовог оца. Пун не гордости, него таштине, он је себи претстављао своја уживања увеличана величином Париза. Раздаљину је прешао брзо. Као год и његова мисао, његова кола нису направила никаквог прелаза између ограниченог видокруга његове провинције и огромног света главнога града. Отсео је у Ришељеовој улици, у једном лепом хотелу близу булевара, и пожурио се да се наужива Париза као гладан коњ кад кидише на неку ливаду. Али је убрзо разабрао разлику између старог и новог света. Више изненађен него застрашен том променом, он је бистрином свога ума схватио колико је био ситан усред оне вавилонске енциклопедије и колико би било лудо са његове стране да се супротставља бујици нових идеја и нових нарави. Једна једина чињеница била му је довољна. Одмах исте вечери предао је писмо од свога оца војводи де Ленонкур, једном од француских племића који су најбоље стајали код краља. Нашао га је у његовом величанственом дворцу, окруженог аристократском раскоши; сутрадан већ сусрео га је на булевару где лута пешице са кишобраном у руци, без икаквог знака достојанства, без своје плаве ленте коју некада ниједан прави витез ордена

не би никада заборавио. Тај војвода и пер, који је био и први краљев коморник, није могао, поред све своје високе углађености, да се суздржи а да се не осмехне читајући писмо које му је упутио маркиз, његов рођак. Тај осмех рекао је Виктирнијену да од Музеја старина до Тилерија има више од шездесет миља, да та два света раставља неколико векова.

У сва времена престо и двор су се окружавали одабраним породицама ранијих владавина. Изгледа да су у овој области стална збивања, а не личности. Кад не би било историје да потврди ово запажање, оно би било невероватно. Двор Луја XVIII постављао је тада на видне положаје људе који су били скоро непознати онима који су ресили двор Луја XV: Ривиере, Блакасе, Аваreје, Дамбреје, Воблане, Витроле, д'Отишане, ла Рошжаклене, Паские-е, Деказе, Лене-е, де Вилеле, ла Бурдонеје, итд. Ако сравните двор Анрија IV са двором Луја XIV, нећете наћи у њима сталних ни пет великих породица: Вилроа, љубимац Луја XIV, био је унук једног секретара скоројевића под Шарлом IX. Ришељеов нећак не претставља већ тада скоро ништа. Д'Езгрињони, који су били скоро владари за владе породице Валоа и свемоћни под Анријем IV, нису имали никаквих изгледа на двору Луја XVIII, који на њих није ни помишљао. Имена тако славна као што су имена владајућих кућа Фоа-Граји и д'Ерувил, зато што су те куће остале без новаца, једине моћи наших дана, данас су тако заборављена као да их уопште и нема. Чим је Виктирнијен оценио овај свет, а он га је оцењивао са ове стране, осећајући се погођен париском једнакошћу, чудовиштем које је под Рестау-

рацијом најзад прождерало последње остатке сталешке државе, он је хтео да се поново дочепа свога положаја помоћу оног опасног, иако затупелог, оружја које је столеће оставило племству: опонашао је начин живота оних којима је Париз посвећивао своју драгоцену пажњу, осетио је потребу да има коње, лепе кочије и све оно што је захтевала модерна раскош. Као што му је рекао де Марсе, први кицош на кога је наишао у првом салону у који је био уведен, требало је б и т и н а в и с и н и с в о г а в р е м е н а. На своју несрећу, Виктирнијен је запао у друштво париских развратника, у друштво де Марсеа, Ронкрола, Максима де Трај, де Липоа, Растињака, Ванднеса, Ажиде- Пенто, Боденора, ла Рош-Игона и Манервила, које је нашао код маркиза д'Еспар, код војвоткиње де Гранлије, де Кариљано, де Шолије, код маркиза д'Еглмон и де Листомер, код госпође де Серизи, у Опери, по амбасадама, свуда куда је доспео помоћу свога лепог имена и свога привидног богатства. У Паризу, једно високо племићко име, признато и усвојено у предграђу Сен-Жермен, које зна напамет све провинциско племство, претставља пропусницу пред којом се отварају и таква врата која се иначе врло тешко покрећу пред непознатим људима и пред јунацима другоразредног друштва. Виктирнијена су дочекивали сви његови рођаци љубазно и гостољубиво све дотле док се није појавио пред њима као молилац; а тада је одмах увидео да онај који хоће да не добије ништа треба да заиште нешто. У Паризу је прва душевна потреба показати се заштитником, а друга, и много трајнија, презрети штићеника. Понос, таштина, охолост, сва

добра као и рђава осећања младога грофа, терала су га, напротив, да заузме један нестрпљив став. Војводе де Вернеј, д'Ерувил, де Ленонкур, де Шолие, де Наварен, де Гранлије, де Мофриње и кнезови де Кадињан и де Бламон-Шоври налазили су задовољство у томе да претставе краљу овај дражесни остатак једне старе породице. Виктирнијен дође у Тилерије у раскошним кочијама, украшеним грбовима свога дома; али, претстављање му показа да народ задаје краљу исувише бриге а да би могао да мисли и на своје племство. Наједанпут му постаде очевидна беда на коју је Рестаурација, заштићена својим старцима који су могли бити бирани и својим старим удворицама, била осудила племићки подмладак. Постаде му јасно да за њега нема одговарајућег места ни на двору, ни у државној управи, ни у војсци, укратко нигде. И зато се он упусти у свет уживања. Уведен у Елизе-Бурбон, код војвоткиње д'Ангулем, у павиљон Марсан, свуда наиђе на пријем пун површне учтивости, која је припадала наследнику једне старе породице кога се друштво сећа онда када га види. А и сећање је вредело много. Одликовање којим је почаствован Виктирнијен носило је у себи перство и добру женидбу; али таштина није дала младоме грофу да открије свој положај, и он је остао под окриљем свога лажног богатства. Био је, уосталом, толико хваљен због свога понашања, толико срећан због свога првог успеха, да га је срамота коју је осетило толико младих људи, срамота да се одрекне свога завидног положаја, потстицала да задржи свој став. Узе један мали стан у улици ди Бак, са коњушницом, са колницом и са свима

принадлежностима господског живота, на који је од самог почетка био осуђен.

Ово удешавање захтевало је педесет хиљада франака, и млади гроф их и доби, против свих предвиђања мудрог Шенела, захваљујући стицају непредвиђених околности. Шенелово писмо стварно је стигло у канцеларију његовог пријатеља, али овај је већ био умро. Кад је видела једно пословно писмо, госпођа Сорбие, удовица која је била врло мало поетична, предаде га покојниковом наследнику. Господин Кардо, нови бележник, рече младоме грофу да налог за Благајну не може да важи док гласи на име његовог претходника. Као одговор на онако дуго састављану посланицу старог провинциског бележника, господин Кардо написа једно писмо од четири реда, коме је био циљ новац а не Шенел. Шенел пренесе налог на име младог бележника, који је, мало склон да учествује у осећајности свога дописника а усхићен што је могао да се стави на расположење грофу д' Езгриљону, давао Виктирнијену све што је затражио. Они којима је познат париски живот знају да није потребно много намештаја, кола, коња ни господства па да човек потроши педесет хиљада франака; но они морају да уваже и то да је Виктирнијен одмах направио двадесетину хиљада франака дугова код својих снабдевача, који нису хтели да узимају од њега новац, пошто су његово имање доста брзо увеличали јавно мишљење и Жозефен, који је био нека врста Шенела у ливреји.

Месец дана по своме доласку, Виктирнијен би принуђен да опет иде да узме дванаестину хиљада франака од свога бележника. Био се једноставно за-

играо виста код војвода де Наварен, де Шолие, де Ленонкур и у клубу. Пошто је најпре однео неколико хиљада франака, ускоро је затим изгубио пет или шест хиљада и осетио потребу да створи себи једну резерву за игру. Виктирнијен је имао нарав која се свиђа друштву и која допушта младим људима из великих породица да се изједначе са сваком величином. Он не само да је био одмах примљен као важна личност у коло златне младежи, него је у њему био чак и предмет зависти. Кад је то видео, осетио је лудо задовољство, које није могло да изазове у њему жељу да се промени. Он је у томе погледу био потпуно неразуман. Он није хтео да мисли на своје могућности, него је грабио из својих ћемера као да никада нису смели да пресуше и одбијао је од себе свако размишљање о томе шта би могло да се изроди из таквог начина живота. У оном раскошном друштву, у оном вртлогу светковина, глумци се пуштају на позорницу у својим сјајним костимима а да их нико не пита за њихове могућности, јер ништа се не би тако косило са добрим укусом као посумњати у њих. Свако мора да продужује живот своме богатству као што природа продужује своме, у тајности. Води се, истина, разговор о минулим недаћама, и подругљиво брине брига о имању оних који су непознати, али од тога се даље не иде. Један млад човек као што је Виктирнијен, подржаван снагама из предграђа Сен-Жермен, и коме су и сами његови заштитници приписивали богатство веће од богатства које је он стварно имао, можда и само зато да би га се решили, и то врло фино, врло отмено, једном речи, једном реченицом; најзад, један гроф

за женидбу, леп човек, добронамеран, духовит, чији је отац још увек држао земље свога старог маркизата и породични замак, такав младић увек је одлично примљен у свима домовима у којима има младих жена којима је дуго време, мајки окружених кћерима за удају, или лепих играчица без мираза. Друштво га увуче, дакле, са осмехом, у прве клупе свога позоришта. Клупе које су негдашњи маркизи заузимали на позорници постоје увек у Паризу, где се мењају само имена, али не и збивања.

Виктирнијен је у друштву предграђа Сен-Жермен, где су се људи пребројавали са највећом обазривошћу, нашао витезовог двојника у личности видама де Памије.[1] Видам је био витез де Валоа на десету потенцију, окружен, уз то, свима дражима које даје богатство и са свима преимућствима која даје један висок положај. Тај драгоцени Видам био је и стовариште свих поверљивих саопштења, дневни лист предграђа; при свему томе, он је био обазрив, и, као и новине, казивао је само оно што се може објавити. Виктирнијен се ипак упознао са узвишеним начелима витезовим. Видам рече д'Езгрињону, без икаквог околишавања, да има добрих жена, и исприча му шта је радио кад је био његових година. Оно што је видам де Памије себи онда дозвољавао, тако је далеко од модерних нарави, у којима душа и љубав играју тако велику улогу, да то нема смисла ни причати људима који у то не би поверовали. Али, овај одлични видам учинио је нешто боље, он је у облику предлога рекао Виктирнијену ово:

[1] Видам значи заступник световних интереса неке опатије или епископије. — Прим. прев.

— Позивам вас сутра на вечеру у гостионицу. После Опере, где ћемо отићи на преживање, одвешћу вас у једну кућу у којој ћете наћи личности које имају врућу жељу да вас виде.

Видам га почасти изврсном вечером у гостионици Канкалска стена, на којој су биле само три званице: де Марсе, Растињак и Блонде. Емил Блонде је био земљак младога грофа и писац који је припадао високом друштву преко своје везе са једном љупком младом женом, која је била дошла из Виктирнијенова краја, са оном госпођицом де Троавил што се удала за грофа де Монкорне, једног од Наполеонових генерала који је био пришао Бурбонцима. Видам је показивао врло велико нерасположење према обедима на којима би било више од шест званица. По њему, на таквим обедима није могло да се разговара, нити да се једе и пије као што треба.

— Ја вам још нисам рекао, драго дете, где ћу да вас водим вечерас, — рече он Виктирнијену, узимајући га за обе руке и тапшући га по њима. — Ићи ћемо код госпођице де Туш, где ће бити у друштву све лепе, младе жене, које уображавају да имају духа. Књижевност, уметност, песништво, укратко, таленти су међу њима на великој цени. То вам је један од наших старих књижевних салона, али премазан монархиским моралом, који је рухо наших дана.

— Тамо зна да буде и досадно, и заморно као у новим чизмама, али тамо се налазе жене са којима се иначе не може разговарати, — рече де Марсе.

— Кад би сви песници који тамо долазе да уљуде своје музе били налик на нашег другара, — рече Растињак, тапшући Блондеа пријатељски по рамену, — онда би тамо било забавно. Али, ода, балада, размишљања о сићушним осећањима, романи са јевтиним садржајем, све то узнемирава и сувише духове и канабеа.

— Само ако не мазе жене и ако кваре младе девојке, ја их не мрзим, — рече де Марсе.

— Господо, — рече Блонде смешећи се, — ви захватате у моје књижевно поље.

— Ћути, — повика Растињак, — ти си нам украо најкраснију жену на свету, ти, срећни угурсузе! И сада ћемо да ти узмемо твоје мање сјајне идеје.

— Да, угурсуз има срећу, — рече видам узевши Блондеа за уво и заковрнувши му га. — Али Виктирнијен ће вечерас бити можда још срећнији...

— Већ! — повика де Марсе. — Тек је месец дана како је овде, једва је имао времена да стресе прашину свога старога дома, да обрише саламуру у којој га је чувала његова тетка; једва је набавио мало бољег енглеског коња, модерне двоколице, слугу...

— Не, не, он нема слуге, — рече Растињак, прекидајући де Марсеа; — он има једног сељанчића кога је довео из свога места, и за кога је Бисон, кројач који се најбоље разуме у прављење ливрејисаних одела, изјавио да не уме да носи капут.

— Тачно је, — рече озбиљно видам, — да би било потребно да се ви угледате на Боденора, који пред вама свима, моји пријатељи, има то преимућство што држи правог енглеског коњушара...

— Ето вам, господо, докле су дотерали племићи у Француској! — повика Виктирнијен. — За њих је

крупно питање да ли неко има коњушара, енглеског коња и сличне тричарије...

— Гле! — рече Блонде, показујући на Виктирнијена, —

Разумност овог господина понекад ме плаши.

— Е, лепо, млади моралисто, ви сте, дакле, ту. Ви шта више нисте више славни као наш драги видам, по раскоши по којој се он прославио има педесет година! Ми банчимо на једном другом спрату у улици Монторгеј. Нема више рата са кардиналом ни табора Златотканице. Најзад, ви, који сте гроф д'Езгрињон, ви вечеравате са једним господином Блондеом, који је млађи син једног бедног провинциског судије, коме ви тамо нисте хтели да пружите руку, а који за десет година може да се нађе поред вас међу перовима краљевства! И после тога верујте у себе, ако можете!

— Лепо, — рече Растињак, — ми смо прешли од дела на мисао, од грубе силе на духовну снагу, ми говоримо...

— Немојмо да говоримо о нашим несрећама, — рече видам, — ја сам одлучио да умрем весело. Ако наш пријатељ још нема коњушара, он је од лавовског соја, и не треба му.

— Он не може да прође без њега, — рече Блонде, — и сувише је нов.

— Иако је његова госпотственост још нова, — продужи де Марсе, — ми њега примамо. Он је достојан нашег друштва, он разуме своје доба, он има

духа, отмен је, мио је, ми ћемо га волети, ми ћемо га помагати, ми ћемо га гурати...

— Куда? — рече Блонде.

— Што си радознао! — дочека Растињак.

— С ким ће да се здружи вечерас? — упита де Марсе.

— Са читавим харемом, — рече видам.

— До ђавола! Шта је то што нам драги видам не може да опрости, држећи се обећања које је дао инфанткињи? — продужи де Марсе. — Ја бих био врло несрећан кад је не бих познавао...

— Ја сам ипак био уображен као и он, — рече видам показујући на де Марсеа.

После вечере, која би врло пријатна и прође у непромењеном тону дражесног оговарања и пријатног заједања, Растињак и де Марсе отпратише видама и Виктирнијена у Оперу, да би могли да пођу са њима код госпођице де Туш. Ова два неваљалца срачунаше да стигну тамо у време кад је имало да се заврши читање једне трагедије, чиме су они сматрали да је врло нездраво бавити се између једанаест и дванаест сати ноћу. Били су дошли да уходе Виктирнијена и да га доведу у неприлику својим присуством: права ђачка злоба, али загорчена са жучи љубоморних кицоша. Виктирнијен је имао ону пажевску безочност која много помаже човеку да се слободније креће; и зато се Растињак, посматрајући дошљака како наступа, изненадио његовим брзим улажењем у лепи начин опхођења који је одговарао прилици.

— Овај мали д'Езгрињон дотераће далеко, зар не? — рече он своме другу.

— То зависи, — одговори де Марсе, — али пошао је добро.

Видам претстави младога грофа једној од најпријатнијих и најлакших војвоткиња онога времена, чије су пустоловине избиле на јаву тек после пет година. У пуном сјају своје славе, под сумњом да проводи лак живот, али без доказа, она је у оно време падала у очи као и свака жена и сваки човек који постану предметом париског клеветања: клевета се никада не лепи за личности осредње вредности, које су бесне што их остављају на миру. Та жена била је војвоткиња де Мофриљез, једна од госпођица д' Иксел, чији је свекар још био у животу, а која је тек доцније постала кнегињом де Кадињан. Пријатељица војвоткиње де Ланже, пријатељица виконтесе де Бозеан, двеју бивших сјајних величина, она је била интимна са маркизом д' Еспар, са којом се у оно време такмичила о несигуран престо краљице моде. Велике родбинске везе штитиле су је дуго времена; али она је припадала оној врсти жена које би, а да нико не зна у што, где и како, прођердале сва блага земље и небеса, кад би се до ових последњих могло доћи. Њен карактер давао се само назрети, и де Марсе је био једини који га је био дубоко прозрео. Кад виде видама где приводи Виктирнијена прекрасној жени, опасни кицош нагну се до Растињаковог ува да му шапне:

— Драги мој, овај је обрао бостан, прогутаће га док трепне.

Ова ужасно простачка реч дивно је претсказивала исход једне страсти. Војвоткиња де Мофриљез смртно се заљубила у Виктирнијена одмах по-

што га је пажљиво промотрила. Онај ко би био заљубљен у њу па видео онај анђеоски поглед којим је она захвалила видаму де Памије, био би љубоморан на онакав израз пријатељства. Жене су као коњи пуштени у степу, кад се нађу, као војвоткиња у присутности видамовој, у једној безопасној области: оне су тада природне, и воле, можда, да на тај начин покажу како изгледају њихове непознате нежности. Био је то дискретан поглед, од ока оку, какав не би могло да пренесе никакво огледало, а који није нико приметио.

— Како се само удесила! — рече Растињак де Марсеу. — Оденула се као каква девица! Погледај јој само онај врат, дражестан као у лабуда и бео као снег, и поглед као у пречисте девице, и ону белу хаљину, и онај девојачки појас! Ко би рекао да је била у твојим рукама?

— Баш зато и изгледа тако, — одговори де Марсе победнички.

Два младића осмехнуше се један на другога. Госпођа де Мофриљез ухвати њихове осмехе и наслути њихов разговор. Затим добаци двојици развратника један од оних значајних погледа који Францускиње нису познавале пре мира и који су биле увезле Енглескиње, заједно са својим сребрним посуђем, са својим хамовима, са својим коњима. Два младића постадоше озбиљни као намештеници који очекују награду после прекора који им је учинио њихов директор. Зацопавши се у Виктирнијена, војвоткиња се била одлучила да одигра ону улогу романтичне невине и безазлене девојчице на коју су се угледале мно-

ге жене, на несрећу данашње младежи. Госпођа де Мофриљез се на брзу руку претворила у анђела, као што је смишљала да се посвети књижевности и науци у четрдесетим годинама, уместо да се посвети побожном животу. Њој је било стало до тога да не буде налик ни на кога. И стога је стварала за себе оригиналне улоге и хаљине, капице и мишљења, одела и понашање. После своје удадбе, кад је још била скоро девојка, она је изигравала жену школовану и скоро перверзну: допуштала је себи одговоре који су могли да јој убију углед код површних људи, али који су за праве зналце били само доказ њеног непознавања ствари. Како јој време кад се удала није допуштало да сакрије од савременика ни најмању годиницу, и како се била приближила двадесет и седмој, њој је пало на ум да изиграва светицу. Изгледала је као да се и не дотиче земље, млатарала је својим великим рукавима као да су јој то била крила. Уздизала је очи ка небу поводом мало живље речи, мисли или погледа. Мадона мајстора Пиоле, великог ђеновског сликара, који је убијен из љубоморе у тренутку кад је стварао друго издање Рафаела, његова Мадона, најневинија од свих Мадона и која се једва види испод свога стакла у једној ђеновској уличици, та божанска Мадона била је Месалина у поређењу са војвоткињом де Мофриљез. Жене су се питале како је од младе ветрогоње, захваљујући само оделу, постала она анђеоска лепота у велу, за коју би се рекло, према једном онда уобичајеном поређењу, да има душу белу као што је бео последњи слој снега на највишем врху Алпа; како је само могла да онако брзо реши језуитски проблем, да онако

лепо покаже једно грло које је било беље од њене душе, сакривши га велом; како је могла да буде онако неземаљска и да сече погледом онако убилачки. Изгледала је као да обећава хиљаду наслада оним скоро похотљивим погледом, док је по њеном аскетском уздаху, пуном наде у један бољи живот, изгледало опет, да њена уста говоре да неће остварити ниједну од њих. Безазлени младићи, каквих је било неколико у оно време у краљевој гарди, питали су се да ли се чак и у највећој интимности говори т и тој необичној Белој Госпођи, тој звезданој омаглици, залуталој са неке млечне путање. Такво стање, које траја неколико година, врло добро је дошло женама чија су елегантна прса била постављена једном здравом филозофијом и које су своје велике захтеве прикривале сочним изразима скрушености. Ниједном од тих божанских створења није било непознато колико је могла да им користи у љубави жеља која је спопадала сваког човека из добре породице да их врати земљи. Такве прилике су им допуштале да остану у своме полукатоличком и полуосианскоме деветом небу; могле су и хтеле су да не знају за многе ружне појединости живота, чиме су решавана многа питања. Примена тога система, који је открио де Марсе, објашњава његове последње речи упућене Растињаку, кога је видео да је скоро љубоморан на Виктирнијена.

— Драги мој, — рече му он, — остани ти ту где си: наш Нисенжан ће те направити богатим човеком, док би те војвоткиња сигурно упропастила. То је и сувише скупа жена.

Растињак пусти де Марсеа да оде, не тражећи од

њега ништа више: он је знао свој Париз. Он је знао да најдрагоценија, најплеменитија и најнекористољубивија жена на свету, коју би човек могао наговорити само да прими неки букет цвећа, постаје исто тако опасна за једног младог човека као и некада девојке из Опере. Стварно, девојке из Опере биле су прешле у царство бајки. Савремене позоришне нарави створиле су од играчица и од глумица нешто отприлике исто тако забавно као што је забавна декларација о правима жене, лутке које се изјутра шетају као часне и поштовања достојне мајке, да би увече показивале ноге у узаним панталоницама у некој мушкој улози. Тамо далеко, из своје паланачке канцеларије, добри Шенел је наслутио једну од хриди о коју је млади гроф могао да се разбије. Поетична ореола у којој се показала госпођа де Мофрињез засени Виктирнијена, и он постаде роб од првог тренутка, привезан за онај девојачки струк, прилепљен за оне увојке исплетене неком вилинском руком. Дете, које је већ било толико изопачено, поверова у ону збрку девичанства у муслину, у онај слатки израз проучен као закон који је прошао кроз оба законодавна тела. Зар оволико није довољно за онога који треба да верује у лажи једне жене? Остали свет претставља само позадину за двоје љубавника. Војвоткиња је била, без хвале, једна од оних десет Парижанки које су биле познате и признате као најлепше. Ви знате да у свету заљубљених има исто толико најлепших жена у Паризу колико и најлепших савремених књига у књижевности. У Виктирнијеновим годинама, разговор који је он имао са

војвоткињом може да се издржи без великог умора. Довољно млад и довољно мало посвећен у париски живот, он није имао потребе да буде на опрезу нити да пази на сваку своју реч и на сваки свој поглед. Та побожна осећајност, која се изражава код сваког сабеседника у врло смешним задњим мислима, искључује ону угодну срдачност, ону духовиту слободу старих француских ћаскања: овде се воли као у магновењу. Виктирнијен је, одиста, имао довољно паланачке невиности, да је могао да се одржи у врло прикладном и неизвештаченом заносу који је пријао војвоткињи, јер су жене свесне комедије кад је изигравају мушкарци подједнако као и своје сопствене. Госпођа де Мофрињез је проценила, не без ужаса, да ће заблуда младога грофа потрајати добрих шест месеци чисте љубави. Она је тако слатко изгледала као невина девојка, прикривајући сјај својих погледа позлаћеним ресицама својих трепавица, да је маркиза д' Еспар, кад је дошла да се с њом опрости, почела да јој шапће на уво: „Лепо, одлично, драга!" А затим лепа маркиза пусти своју супарницу да се прошета по новој путањи земље Нежности, која никако није тако смешна замисао како мисле неки људи. Та путања добива из столећа у столеће друга имена, али води увек у исти главни град. За један час разговора у четири ока на очиглед остале публике, у једном углу, на дивану, војвоткиња доведе д'Езгрињона до сципионске дарежљивости, до амадијевске[1] преданости, до средњовековне

[1] Сципион Африканац (243—183), чувени римски конзул и ратник; био велики расипник. — Амадис, тип љубавника истрајног и пуног поштовања. — Прим. прев.

пожртвованости, и он одмах поче да јој прича о својим кратким мачевима, о својим мазгалама, о својим оклопима, о својим панцирима, о својим ципелама са повијеним врхом и о читавој својој романтичној опреми од шарене хартије. Она је, уосталом, била дивна са својим неизреченим мислима, посејаним по Виктиријеновом срцу попут игала по јастучету, једна по једна, немарно и неприметно. Била је прекрасна у својој дискретности, дражесна у своме лицемерству, издашна у неодређеним обећањима, која су се, изближе сагледана, расплињавала као лед на сунцу, пошто би подгрејала наду, укратко, била је врло несигурна у жељама које је имала и које је изазивала. Овај лепи сусрет заврши се омчом позива да дође да је обиђе, набаченом тако умиљато да то ниједно перо никада неће описати.

— Ви ћете ме заборавити! — рече она, — видећете толико жена које ће вас салетети да вам се удварају, уместо да вас поуче . . . — Али, зато ћете ми се вратити отрежњен. — Хоћете ли доћи пре тога?. . . Не. Како хоћете. — Ја вам кажем сасвим искрено да би ми ваше посете биле врло пријатне. Људи који имају душу тако су ретки, а ја верујем да сте ви један од тих. — Дакле, због; оговарали би нас ако бисмо разговарали дуже.

И одлете као птица. Виктирнијен не остаде дуго после одласка војвоткињиног; али се задржа ипак довољно да ода своје усхићење оним познатим ставом срећних људи у коме има у исто време и тихе уздржљивости испитивача и притајеног блаженства богомољке која излази разрешена из исповедаонице.

— Госпођа де Мофриљез је вечерас доста вешто крочила циљу, — рече војвоткиња де Гранлије, кад није било више од шест лица у маломе салону госпођице де Туш: де Липо, један известилац државног савета који је био у милости, Ванднес, виконтеса де Гранлије, Каналис и госпођа де Серизи.

— Д'Езгриљон и Мофриљез, то су два имена која би требало да се помешају, — одговори госпођа де Серизи, која је уображавала да је досетљива.

— Има неколико дана како је ударила у идеалну љубав, — рече де Липо.

— Она ће да упропасти оног јадног недотупавка, — рече Шарл де Ванднес.

— Како мислите? — упита госпођица де Туш.

— Ах, морално и материјално, о томе нема сумње, — рече виконтеса устајући.

Млади гроф д'Езгриљон доживао је да ове суровве речи постану за њега сурова стварност. Већ сутрадан изјутра он написа својој тетки једно писмо, у коме јој описа своје прве кораке у високом друштву предграђа Сен-Жермен, у живим бојама у којима их је он видео кроз призму љубави. Исприча јој како га примају на све стране, да би задовољио таштину свога оца. Маркиз је дао да му се двапута прочита то дуго писмо и трљао је руке слушајући причу о вечери коју је приредио видам де Памије, један од његових старих познаника, и о томе како је његов син претстављен војвоткињи; само се изгубио у нагађањима не могући да разуме присутност млађег сина једног судије, господина Блондеа, који је био државни тужилац за време Револуције. Те вечери било је свечано у Музеју старина: водио се раз-

говор о успесима младога грофа. Сви су били тако смотрени с обзиром на госпођу де Мофриљез, да је витез био једини човек коме су се поверавали. То писмо је било без постскриптума о парама, без непријатнога закључка у вези са оним што је најглавније и што сваки млади човек додаје у сличној прилици. Госпођица Арманда саопшти писмо Шенелу. Шенел се обрадова и не стави никакву примедбу. Било је јасно, као што су говорили витез и маркиз, да ће младић кога воли војвоткиња де Мофриљез постати прва личност на двору, где се је, као и некада, постизавало све помоћу жена. Млади гроф није направио рђав избор. Старе госпође испричаше све љубавне доживљаје чланова породице Мофриљез од Луја XIII до Луја XVI, и изразише своје симпатије за минуле владавине. Госпођа де Мофриљез би много хваљена што се је заинтересовала за Виктирнијена. Друштво Музеја старина заслуживало је да га чује неки драмски писац који би хтео да напише истинску комедију. Виктирнијен прими дражесна писма од оца, од тетке, од витеза, који је желео да потсети видама да је са њим ишао у Спа поводом путовања неке чувене мађарске кнегиње, 1778. Писао му је и Шенел. Из свих писама избијало је само ласкање, на које је било навикнуто несрећно дете. Госпођица Арманда је изгледала као да напола учествује у радостима госпође де Мофриљез. Срећан што му одобрава његова породица, млади гроф пође снажно опасном и скупом стазом дендизма. Држао је пет коња, и био је умерен: де Марсе их је имао четрнаест. Вратио је вечеру видаму, де Марсеу, Растињаку и чак и Блондеу. Та вечера коштала га је пет

стотина франака. Сва ова господа примила су паланчанина на исти начин, господски. Он је много играо карата, и то, на несрећу, виста, који је тада био у моди. Своје слободно време распоредио је тако да је био увек заузет. Свакога дана од подне до три сата био је код војвоткиње; иза тога су се опет налазили у Булоњској Шуми, он на коњу, она у колима. Ако би два красна партнера правила излет на коњима, то би било за лепих јутара. Увече је млади гроф проводио време у друштву, на баловима, на свечаностима и у позориштима. Виктирнијен је свуда сијао, јер је свуда расипао бисере свога духа и у паметним реченицама давао свој суд о људима, о стварима, о догађајима: наличио је на воћку која доноси само цвет. Он је проводио онај заморни живот у коме се расипље душа можда и више него новац, у коме се покапају најлепши таленти, у коме замиру најнеподмитљивије честитости, у коме млитаве и најпрекаљеније воље. Војвоткиња, оно тако девичанско, тако ломно и тако анђеоско створење, уживала је у раскалашном животу бећара; волела је да гледа прве претставе, волела је необично, непредвиђено. Крчма јој је остала непозната: д'Езгриљон јој приреди једну пријатну забаву код Канкалске стене, у друштву симпатичних мангупа које је она кварила предикујући им, и на којој би весеља, духовитости и забаве да је вредело цене којом је плаћена вечера. Ова забава изазвала је друге. Поред свега тога, војвоткиња је за Виктирнијена остала једна надземаљска љубав. Јест, госпођа де Мофриљез је остала анђео кога се уопште нису примале земаљске изопачености: анђео у забавиштима

пред оним напола срамотним и простачким лакрдијама које су је изазивале на смех, анђео усред унакрсне ватре масних шала и саблажњивих хроника које су препричаване на отменим састанцима, анђео кад је пратила положаје играчица у Опери и критиковала их зналачки попут каквог старца из угла, анђео на Порт-Сен-Мартен-у, анђео у малим булварским позориштима, анђео на костимираном балу на коме би се забављала као какво ђаче; анђео који је хтео да љубав живи од одрицања, од хероизма, од жртава, и који је нагонио д'Езгрињона да промени коња зато што му се није свиђала његова длака, и који је хтео да млади гроф буде увек одевен као неки енглески лорд који има милионске приходе. Била је анђео и у игри. Јер, збиља, ниједна грађанка не би умела рећи д'Езгрињону онако анђеоски као она: „Играјте за мене!" Она је била тако божанствено луда кад је изводила какву лудорију, да би човек био у стању да прода своју душу ђаволу да би одржао у томе анђелу смисао за земаљске радости.

По истеку прве године, млади гроф је био изузео од господина Кардоа, који је избегавао да се послужи својим правом приговора, ситницу од тридесет хиљада франака преко своте коју је био послао Шенел. Виктирнијен је сазнао за ово дуговање тек кад је бележник савршено учтиво одбио једну његову молбу да му поново дâ новаца; ово одбијање било му је тим више непријатно што је био изгубио шест хиљада франака у клубу и што му је требало толико новаца да би се вратио да продужи игру. Пошто се наљутио на овакакв поступак господина Кардоа, који му је поверовао тридесет хиљада франака,

иако је о томе известио Шенела, али који је нарочито истицао то тобожње поверење пред љубимцем лепе војвоткиње де Мофрињез, д'Езгрињон је био приморан да га упита шта треба да почне у таквом положају, јер је у питању био један дуг части.

— Вуците неколико меница на банкара вашег оца, однесите их трговцу који је са њим у пословним везама, који ће их несумњиво есконтовати, а затим пишите вашима да те своте исплате томе банкару.

У великом шкрипцу у коме се био нашао, младоме грофу неки унутарњи глас пришапну име ди Кроазијеа, чија су расположења према аристократији, пред којом га је он видео на коленима, њему била савршено непозната. Он написа, дакле, томе банкару једно врло слободно писмо, у коме га обавести да вуче на њега једну меницу од десет хиљада франака, коју ће му исплатити, по примитку његовог писма, господин Шенел или госпођица Арманда д'Езгрињон. А затим написа два дирљива писма Шенелу и својој тетки. Кад треба да се сурвају у понор, онда млади људи показују изванредну спретност и вештину, они онда имају срећу. Виктирнијен истога јутра нађе име и адресу париских банкара који су били у пословним везама са ди Кроазијеом, који су се звали Келери, и на које га је био упутио де Марсе. Де Марсе је познавао цео Париз. Келери исплатише д'Езгрињону, уз есконт, без речи, цео износ менице: они су дуговали ди Кроазијеу. Овај коцкарски дуг није био ништа у поређењу са стањем ствари код куће. Тамо је Виктирнијена чекала поплава од рачуна.

— Гле, па ти и о томе водиш бригу? — рече једнога јутра Растињак д'Езгриљону, смешећи се. — И ти их још и срећујеш, друже? Нисам знао да си толики паланчанин.

— Драго моје дете, мора човек и на то да мисли, има овде двадесет и неколико хиљада франака.

Де Марсе, који је био дошао по д' Езгриљона због неке трке с препонама, извади из свога џепа једну елегантну малу лисницу, узе из ње двадесет хиљада франака и предаде му их.

— Ово је најбољи начин да их не изгубим, — рече му, — ја сам данас двоструко срећан што сам их јучер однео од свога поштованог оца милорда Додлиа.

Ова француска љубазност очара у највећој мери младога д'Езгриљона, који поверова у пријатељство, не исплати своје рачуне, и послужи се овим новцем за своје проводње. Де Марсе је, према једноме изразу дендиског језика, гледао са неизрецивим задовољством како т о н е д'Езгриљон; он је уживао у томе да се ослања руком о његово раме са свима милоштама пријатељства, да би га оптеретио и уништио што пре, јер је био љубоморан на сјај са којим се војвоткиња истицала пред д'Езгриљоном кад је тражила да остане са њим насамо. Он је, уосталом, био један од оних грубих подругљиваца који налазе уживање у злу као турске жене у купатилу. Тако, кад је однео опкладу на трци, и кад су се кладиоци нашли на окупу код једнога гостионичара код кога су ручали, и код кога се нашло неколико добрих боца вина, де Марсе рече д' Езгриљону смешећи се:

— Ти рачуни за које се ти бринеш сигурно нису твоји.

— А зар би се бринуо за њих? — дочека Растињак.

— Па чији би могли да буду? — упита д'Езгриљон.

— Теби је, дакле, непозната војвоткињина ситуација? — рече де Марсе.

— Непозната, — одговори д'Езгриљон забринуто.

— Е, лепо, драги мој, — одврати де Марсе, — да знаш: тридесет хиљада франака Викторини, осамнаест хиљада франака Убигану, по један рачун код Ербоа, код Натиеа, код Нуртиеа, код малих Латурових, у свему стотину хиљада франака.

— Анђео! — рече д'Езгриљон подигавши очи небу.

— Толико му коштају крила, — узвикну Растињак подругљиво.

— И она све то дугује, драги мој, само зато што је анђео, — одговори де Марсе; — али, сви смо ми наилазили на анђеле у таквим ситуацијама, — рече гледајући у Растињака. — Жене су у томе савршене, оне се не разумеју у новац, оне немају са њим никакве везе, новац се њих не тиче; оне су позване на б а н к е т ж и в о т а, како се изразио не знам који песник који је цркнуо у болници.

— Како то да ви то знате, а ја да не знам? — одговори д'Езгриљон простодушно.

— Ти ћеш бити последњи који ћеш то сазнати, као што ће и она последња сазнати да ти имаш дугова.

— Ја сам мислио да она има стотину хиљада франака прихода, — рече д'Езгриљон.

— Њен муж је растављен од ње, — продужи де Марсе, — и живи у своме пуку, штедљиво, јер наш драги војвода има такођер нешто ситних дугова! Одакле долазите ви? Научите се, човече, као и ми, да водите рачуна о имовном стању својих пријатеља. Госпођица Дијана (ја сам је волео због њеног имена!), Дијана д'Иксел, удала се је са шездесет хиљада франака личне ренте, трошак њене куће је за последњих десет година износио две стотине хиљада франака ренте; јасно је, да се у овом тренутку сва њена имања налазе под хипотеком већом од њихове вредности; требаће једног лепог јутра да се људи одлуче, и анђела ће да најуре... треба ли рећи ко?... судски извршитељи, који се неће стидети да шчепају анђела као што би шчепали једнога од нас.

— Сирото анђелче!

— Е, него, не може се тако јевтино живети у париском рају; треба свако јутро белити кожу и крила, — рече Растињак.

Како је д'Езгриљону било пало на ум да призна своје новчане неприлике својој драгој Дијани, он осети као неку језу при помисли да већ дугује шездесет хиљада франака и да има да му стигне рачуна за још десет хиљада франака. Врати се прилично ожалошћен. Његови пријатељи приметише његову слабо прикривену забринутост, па говораху за вечером једни другима:

— Овај мали д'Езгриљон тоне! Нема у њега париске сигурности, он ће да заврши самоубиством. То вам је обична лудица... Итд.

Млади гроф се, међутим, брзо утеши. Његов собар донесе му два писма. Најпре једно писмо од Шенела, које је заударало на буђу верности готове за грдњу и на овештале фразе о поштењу; он му указа нарочиту пажњу, остави га за увече; затим једно друго, у коме са бескрајним задовољством прочита цицеронске фразе са којим га је ди Кроазије, на коленима пред њим као Зганарел пред Жеронтом, преклињао да га убудуће поштеди од срамоте да тражи да се унапред полаже новац за менице које овај буде изволео да вуче на њега. Ово писмо се завршавало једном реченицом која је тако много личила на отворену благајну пуну талира стављених на расположење племенитој породици д'Езгриљон, да Виктирнијен учини што и Зганарел, Маскарил и сви они који осећају голицање савести у врховима прстију. Пошто је био сигуран да има неограничен кредит код Келера, он радосно отвори и Шенелово писмо; очекивао је пуне четири стране, пуне прегршти приговора, и већ је видео уобичајене рече мудрости, част, доследности, итд., итд. Замагли му се пред очима кад прочита ове ретке:

„Господине грофе,

Од целога мога иметка, остало ми је још само двеста хиљада франака; преклињем вас да не прелазите ту своту, ако хтеднете да ми учините част да је узмете од најоданијег слуге ваше породице који вам шаље изразе свога поштовања.

Шенел".

— Ово је прави плутарховски тип, — рече Виктирнијен за себе, бацивши писмо на сто.

И спопаде га нека срџба, осети се некако мален пред толиком величином.

— Значи да треба да се поправим, — рече сам себи.

Уместо да једе у ресторану, где га је сваки обед стајао између педесет и шездесет франака, он је почео да штеди на тај начин што је обедовао код војвоткиње де Мофриљез, којој исприча причу о писму.

— Волела бих да видим тога човека, — рече она ужагривши очима као двема звездама стајачицама.

— Шта бисте са њим?

— Па, поверила бих му старање о својим пословима.

Дијана је била божански одевена; хтела је да својим хаљинама учини част Виктирнијену, који је стајао очаран лакоћом са којом је она говорила о својим пословима, или, тачније, о својим дуговима. Прекрасни пар упути се у Италијанско позориште. Никада ова лепа и заводљива жена није изгледала више серафимска ни више етерична. Нико у дворани није могао да помисли да би она имала онолико дугова колико је де Марсе онога јутра рекао д'Езгриљону. Никакве бриге на свету није било на њеном величанственом челу, пуном најлепше изражене женске гордости. Неки сањалачки изглед као да је у ње био одраз неке отмено пригушене земаљске љубави. Већина људи је тврдила да се лепи Виктирнијен узалуд мучи око ње, док су жене биле сигурне у пораз своје супарнице и дивиле су јој се као што се Микел-Анђело дивио Рафаелу, in petto! Виктирнијен је волео Дијану због њене косе, по причању једне, јер је она имала најлепшу плаву косу у Француској; по причању друге, њена главна снага била је у њеној белини, јер она није била лепо грађена, него је била лепо обучена; по другима, д'Езгриљон је војвоткињу волео због њених ногу, јер то је било једино што је имала вредно, пошто јој је лице било без израза. Али, што је врло карактеристично за савремене париске нарави, људи су тврдили да војвоткиња плаћа Виктирнијенов луксуз, а жене, опет, да Виктирнијен плаћа крила свога анђела, како је говорио Растињак. Кад су се враћали, Виктирнијен, коме су војвоткињини дугови били много тежи од његових властитих, заустио је двадесет пута једно питање, да би начео то поглавље, али му је оно сваки пут ишчезавало са усна пред божанственим положајем прекрасног створења при светлости фењера кочија, створења заводљивог сладострашћем које је изгледало као да се непрекидно силом извија из њене девичанске чистоте. Војвоткиња није падала у погрешку да прича о својој честитости и о својој анђеоској чистоти, као провинциске жене које су јој подражавале; она је била много вештија, она је на то наводила мисли онога ради кога је подносила тако велике жртве. Трудила се је да и после пола године и најневинији пољубац у руку претстави као смртни грех, изводила је изнуђивање благонаклоности на један тако савршено вешт начин, да је било немогуће не сматрати је већим анђелом после тога него пре тога. Само су Парижанке толико јаке да могу увек да дају нову драж месецу, и да опевају звезде, да се стално провлаче кроз исту врећу са угљем, а да

стално излазе из ње беље. У томе је заправо врхунац интелектуалне и париске цивилизације. Жене са ону страну Рајне и Канала верују у овакве лудорије кад их саме чине, док Парижанке постизавају да у њих верују њихови љубавници, да би их учиниле срећнијим ласкајући свима њиховим сујетама, и телесним и духовним. Неке личности хтеле су да умање вредност војвоткињину, тврдећи да је она сама прва жртва својих чаролија. Подла клевета! Војвоткиња није веровала ни у што друго осим у себе.

Почетком зиме, између 1823 и 1824 године, Виктирнијен је имао код Келера двеста хиљада франака дуга, о коме ни Шенел ни госпођица Арманда нису имали ни појма. Да би боље сакрио извор из кога је црпао, он је тражио од Шенела с времена на време по коју хиљаду талира; писао је лажљива писма своме јадноме оцу и својој тетки, који су живели срећни, у заблуди, као и већина срећних људи. Једна једина личност била је посвећена у тајну страховите катастрофе коју је вртоглави занос париског живота спремао једној великој и племенитој породици. Ди Кроазије је, пролазећи увече испред Музеја старина, трљао руке од радости, јер се надао да ће постићи свој циљ. Његов циљ није више био да упропасти, него да осрамоти породицу д'Езгриљон, он је, тада, нагонски осећао своју освету, и наслућивао је! Најпосле је био сигуран у њу, чим је сазнао да млади гроф има дугова под чијим је теретом његова млада душа морала да поклекне. Почео је са тим да је дотукао онога од својих непријатеља који му је био најантипатичнији, поштова-

ња достојног Шенела. Добри старац становао је у улици ди Беркај, у једној кући са врло високим кровом, са малим поплочаним двориштем, уз чије су се зидове пењале руже све до првога спрата. Позади се налазио провинциски вртић, ограђен влажним и мрачним зидовима, и подељен у леје помоћу зимзелених перваза. На вратима, сивим и веома чистим, налазила се решеткаста преграда снабдевена звонцем, која је говорила, подједнако као и табла: „Овде живи један бележник". Било је пет и по сати, време када је старац варио свој ручак. Шенел је седео у својој старој наслоњачи од црне коже, испред ватре; на ногама је имао штит од бојадисаног картона у облику чизме, којим је штитио ноге од ватре. Добричина је имао обичај да наслони стопала на пречагу испред пећи и да чарка ватру варећи ручак; он је јео увек много: волео је добру трпезу. Да није имао те мале мане, зар не би био савршенији него што је једноме човеку уопште допуштено да буде? Управо је био попио своју шољицу кафе, и његова матора домаћица била се повукла заједно са послужавником који је служио у ту сврху већ пуних двадесет година; очекивао је приправнике, пре него што ће да изађе у уобичајену шетњу; мислио је, не питајте на кога ни на што. Ретко би прошао један дан а да он себе не би упитао: „Где ли је сад он? Шта ли ради он?" Веровао је да је у Италији са лепом госпођом Мофриљез. Једно од најпријатнијих уживања људи који имају неко имање које су сами стекли, а нису га наследили, је мисао на напоре којим су га стекли и на будућност коју ће одредити својим талирима; они уживају у сви-

ма глаголским временима. Тако је овај човек, чија су се осећања сводила на једну једину оданост, налазио двоструко уживање у размишљању о томе како ће његове земље, онако лепо одабране, онако лепо обрађене, онако мучно стечене, повећати имање породице д'Езгриљон. Седећи удобно у својој наслоњачи, старац се ваљушкао у својим надама: гледао је наизменце у могилу коју је направио машицама од ужареног угља и у дом породице д'Езгриљон, који је исправљен његовим старањем. Био је задовољан са смислом који је био дао своме животу, замишљајући младога грофа срећним човеком. Шенел није био без духа, његова душа није била једини чинилац његове велике пожртвовности, у њега је било и охолости, и он је наличио на оне племиће који подижу стубове у катедрали уписујући у њих своја имена: он је своје уписивао у сећање породице д'Езгриљон. У њој ће се увек говорити о староме Шенелу. У том тренутку уђе матора домаћица показујући знаке највеће усплахирености.

— Да није ватра, Брижит? — рече Шенел.

— Нешто тако, — одговори она. — Господин ди Кроазије хоће да разговара са вама...

— Господин ди Кроазије! — понови старац, тако свирепо погођен до срца хладном оштрицом сумње, да испусти из руку машице. — Господин ди Кроазије овде, — помисли он, — наш смртни непријатељ!

Уто уђе ди Кроазије, полако као мачка која осећа млеко у ћилеру. Поздрави, прими наслоњачу коју му понуди бележник, спусти се у њу сасвим полако, и пружи старцу рачун од две стотине двадесет и седам

хиљада франака, колико је износила, скупа са каматама, свота коју је господин Виктирнијен примио путем меница вучених на њега и исплаћених, а чије он измирење тражи одмах, под претњом да ће иначе да поведе безобзиран поступак против природног наследника куће д'Езгриљон. Шенел испита злокобна писма једно по једно, па замоли непријатеља породице да не износи ствар на јавност. Непријатељ обећа да ће ћутати, ако буде исплаћен у року од четрдесет и осам сати: налазио се у неприлици, имао је обавеза према фабрикантима. Ди Кроазије поче са оним низом трговачких лажи у које не верују ни позајмиоци ни бележници. Чичине су очи биле мутне, мучно је задржавао сузе: он је могао да плати рачун само тако ако заложи своје имање за остатак његове вредности. Кад је сазнао како би тешко ишло са измирењем дуга, ди Кроазије више није био у неприлици, њему више није требало новаца, он наједанпут предложи староме бележнику да му откупи његово имање. Продаја би потписана и извршена у року од два дана. Јадни Шенел није никако могао да се помири са мишљу да дете из једне угледне породице отседи пет година у затвору због дугова. После неколико дана, бележник је имао још само своју канцеларију, своја примања и своју кућу. Шенел се прошета, лишен својих поседа, испод таваница од црне храстовине своје радне собе, загледајући се у кестенове греде са извајаним пречагама, загледајући се у своју чардаклију, кроз прозор, али не мислећи више ни на своје салаше ни на своје Жарово поље, далеко од тога!

— Шта ће бити са њим? Треба га вратити кући,

и оженити га каквом богатом наследницом, — говорио је сам са собом помућена погледа и тешке главе.

Није знао како да приступи госпођици Арманди и на који начин да јој саопшти ову вест. Он, који је исплатио дугове у име породице, страховао је што је морао да говори о тим дуговима. Идући од улице ди Беркај ка дому д'Езгрињона, добри стари бележник дрхтао је попут девојчице која бежи из родитељске куће да се у њу врати тек као мајка и напуштена. Госпођица Арманда тек што је била примила једно писмо пуно дражесног лицемерства, у коме је њен братић претстављен као најсрећнији советски човек. После свога пута у бању и у Италију, у друштву са госпођом де Мофрињез, Виктирнијен је слао својој тетки свој путни дневник. Свака реченица у њему одисала је љубављу. Било је ту чаробних описа Млетака и заносних оцена ремек-дела талијанске уметности; и божанствених страница о миланском кубету и о Фиренци; описи Апенина насупрот описима Алпа, села, као Ћиавари, у којима су људи били без муке срећни, очаравали су јадну тетку, која је видела како преко тих предела љубави плови један анђео чија нежност даје свима тима лепим стварима један топао изглед. Госпођица Арманда се помало наслађивала писмом, као што је и приличило једној чедној девојци која је сазрела на ватри обузданих, пригушених страсти, која је била жртва жеља сажежених на жртвенику породице са постојаном радошћу. Она није изгледала онако анђеоски као војвоткиња, али је наличила на оне праве, танке, витке и жуте статуице које су чудесни

градитељи посадили по угловима катедрала, и испод којих, захваљујући влази, избијају ладолежи, да их украсе, за лепих дана, лепим плавим звончићима. У овом тренутку, звончићи су се расцветавали пред очима ове светице: госпођица Арманда је лудо волела лепи пар, она није налазила да је за осуду што једна удата жена воли Виктирнијена, иако би такву љубав осудила у свакој другој прилици; али у овом случају, злочин би био не волети њеног братића. Тетке, мајке и сестре имају нарочита мерила кад су у питању њихови братићи, њихови синови и њихова браћа. Њој се чинило као да се и сама налази у Млецима, усред палата што су их виле поградиле са обе стране канала. Возила се је у Виктирнијеновој гондоли, и он јој је казивао колико је срећан што осећа у својој руци лепу руку војвоткињину и што бива вођен док путује по таласима заљубљене краљице талијанских мора. У овом тренутку анђеоске блажености, на дну дрвореда појави се Шенел! Авај, песак је шкрипао под његовим ногама попут песка који се просипа из пешчаника Смрти, а који смрт дроби својим босоногим ногама. Та шкрипа и неутешно тужан изглед Шенелов изазваше у души маторе девојке оно свирепо узбуђење које у нама изазива тренутак када наша чула морају да се врате из неке замишљене земље у коју их је послала наша душа.

— Шта има? — повика она, као у срце погођена.

— Све је изгубљено! — рече Шенел. — Господин гроф ће осрамотити кућу, ако ми ту не направимо реда.

Он показа менице и са неколико једноставних, али јаких и дирљивих речи описа патње које је поднео у последња четири дана.

— Несрећник, он нас вара! — повикну госпођица Арманда, чије се срце рашири под приливом крви која је на њ навирала у великим млазовима.

— Рецимо mea culpa, госпођице, — продужи старац јаким гласом, — јер смо га ми навикнули на то да ради шта хоће; њему је био потребан један строг путовођа, а то нисте могли бити ни ви, који сте девојка, ни ја, кога он није слушао: њему је недостајала мајка.

— Ужасна је судбина племићких кућа које пропадају, — рече госпођица Арманда са сузама у очима.

У том тренутку појави се маркиз. Старац се враћао са своје шетње читајући писмо које му је његов син написао по своме повратку и у коме му је описивао свој пут онако како је могао да га види један аристократа. Виктирнијен је био приман од најодличнијих талијанских породица, у Ђенови, у Турину, у Милану, у Фиренци, у Млецима, у Риму и у Напуљу; за њихов ласкави пријем има да захвали своме имену и, можда, такође и војвоткињи. Укратко, он се на путу показао прави господин, онако како то и доликује једноме д'Езгриљону.

— Ти си свакако срећан, Шенеле, — рече он староме бележнику.

Госпођица Арманда даде Шенелу један знак, знак оштар и страшан, који обоје разумеше подједнако добро. Требало је да јадни отац, тај цвет феодалне части, умре са својим илузијама. Пакт ћутања и по-

жртвовања између племенитог бележника и племените девојке закључен је једним једноставним покретом главе.

— Ах, Шенеле, то није баш сасвим онако као што су д'Езгриљони ишли у Италију тамо у XV веку, кад је маршал Тривилс, у француској служби, служио под једним д'Езгриљоном, под чијом је командом био Бајар; друго доба, други обичаји! Војвоткиња де Мофриљез достојна је, уосталом, маркизе де Спинола.

Ослањајући се на своје родословно стабло, старац се љуљушкао са изразом уображења у лицу, као да је имао маркизу де Спинола и као да има модерну војвоткињу. Кад двоје уцвељених остадоше сами, на истој клупи и уједињени истом мишљу, они дуго времена упућиваху једно другоме неодређене и бесмислене речи, гледајући срећнога оца како одилази млатарајући рукама као да води разговор сам са собом.

— Па шта ће да буде од њега? — упита госпођица Арманда.

— Ди Кроазије је издао налог Келерима да му више не дају новаца без покрића, — одговори Шенел.

— Он има дугова, — продужи госпођица Арманда.

— Ја се бојим.

— Ако је остао без средстава, шта ће онда?

— Не смем ни самоме себи да одговорим на то питање.

— Па треба га отргнути од тога живота и довести га овамо, јер ће иначе дотерати дотле да неће имати нигде ништа.

— И да неће бити нико и ништа, — продужи Шенел туробно.

Госпођица Арманда још не схвати смисао његових речи; она није ни могла да га схвати.

— Како да га спасемо од те жене, од те војвоткиње, која га можда заводи? — рече она.

— Он неће зазирати ни од злочина, само да би остао поред ње, — рече Шенел, покушавајући да преко подносивих прелаза дође до једне неподносиве мисли.

— Од злочина! — понови госпођица. — Ах, Шенеле, таква мисао може само вама да падне на ум, — додаде она, добацивши му један тежак поглед, поглед којим жене могу да згроме и саме богове. — Племићи могу да почине само злочин који се назива злочином велеиздаје, и онда им се отсеца глава на црној чохи, као краљевима.

— Времена су се изменила, — рече Шенел климајући главом, са које је Виктирнијен био скинуо и последње остатке косе. — Наш краљ мученик није умро као Карло Енглески.

Ова опаска утиша величанствени гнев племените девојке; она се најежи, али још никако не поверова у Шенелову мисао.

— Сутра ћемо да донесемо одлуку, — рече затим, — треба прво да промислимо. У случају незгоде, имамо наше имање.

— Тако је, — прихвати Шенел, — ви сте у заједници са господином маркизом, вама припада већи део имања, и ви можете да га оптеретите и да никоме ништа не кажете.

За вечерње седељке, играчи и играчице виста, реверсија, бостона и триктрака приметише извесну поремећеност у иначе тако мирним и тако чистим цртама лица госпођице Арманде.

— Јадно добро дете, — рече стара маркиза де Кастеран. — Она сигурно још пати. Жена никада не зна на што се обавезује кад прими на себе оне жртве које је она примила, због породице.

Сутрадан би одлучено, са Шенелом, да госпођица Арманда отпутује у Париз да спасава свога братића од пропасти. Ако је ико могао да изведе отмицу младога грофа, зар то није имала да буде у првоме реду жена која је осећала према њему материнску љубав? Госпођица Арманда, решена да потражи војвоткињу де Мофриљез, хтела је да каже све тој жени. Али њој је био потребан неки изговор да би оправдала свој пут у очима маркиза и вароши. Госпођица Арманда стави на коцку сву своју срамежљивост поштене девојке пустивши глас да путује у Париз због неке болести која захтева саветовање са вештим и угледним лекарима. Сам Бог зна колико се о томе говорило. Али, госпођици Арманди је лебдела пред очима једна друга част која је била у питању, а не њена! И она је отпутовала. Шенел јој је донео своју последњу кесу златника, коју је она узела и не обраћајући пажњу на њу, као што је узимала свој бели шешир и своје плетене рукавице.

— Племенита девојка! Колике ли љубави! — рече Шенел смештајући је у кола заједно са њеном собарицом, која је наличила на милосрдну сестру.

Ди Кроазије је био прорачунао своју освету, као што људи у провинцији све унапред прорачунају. Је-

дино су дивљаци, сељаци и паланчани у могућности да своје послове темељито проуче у сваком погледу; и зато, кад они пређу од мисли на дело, што год ураде, савршено је. Дипломати су деца у поређењу са поменутим трима разредима сисара, који имају пред собом времена, тога елемента кога недостаје људима који су приморани да мисле на многе ствари, који су приморани да све воде, да све припремају у великим људским потхватима. Да ли је ди Кроазије тако добро испитао срце јадног Виктирнијена да је предвидео лакоћу са којом ће му овај дати прилике да му се освети, или је он само искористио један случај на који је вребао годинама? Има, одиста, једна појединост, која сведочи о извесној вештини у начину на који је припреман ударац. Ко је обавештавао ди Кроазијеа? Да ли су то били Келери, или је то био син претседника ди Ронсреа, који је завршавао право у Паризу? Ди Кроазије је написао Виктирнијену писмо, којим му је јављао да је забранио Келерима да му убудуће исплаћују ма и најмању своту, у тренутку када је сазнао да се војвоткиња де Мофриљез налази у највећој неприлици и да грофа д'Езгриљона прождира беда која је била управо толико страшна колико је била зналачки прикривена. Несрећни младић упињао се из петних жила да се прикаже као имућан човек! У томе писму, у коме је жртви саопштено да јој Келери неће дати ништа без покрића, остао је један доста широк празан простор између израза преувеличаног поштовања и потписа. Ако би се отсекао тај део писма, није било тешко направити од њега налог на велику своту. То паклено писмо протезало се до на другу стра-

ну другога листа, било је у куверти, а наличје му је било бело. Кад је то писмо стигло, Виктирнијен се већ котрљао у бездане очајања. Пошто је провео две године живећи најсрећнијим, најчулнијим, најбезбрижнијим и најраскошнијим животом, он се нашао лице у лице са најсуровијом бедом, са апсолутном немогућношћу да дође до новаца. Путовање није прошло без извесних новчаних натезања. Гроф је на једвите јаде, уз војвоткињину помоћ, изнудио извесне своте од банкара. Те своте, претстављене у меницама, имале су да се устреме на њега са свом својом строгошћу, са неумољивим писменим позивима од стране банке и трговачког суда. Кроз своје последње радости, несрећни дечко је осећао вршак мача Командировог. Усред својих вечера, он је слушао, попут дон Жуана, тешки топот статуе која се пењала уз степенице. Осећао је ону неизрециву дрхтавицу коју изазива широко дугова. Уздао се још у срећан случај. Већ пет година стално је добивао на лутрији, његова каса стално се пунила. Говорио је сам себи, да је после Шенела дошао ди Кроазије, па да ће после ди Кроазијеа искрснути опет неки нови златни рудник. Уосталом, он је на коцки добивао велике своте. Коцка га је већ спасла у многим тешким приликама. Често је, у свом лудом надању, ишао да изгуби у салону Странаца оно што би однео на висту у клубу или у друштву. Последња два месеца његов живот је наличио на бесмртни завршетак Моцартовог Дон Жуана! Извесни младићи, ако су доспели у положај у коме се копрцао Виктирнијен, морају да задрхћу кад чују Моцартову музику. Ако је ишта у стању да покаже огромну моћ

музике, онда је то свакако онај савршени израз нереда и пометености која се рађа у животу који је искључиво чулан, она страшна слика људи који су се унапред помирили са тим да траже заборава у дуговима, у двобојима, у преварама и у злој срећи. Моцарт је у томе своме комаду срећни такмац Молијеров. Онај грозни завршетак, пламен, снажан, очајнички, радостан, пун страшних привиђења и враголастих жена, обележен последњим покушајима, која подгревају вина уз вечеру, и бесомучним отимањем, целу ону паклену поему Виктирнијен је лично одиграваo! Осећао се је сам, напуштен, без пријатеља, пред каменом плочом на којој је била исписана, као на крају неке чаробне књиге, реч с в р ш е т а к. Јест, за њега је имало да буде свему крај. Он је већ унапред видео хладни и подругљиви поглед и осмејак са којим ће његови другови саслушати причу о његовој пропасти. Он је знао да се између њих, који бацају на срећу велике своте по коцкарским столовима, којих има у Паризу на Берзи, по салонима, по клубовима, свуда, неће наћи ниједан који би одвојио од себе једну банку да би спасао једног пријатеља. Шенел је имао да буде упропашћен. Виктирнијен је уништио Шенела. Сви бесови беснели су у његовом срцу и раздирали су га, док се он смешио на војвоткињу, у Талијанском позоришту, у оној ложи у којој је њихова срећа изазивала завист целе дворане. Најзад, да бисмо објаснили како је далеко био загазио у провалију сумње, очајања и неверице, он који је волео живот толико да би постао и подлац да би га спасао, јер му га је његов анђео учинио тако лепим, он је погледао у своје пиштоље, он је ишао

тако далеко да је помишљао на самоубиство, он који је био један неваљали похотљивац, недостојан свога имена. Тај човек, који не би отрпео ни неку привидну увреду, упућивао је сам себи оне страшне прекоре које човек може да чује само од себе. Оставио је ди Кроазијево писмо отворено на своме кревету; било је девет сати кад му га је Жозефен предао, а он је спавао по повратку из Опере, иако су му ствари биле заплењене; али је претходно прошао кроз сладострасно скровиште у коме су се војвоткиња и он налазили да би провели неко време заједно после дворских свечаности, после најбучнијих балова и највеличанственијих вечери. Пристојност је врло вешто била чувана. То скровиште се налазило у једном поткровљу, на изглед врло обичном, али које су индијске виле украсиле, и у које је госпођа де Мофриљез могла да уђе само сагињући своју главу начичкану цвећем или перјем. Уочи своје пропасти гроф је хтео да се опрости од свог господског легла које је он сам био саградио и од њега био створио читаву поезију достојну свога анђела, а у коме отсада чаробна јаја, слупана несрећом, неће више рађати беле голубове, сјајне бенгалке, ружичасте пламенце ни хиљаде фантастичних птица које још лепршају изнад наших глава и последњих дана живота. Авај, кроз три дана ваљало је побећи, протести меница преданих зеленашима били су доспели до свог последњег рока. Њему прође кроз главу једна сурова мисао: да побегне са војвоткињом, да оде да живи у неком непознатом кутку, негде дубоко у Јужној или у Северној Америци; али да побегне са каквим имањем, оставивши своје веровнике да се за-

нимају са његовим обавезама. Да би остварио тај план било му је довољно да отсече онај доњи део писма са ди Кроазијеовим потписом, да од њега направи налог и да тај налог однесе Келерима. Било је ту ужасне борбе, у којој су пролеване сузе, и у којој је част расе однела победу, али под једним условом. Виктирнијен је хтео да буде сигуран у своју лепу Дијану, он је везао извршење свога плана за њен пристанак на заједничко бекство. Посетио је војвоткињу у улици предграђа Сент-Оноре; нашао ју је у једном од оних кокетних недоруха која су је стајала исто толико посла колико и новаца, и која су јој омогућавала да започне своју анђеоску улогу већ од једанаест часова изјутра.

Госпођа де Мофриљез била је напола замишљена: ждерале су је исте бриге, али она их је храбро подносила. Међу различитим својствима које су физиолози открили код жена постоји једно у коме има нечега страшног, које садржи извесну душевну јачину, извесну јасноћу опажања, извесну брзину одлучивања, извесну безбрижност или, тачније, извесно предубеђење о извесним стварима, кога би се преплашио сваки човек. Та способност је скривена испод плашта најљупкије слабости. Такве жене, једине међу женама, претстављају једињење или, још боље, борбу двају бића, за која Бифон допушта да постоје само у човека. Остале жене су сасвим жене; оне су сасвим нежне, сасвим мајке, сасвим одане, сасвим ништавне или досадне; њихови живци су у складу са њиховом крвљу, а њихова крв са њиховом главом; али жене као што је војвоткиња могу да постигну све чега у осетљивости има најузвишенијег,

а да се ипак покажу најсебичније неосетљивим. Молијер се, између осталог, прославио и тиме што је, само са једне стране, приказао ту женску природу у највећој фигури коју је исклесао од чистога мрамора, у Селимени! Селимени која претставља једну аристократску жену, као што Фигаро, то друго издање Паниржа, претставља народ. Тако је војвоткиња, притиснута теретом огромних дугова, наредила сама себи да не мисли на ту лавину брига, осим у једном једином тренутку, да би донела коначну одлуку, управо онако као што је Наполеон по својој вољи прихватао и одбацивао терет својих мисли. Она је имала способност да се одвоји од саме себе и да посматра несрећу из даљине од неколико корачаја, уместо да допусти да је несрећа потрпа. У томе је свакако било величине, али и нечег ужасног за једну жену. Између тренутка кад се пробудила и прибрала све своје мисли и тренутка кад је почела да се дотерује, она је осмотрила опасност у свом њеном опсегу, и сагледала могућност једног ужасног пада. Премишљала је: да бежи у неку страну земљу или да оде краљу и да му каже колико је дужна; или да заведе једног ди Тилеа, једног Нисенжана, па да плати дуг играјући на Берзи: са новцем који би јој он дао, грађански банкар би довољно паметно руковао да би доносио само оно што би добио и да не би никада говорио о губицима, тако да би та његова пажљивост загладила целу ствар. О овим различитим средствима, о овој катастрофи, о свему овоме она је размишљала хладно, мирно и без дрхтавице. Исто онако као што природњак узме највеличанственијег лепидоптера и

прикачи га иглом за платно, тако је и госпођа де Мофриљез одвојила своју љубав од свога срца да би могла да мисли на потребу тренутка, спремна да поново ухвати своју лепу љубав на своју неокаљану кадифу онога тренутка када буде спасла своју војводску круну. Без и мало оних колебања која је Ришеље поверавао само оцу Жозефу, која је Наполеон спочетка крио од свакога, она је рекла сама себи: „Или ово, или оно". Била је поред ватре и наређивала тоалету за излазак у Булоњску Шуму, ако време буде одговарало, кад је ушао Виктирнијен.

И поред својих пригушених способности и свога ретко живог духа, гроф је био онакав каква би требало да је била војвоткиња: имао је лупање срца, знојио се у својој кицошкој опреми, и никако се није усуђивао да се дохвати руком онога што је било најважније, са чим би се, ако би му се измакло, скрхала цела пирамида њиховог заједничког живота. Тако га је много стајала жеља за извесношћу! Најјачи људи воле да се заваравају у извесним стварима, у којима би их спознање истине понизило, увредило. Виктирнијен је присилио своју властиту неизвесност да изиђе на поприште, избацивши једну реченицу која га је одала.

— Шта је вама? — била је прва реч Дијане де Мофриљез кад је угледала свога драгога Виктирнијена.

— Али, драга моја Дијана, ја сам вам у тако великој неприлици, да је човек који се налази и на последњем издисају срећан у поређењу са мном.

— Којешта! — учини она. — Тричарије. Ви сте дете. Хајде, да чујемо?

— Задужен сам до ушију и дотеран до дувара.

— Само то? — рече она смешећи се. — Сва новчана питања решавају се овако или онако, неизлечиви су једино љубавни порази.

Доведен у боље расположење овим неочекиваним разумевањем свога положаја, Виктирнијен разви раскошну слику свога живота за последњих тридесет месеци, али наопачке, и са даровитошћу, уосталом, и нарочито духовито. Он у своје причање унесе ону поезију тренутка коју има свако у великим кризама и умеде да је украси једним господским презиром за ствари и за људе. То је било аристократски. Војвоткиња га је слушала као што је она умела да слуша, налакћена на своје врло високо подигнуто колено. Ногу је била наслонила на једну клупицу, а прсте љупко обавила око своје лепушкасте браде. Очи није одвајала од очију младога грофа; али је миријаде осећања пролазило испод њиховог плаветнила, попут блесака муње између двају облака. Чело јој је било мирно, уста уозбиљена пажњом, уозбиљена љубављу, усне везане за усне Виктирнијенове. Ко је био на овакав начин слушан, видите, тај није могао да не поверује да божанска љубав зрачи из њенога срца. И зато је гроф, кад је предложио бекство души везаној за своју душу, морао да узвикне:

— Та ви сте анђео!

Лепа госпођа де Мофриљез је одговарала, иако још није била отворила уста.

— Добро, добро, — рече војвоткиња, која је, уместо да је утонула у љубав коју је изражавала, била утонула у дубоке комбинације које је чувала

за себе; — није реч о томе, драги пријатељу... (А анђео је био сав у томе). Треба да мислимо и на вас. Јест, ми ћемо отпутовати, чим пре, тим боље. Припремите све: ја ћу поћи са вама. Биће лепо напустити Париз и друштво. Ја ћу се спремити за пут тако да нико ништа не примети.

Речи Ја ћу поћи са вама! биле су речене онако као што би их у оно време рекла г-ца Марс[1] да њима потресе две хиљаде гледалаца. Када једна војвоткиња де Мофриљез у једној таквој реченици принесе љубави једну такву жртву, онда је она одужила свој дуг. Зар је могуће говорити јој још о недостојним појединостима? Виктирнијен је могао утолико лакше да крије средства којима је намеравао да се послужи што је Дијана била далеко од тога да га за то пита: она је остала, као што је то рекао де Марсе, гост на банкету украшеном ружама, који је сваки човек морао да јој припреми. Виктирнијен није хтео да оде пре него што то обећање не буде утврђено: њему је било потребно да црпе одважност из своје среће, да би се одлучио на једно дело које ће бити, говорио је он, рђаво протумачено; али он је рачунао, и то је за њега био одлучан разлог, на своју тетку и на свога оца, да ће они да заташкају буку, рачунао је чак још увек и на Шенела, да ће он да пронађе неко поравнање. Уосталом, та бука била је за њега једини начин да направи зајам на рачун породичних поседа. Са три стотине хиљада франака, гроф и војвоткиња отићи ће да живе срећни и сакривени у некој палати у Млецима; тамо

[1] Г-ца Марс (1779—1847) чувена француска глумица. Истицала се нарочито у Молијеровим комадима. — Пр. прев.

ће заборавити на цео свет! Испричаше себи свој роман већ унапред.

Сутрадан, Виктирнијен направи налог на три стотине хиљада франака и однесе га Келерима. Келери га исплатише, јер су у оном тренутку имали Ди Кроазијеове готовине; али га обавестише да не вуче нових меница на њих без извештаја. Ди Кроазије, веома изненађен, затражи обрачун, и они му га послаше. Обрачун му објасни све: рок његовој освети био је приспео.

Чим Виктирнијен прими свој новац, он га однесе госпођи де Мофриљез, која остави новчанице у свој сто, и зажеле да се опрости од друштва последњом посетом Опери. Виктирнијен је био замишљен, расејан, узнемирен; почео је да размишља. Рачунао је да би га његово место у војвоткињиној ложи могло да стане скупо, да би боље учинио да, пошто је оставио три стотине хиљада франака на сигурно место, одјури нарочитим поштанским колима да падне пред ноге Шенелу и да му призна своје незгоде. Пре него што ће изаћи, војвоткиња не могаде да се уздржи а да не добаци Виктирнијену један диван поглед, у коме је блистала жеља да се још један пут опрости са оним гнездом које је она толико волела! Сувише млади гроф изгуби једну ноћ. Сутрадан, у три сата, нађе се у дому госпође де Мофриљез, да прими наређења од графице и да отпутује у току ноћи.

— Зашто да путујемо? — рече му она. — Ја сам размишљала о томе пројекту. Виконтеса де Бозеан и војвоткиња де Ланже такође су некамо ишчезле. У моме бекству било би нечега врло обичног. Ми

ћемо да се ухватимо у коштац са невременом. То ће бити много лепше. Ја сам сигурна у успех.

Виктирнијену се смрче пред очима, учини му се да му се кожа распада и да му крв навире на све стране.

— Шта вам је? — повика лепа Дијана, приметивши извесно колебање, које жене никада не опраштају.

На све фантазије женске вешти људи треба да кажу најпре д а, а да им затим пришапну разлоге за н е, остављајући им слободно њихово право да мењају у бесконачност своје мисли, своје одлуке и своја осећања. По први пут Виктирнијена спопаде наступ срџбе, срџбе слабих и поетичних људи, као бура помешана са кишом, са мућама, али без грмљавине. Он се понесе врло рђаво према анђелу на чију је веру био ставио на коцку више него свој живот: част своје породице.

— Ето, дакле, до чега смо дошли после осамнаест месеци љубави! — рече она. — Ви ме вређате, ужасно вређате. Идите због ом! Нећу више ни да вас видим. Ја сам мислила да ме волите, ви ме не волите.

— Ја вас не волим? — упита он, погођен овим приговором.

— Не, господине.

— Шта више, — повика он. — Ах, кад бисте знали шта сам учинио за вас!

— А шта сте то учинили за мене, господине? — рече она; — као да не треба све учинити за једну жену која је толико тога учинила због вас!

— Нисте достојни да то сазнате, — повика Виктирнијен бесан.

— Ах!

После овог величанственог а х, Дијана обори главу, урони је у руке, и остаде хладна, непомична, неумољива, као што треба да буду анђели који не учествују ни у једном људском осећању. Кад Виктирнијен виде ову жену у овом страшном положају, он заборави на опасност која му је претила. Увредио је најанђеоскије створење на свету, зажелео је да му то створење опрости, пао је пред ноге Дијане де Мофриљез и пољубио их је; преклињао ју је, плакао је. Несрећник остаде тако пуна два сата изводећи стотине лудости и сусрећући стално једно те исто хладно лице и очи из којих су на махове текле сузе, крупне, неме сузе, увек на време убрисане, да их недостојни љубавник не би могао да дочека. Војвоткиња је изигравала један од оних болова који чине жене узвишенима и светима. После ова два часа дођоше друга два часа. Гроф тада узе Дијану за руку, и нађе да је Дијанина рука хладна и без душе. Њена лепа рука, пуна женске драж и, наличила је на парче дрвета: била је без икаквог израза; он ју је узео; она му није дана. Он више није живео, он више није мислио. Њему више није било ни до чега. Шта да почне, шта да реши, на што да се одлучи. У оваквим приликама, да би сачувао хладнокрвност, човек треба да буде грађен као онај робијаш који је, пошто је целу ноћ крао златне медаље у Краљевској библиотеци, дошао ујутру своме поштеном брату да га замоли да му их растопи, па кад му је овај рекао: „Шта да радим?" одговорио му је: „Па да ми скуваш каву." А Виктирнијен западе у неку блесаву обамрлост, чије тмине помрачише његов дух. Кроз сиве

магле пролазиле су, сличне оним фигурама које је Рафаел стављао на црне позадине, слике наслада којима је ваљало рећи збогом. Неумољива и презрива, војвоткиња се играла једним крајем свога појаса и стрељала Виктирнијена својим раздраженим погледима; кокетовала је са својим монденским успоменама, говорила је своме љубавнику о његовим такмацима и као да ју је његова срџба нагонила да замени једним од њих човека који је био у стању да у једноме тренутку порекне двадесет и осам месеци љубави.

— Ах, — говорила је она, — онај драги дражесни мали Феликс де Ванднес, који је тако веран госпођи де Морсоф, никада себи не би допустио тако нешто; тај воли! Де Марсе, онај страшни де Марсе, кога цео свет сматра рисом, један је од оних снажних људи који сурово поступају са људима, али који чувају сву своју пажљивост за жене. Монтриво је здробио ногама војвоткињу де Ланже, као што Отело убија Дездемону, у наступу срџбе, која је, барем, била доказ његове превелике љубави: то није било тако сићушно као нека обична свађа! Има у томе дражи бити на тај начин здробљен! Плави, мали, сувви и танковијасти људи воле да муче жене, они могу да владају једино над тим јадним слабим створењима; они воле зато да би имали разлога да се сматрају људима. Љубавна тиранија је за њих једини могући облик моћи. Она не зна зашто се је ставила под власт једног плавог човека. Де Марсе, Монтриво, Ванднес, ти лепи црномањасти људи имају толико сунчева зрака у својим очима.

Настаде читава поплава епиграма, који су се укрштали зујећи као куршум. Дијана је избацивала по три стреле у једној јединој речи: она је сама понижавала, уједала, рањавала за десет дивљака који хоће да намуче непијатеља привезаног за ступац.

У наступу раздражености гроф повика: „Ви сте луди!" и изиђе Бог сам зна у каквом стању. Потера свога коња тако као да никада није управљао њиме. Закачињао се је за кола,налетео је на један гранични камен на тргу Луја XIV, јурио је ни сам не знајући куда. Његов коњ, кад осети да га нико не држи, потрча преко Орсејског кеја у своју коњушницу. Кад су двоколице закретале у улицу Универзитета, заустави их Жозефен:

— Господине, — рече старац са унезвереним изразом лица, — ви не можете да се вратите кући, код куће вас чека полиција да вас ухапси. . .

Виктирнијен свали кривицу за то хапшење на налог који још није могао да стигне до државног тужиоца, а не на своје стварне менице које су колале последњих неколико дана у облику правомоћне пресуде и које је рука чувара трговине износила на видело уз пратњу ухода, помоћника судских извршитеља, мировних судија, полициских комесара, жандарма и осталих претставника друштвеног поретка. Као већина злочинаца, Виктирнијен је сада мислио само на свој злочин.

— Ја сам пропао! — повика он.

— Не, господине, терајте напред, идите у хотел Бон Ла Фонтен, у улици Гренел. Тамо ћете наћи госпођицу Арманду која је стигла, коњи су упрегну-

ти у њена кола, она чека на вас и она ће вас одвести.

У својој узбуђености и у свом бродолому, Виктирнијен одмах зграби сламку која му је била понуђена и која се је налазила на домаку његове руке; он отрча у хотел, нађе тамо и загрли своју тетку, која је плакала као каква Магдалена: као да је била сукривац у греховима свога сестрића. Обоје се попеше у кола и после краћег времена нађоше се изван Париза, на друму према Бресту. Утучени Виктирнијен био је утонуо у дубоко ћутање. Кад су тетка и братић почели да разговарају, и једно и друго постадоше жртвом кобног неспоразума, који је бацио Виктирнијена, без размишљања, у руке госпођице Арманде: братић је мислио на свој лажни документат, а тетка је мислила на дугове и на менице.

— Вама је, тетка, све познато, — рече јој он.

— Јест, јадно моје дете, ми смо ту. У овом тренутку ја те нећу грдити, прибери се само.

— Мене ће требати сакрити.

— Можда... Да, то је одлична идеја.

— Кад бих могао да уђем код Шенела а да ме нико не види, да удесимо да стигнемо тамо око пола ноћи?

— То ће бити боље, имаћемо више могућности да сакријемо све од мога брата. Јадно анђелче, како само пати! — рече она милујући неваљалог младића.

— Ах, сад ја разумем срамоту, она је расхладила моју љубав.

— Несрећно дете, толико среће и толико несреће у исто време!

Госпођица Арманда је држала врелу главу свога братића на својим грудима, она је љубила његово чело које је било у зноју, иако је било хладно, као што мора да су свете жене љубиле чело Христово кад су га стављале у његов покров. Као што је одлично био срачунао, распикућа је уведен ноћу у тиху кућу у улици ди Беркај; али случај је хтео да је, према једној пословици, ушавши у њу упао у вучије ждрело. Шенел се уочи тога дана погађао за своју канцеларију са првим приправником господина Лепресоара, бележником либерала, као што је он био бележник аристократије. Тај млади приправник припадао је једној породици која је била довољно богата да је он могао да дâ Шенелу за рачун погодбе замашну своту од стотину хиљада франака.

— Са стотину хиљада франака, — говорио је са собом у овом тренутку стари бележник, трљајући руке, — може човек да покрпа много дугова. Младић има зеленашке дугове, ми ћемо њега склонити овамо, а ја ћу лично отићи у Париз да се обрачунам са тим псима.

Шенел, поштени Шенел, честити Шенел, часни Шенел, називао је п с и м а веровнике свога посинка грофа Виктирнијена.

Будући бележник напуштао је улицу ди Беркај кад су каруце госпођице Арманде улазиле у њу. Радозналост природна за сваког младог човека који би у оном граду, у оно доба, видео где се заустављају каруце пред вратима старога бележника, била је довољно заголицана да је први приправник морао да се задржи у удубљењу једних врата, одакле је приметио госпођицу Арманду.

— Госпођица Арманда д'Езгриньон, у ово доба! Шта ли се то догађа код д'Езгриньона? — рече он у себи.

Кад угледа госпођицу, Шенел је дочека доста тајанствено, уклањајући свећу коју је имао у рукама. Кад виде Виктирнијена, на прву реч коју му рече на уво госпођица Арманда, добричина разумеде све; он погледа по улици, нађе да је тиха и мирна, па даде један знак, на који млади гроф искочи из каруца у двориште. Све је било изгубљено, Виктирнијеново скровиште било је познато Шенеловом наследнику.

— Ах, господине грофе! — узвикну бивши бележник, пошто се Виктирнијен смести у једној одаји која је гледала у Шенелову радну собу, а у коју се могло ући једино преко добричининог тела.

— Да, господине, — одговори младић, схвативши узвик свога старог пријатеља, — ја вас нисам слушао и сада се налазим у једном бездану у коме се ваља угушити.

— Не, не, — рече добричина гледајући победоносно у госпођицу Арманду и у младога грофа. — Ја сам продао своју канцеларију. Има томе дуго како ја радим и како мислим да се повучем. Сутра у подне ја ћу имати стотину хиљада франака, са којима се да направити много тога. Госпођице, — рече он, — ви сте уморни, вратите се у ваша кола и идите да спавате. А послове оставимо за сутра.

— Он је сигуран? — одговори она показујући на Виктирнијена.

— Јест, — рече старац.

Она пољуби свога братића, остави му неколико суза на челу и оде.

— Добри мој Шенеле, шта се може са ваших стотину хиљада франака у положају у коме се ја налазим? — рече гроф своме староме пријатељу кад почеше да разговарају о пословима. — Ви и не знате, чини ми се, колико сам се ја заглибио.

Виктирнијен исприча свој случај. Шенел остаде као громом ударен. Да га није подржавала његова пожртвовност, он не би могао да издржи ударац. Два потока суза потекоше из његових очију, за које би човек поверовао да су давно биле пресушиле. Он се сасвим подетињи за извесно време. Био је сав изван себе, као човек који гледа како му гори кућа и који види кроз прозор како захвата пламен колевку његове деце и како цврчи њихова коса сагоревајући. Он се подиже на ноге, као што би рекао Амио, као да је растао, па уздиже своје старачке руке и замлатара њима очајнички и лудо.

— Младићу, само да ваш отац умре а да никада ништа не сазна! Доста вам је што сте фалсификатор, немојте да постанете и оцеубица! Да бежите? Ни-пошто! Они би вас осудили у отсутности. Несрећни сине, зашто нисте кривотворили мој потпис? Ја бих га искупио, ја не бих носио меницу државном тужиоцу! Сад вам не могу ништа. Ви сте ме сасвим дотукли. Ди Кроазије! Шта да се почне? Шта да се ради? Да сте убили некога, па то би се још и опростило; али лажан документат, лажан документат! А време, време пролази, — рече он показујући на свој стари зидни сат једним претећим покретом. — Треба нам сада лажни пасош: злочин повлачи злочин. Треба . . . — рече и направи једну паузу, — треба пре свега спасти дом д'Езгриньона.

— Али, — повика Виктирнијен, — новац је још увек код госпођице де Мофриљез.

— Ах! — одазва се Шенел. — Па добро, има нешто наде, али слабе: хоћемо ли моћи да умекшамо ди Кроазијеа, да га купимо? Ако хтедне, добиће све имање ваше породице. Идем до њега, пробудићу га, понудићу му све. Уосталом, ви нећете бити онај који је кривотворио документе, тај ћу бити ја. Ја ћу да идем на робију на галијама, ја сам прешао године за робију на галијама, мене ће моћи само да затворе.

— Али ја сам онај који је написао налог, — рече Виктирнијен не ишчуђавајући се старчевом лудом пожртвовању.

— Глупане!... Извините, господине грофе. Требало је дати Жозефену да он то напише, — повика стари бележник сав бесан. — Он је добар момак, тај би све узео на своја леђа. Свршено је, пропаст света, — продужи скрхани старац и седе. — Ди Кроазије је опасан, чувајмо се да га не пробудимо. Колико је сати? Где је налог? У Паризу. Могао би да се откупи од Келера, они би пристали. Ах, то је афера у којој све претставља опасност. Само један промашен потез, и ми смо изгубљени. У сваком случају, потребан је новац. Хајдемо, нико не зна да сте овде, можете да живите закопани у подруму, ако устреба. А ја идем у Париз, журим, ево долазе поштанска кола из Бреста.

У једном тренутку, старцу се вратише његове младеначке способности, његова хитрина, његова срчаност: спреми што му је требало за пут, узе новаца, остави један хлебац од шест фунти у малој соби, и затвори у њу свога посинка.

— Будите мирни, — рече му он, — останите овде до мога повратка, без светлости ноћу, јер иначе одосте на робију! Разумете ли ме, господине грофе? Јест, на робију, само ако у вароши каква је наша неко сазна да сте овде.

Затим Шенел изиђе из куће, пошто претходно нареди домаћици да каже свету да је он болестан, да не прима никога, да врати са врата свакога и да одгоди све послове за три дана. Он оде да задобије управника поште; исприча му један роман, јер је имао способности вештог романсијера; и пође му за руком да га овај прими, у случају ако буде места, и без пасоша, и да му обећа да ће чувати тајну о његовом наглом одласку. Поштанска кола стигоше срећом празна.

Пошто се сутрадан у ноћи искрца у Париз, бележник се нађе око девет сати изјутра код Келера: код њих сазнаде да је злосрећни налог враћен пре три дана ди Кроазијеу; али за време док се је распитивао, он није рекао ништа што би могло да изазове сумњу. Пре него што ће напустити банкаре, он их упита да ли би могли да добију натраг тај налог, ако би свота била исплаћена. Франсоа Келер одговори му да налог припада ди Кроазијеу, који је једини властан да га задржи или да га врати. У очајању, старац отрча до војвоткиње. У оно доба дана госпођа де Мофриљез није примала никога. Шенел је умео да цени време: он седе у претсобље, написа неколико редака и даде да се предају госпођи де Мофриљез, заводећи, очаравајући, забављајући и заповедајући најнадувенијој, најнеприступачнијој послузи на свету. Иако је још била у кревету, војвот-

киња, на велико изненађење своје послуге, прими старца у својој соби, у црним чакширицама, у црним чарапама, и у плитким ципелама са копчама.

— Шта имате, господине? — рече она, заузевши важан став у своме нереду; — шта хоће од мене тај незахвалник?

— Има то, госпођо војвоткињо, — повика добричина, — да се код вас налази наших стотину хиљада талира.

— Јест, — рече она. — Што значи?...

— Та свота је резултат једног лажног документа, који ће нас одвести на робију на галијама, а који смо ми направили из љубави према вама, — рече живо Шенел. — Како ви то нисте наслутили, ви који сте тако паметни? Уместо што сте грдили младића, ви сте морали да га питате, и да га спасете задржавши га од тога у право време. А овако, да Бог дâ да се несрећа могне поправити! Биће нам потребан сав ваш кредит код краља.

На прве речи које јој објаснише целу ствар, војвткиња, постиђена због свога поступка са једним тако страственим љубавником, побоја се да не буде осумњичена као саучесник. У својој жељи да покаже да је сачувала новац и не дотакнувши га, она заборави на сваку уљудност и, не сматрајући, уосталом, бележника за мушкарца, једним плаховитим покретом збаци са себе перину, потрча према писаћем столу пролазећи поред бележника као један од оних анђела којима су изукрштане Ламартинове виђете, и поново се врати збуњена у кревет, пошто претходно пружи Шенелу стотину хиљада талира.

— Ви сте прави анђео, госпођо, — рече он. (Она

је морала да буде анђео за цео свет!) — Али на овоме се неће свршити, — продужи бележник, — ја рачунам да ћете нам помоћи да се спасемо.

— Да се спасете! Или ћу у томе успети или ме неће бити. Треба човек да воли па да не устукне ни пред злочином. Која је то жена за коју је неко учинио тако нешто? Јадно дете! Идите, немојте да губите време, драги господине Шенеле. Рачунајте на мене као и на самога себе.

— Госпођо војвоткињо! госпођо војвоткињо!

Стари бележник могао је да изговори само ове речи, толико је био потресен. Плакао је, било му је дошло да заигра, али га је било страх да не полуди, уздржао се је.

— Нас двоје ћемо га спасти, — рече одлазећи.

Шенел одмах оде да потражи Жозефена, који му отвори писаћи сто у коме су биле хартије младога грофа, и у коме он нађе срећом неколико писама од ди Кроазијеа и од Келера која су могла да му буду од користи. Затим заузе место у једним путничким колима која су одмах полазила. Награди добро кочијаше, како би тешка путничка кола јурила исто тако брзо као што јуре лака поштанска. Наиђе на двојицу путника којима се исто тако журило као и њему, и који се сложише са њим да ручају у колима. Напросто су прелетели пут. Бележник се вратио у улицу ди Беркај после три дана отсуствовања. Иако је било једанаест сати ноћу, било је исувише доцкан. Шенел угледа жандарме на својим вратима, а када стиже на свој кућни праг, он виде у своме дворишту младога грофа већ ухапшенога. Стварно, да је имао власти, био би побио све судске органе и војнике, а

овако је могао само да се баци око врата Виктирнијену.

— Ако не успем да заташкам бруку, мораће неко да вас убије пре него што буде подигнута тужба против вас, — рече му он на уво.

Виктирнијен је био у таквом стању пренераженості да је само погледао у бележника и није га разумевао.

— Да ме убије? — понови он.

— Да! Ако сами не имаднете довољно храбрости, дете моје, рачунајте на мене, — рече му Шенел стежући му руку.

И поред бола који је у њему изазвао овај призор, старац остаде устобочен на своје две ноге, које су дрхтале под њим, да гледа дете свога срца, грофа д'Езгрињона, наследника своје славне куће, како ступа између жандарма, између градског полициског комесара, мировног судије и судског извршитеља. Прибра се и дође себи тек пошто чета ишчезе, тек кад више није могао да чује топот корака и кад је поново завладала тишина.

— Господине, ви ћете да се нахладите, — рече му Брижит.

— Иди до ђавола! — продера се бележник сав раздражен.

Брижит, која за двадесет година откако је служила Шенела није чула никада ништа слично, испусти из руке лојаницу; а господар, који се и не обазре на Брижитин ужас нити чу узвик своје домаћице, потрча према Вал-Ноблу.

— Он је полудео, — рече она. — На концу, није

ни чудо. Али куд је пошао? Мени је немогуће да га пратим. Шта ће да уради? Да неће да скочи у воду?

Брижит пробуди првог приправника и посла га да прокрстари обалом реке, која је постала по злу чувена после самоубиства једног младића, кога је чекала најлепша будућност, и после скорашње смрти једне заведене девојке. Шенел се био упутио ди Кроазијевој кући. То му је била још једина нада. Злочин издавања лажних докумената може да се прогони једино на приватну тужбу. Ако ди Кроазије хтедне да пристане, било је још могућности да се тужба огласи као последица једног обичног неспоразума. Шенел се још увек надао да ће моћи да купи тога човека.

Те вечери код господина и госпође ди Кроазије било је дошло много више света неголи обично. Иако је ова брука држана у тајности између претседника суда господина ди Ронсреа, господина Соважеа, првог заменика државног тужиоца и господина ди Кудреа, бившег интабулационог протоколисте, који је смењен зато што није гласао као што треба, госпође ди Ронсре и ди Кудре повериле су је под дискрецијом једној или двема присним пријатељицама. Вест се, дакле, пронела кроз мешано друштво племства и грађанства које се састајало код господина ди Кроазијеа. Свако је осећао тежину једне такве бруке и није се усуђивао да говори о њој отворено. Привржености госпође ди Кроазије високом племству била је, уосталом, толико позната да је једва понеко имао смелости да изусти покоју реч о несрећи која је задесила д'Езгрињоне, тражећи обавештења. Главни заинтересовани чекали су, да би повели разговор о

афери, на час у који се добра госпођа ди Кроазије повлачила у своју спаваћу собу, где је обављала своје верске дужности далеко од погледа свога мужа. У тренутку када домаћинова госпођа ишчезе, присталице ди Кроазијеове који су били упознати са тајном и плановима великог индустријалца пребројаше се и видеше да у салону има још неколико особа које су им због својих уверења и због својих интереса биле сумњиве; зато они продужише да играју. Око једанаест и по сати није било више никога осим најинтимнијих, господина Соважеа, господина Камизоа, истражног судије и његове жене, господина и госпође ди Ронсре, њиховог сина Фабијена, господина и госпође ди Кудре, Жозефа Блондеа, старијег сина једнога старог судије, у свему десет особа.

Прича се да је Талеран једне кобне ноћи, у три сата изјутра, док је играо карата код војвоткиње де Лин, прекинуо игру, ставио свој џепни сат на сто и упитао играче да ли кнез де Конде има још деце осим војводе д'Ангиена.

— Зашто питате нешто што вам је врло добро познато? — одговори му госпођа де Лин.

— Зато што, ако кнез нема друге деце, са кућом Кондеа је свршено.

После једног тренутка ћутања игра је продужена. На сличан начин поступио је и претседник ди Ронсре, било зато што му је била позната ова цртица из савремене историје, било зато што и мали духови наличе на велике у испољавањима политичког живота. Он погледа у свој часовник и рече, прекидајући бостон:

— У овом тренутку хапсе господина грофа д'Ез-

гриљон, и та тако поносна кућа је заувек обешћашћена.

— Дакле сте ухапсили дечка? — повика весело ди Кудре.

Сви присутни, осим претседника, заменика и ди Кроазијеа, показаше знаке чуђења и изненађења.

— Ухапшен је у Шенеловој кући, где се био сакрио, — рече заменик, направивши лице човека способног и непризнатог, који би требало да буде министар полиције.

Тај господин Соваже, први заменик, био је младић од својих двадесет и пет година, мршав и висок, лица дугог и маслинастог, косе црне и гргураве, очију упалих и оивичених одоздо широким и мрким колутовима, који су имали своје продужење у набораним и гаравим очним капцима. Нос му је био као у птице грабљивице, уста су му била некако стиснута а образи истањени радом и издубљени амбицијом. Он је претстављао типичан примерак оних другоразредних бића која вребају на згодан тренутак, спремни да учине све да би успели, али који се задржавају у границама могућега и у оквиру законитости. Његов важан изглед одлично је изражавао његову измењарску глагољивост. Тајну о скровишту младога грофа њему је саопштио Шенелов наследник, али он је то приписивао својој проницавости. Изгледало је као да је ова вест много изненадила истражног судију господина Камизоа, који је, на Соважеов захтев, и издао наређење за хапшење, које је тако брзо извршено. Камизо је био човек од својих тридесет година, низак, већ пуначак, плав, млохав, са бојом коже какву имају скоро сви чиновници који

живе затворени по канцеларијама и судским дворанама. Он је имао малене светло жуте очи, пуне оне неповерљивости која се схвата као лукавство.

Госпођа Камизо погледа свога мужа као да би да му каже: „Зар нисам имала право?"

— Значи да ће доћи до процеса? — рече истражни судија.

— Зар сте ви сумњали у то? — прихвати ди Кудре. — Све је свршено, чим је гроф ухапшен.

— Постоји порота, — рече господин Камизо. — За овај спор господин начелник ће умети да је састави тако да ће са изузећима која су прописана судовима а која ће тражити оптужени, остати у њему само лица расположена за ослобођење. Моје је мишљење да треба покушати са поравнањем, — заврши он обраћајући се ди Кроазијеу.

— Са поравнањем! — јави се претседник. — Али суд је већ узео ствар у своје руке.

— Био ослобођен или осуђен, гроф д'Езгриљон ће остати осрамоћен, — рече заменик.

— Ја сам приватни тужилац, — рече ди Кроазије, — ја ћу да узмем Дипена млађег. Видећемо како ће се породица д'Езгриљон извући из његових канџа.

— Она ће умети да се брани, и да вам доведе неког адвоката из Париза. Имаћете ви посла са Берије ом, — рече госпођа Камизо. — Према лонцу биће и поклопац.

Ди Кроазије, господин Соваже и претседник ди Ронсре погледаше у истражног судију обузети истом мишљу. Тон и начин на који је млада жена избацила своју пословицу у лице осам особа које су ковале уроту да упропасте кућу д'Езгриљона, изазва у њи-

ма узбуђење, које свака од њих прикри, као што то већ умеју паланчани, који се у сталном саобраћају навикну на лукавства манастирског живота. Мала госпођа Камизо примети промену на лицима, која се скупише чим се могло наслутити да би судија лако могао да се супротстави ди Кроазијевим намерама. Пошто је њен муж открио пред њом позадину своје мисли, она је хтела да испита дубину његове мржње и да одгонетне чиме је ди Кроазије везао за себе првога заменика, који је уредовао онако брзо и онако супротно гледишту власти.

— У сваком случају, — рече она, — ако на ову парницу дођу из Париза чувени адвокати, можемо се надати врло занимљивим седницама поротног суда; али, ствар ће да цркне док стигне од нашег суда до касације. Врло је вероватно да ће влада потајно учинити све што може да учини да спасе једнога младића који припада угледној породици и који има за пријатељицу војвоткињу де Мофриљез. Зато ја не верујем да ће бити велике хуке и буке.

— Како ви то, госпођо! — рече строго претседник. Зар ви верујете да ће на суд који ће истеђивати ствар и који ће донети прву пресуду моћи да утичу обзири који немају никакве везе са правдом?

— Сам догађај доказује противно, — рече она са злобом, гледајући у заменика и у претседника, који јој добацише по један хладан поглед.

— Изјасните се, госпођо, — рече заменик. — Ви говорите као да ми нисмо вршили нашу дужност.

— Али зар речи господина претседника не доносе унапред решење у једном питању које зависи од

ислеђења, — продужи она, — а ислеђење, међутим, има тек да се обави, и суд се још није изјаснио?

— Нисмо на суду, — одговори јој заменик срдито, — и, уосталом, нама је све то познато.

— Господину државном тужиоцу је то све још непознато, — одговори му она брзо, погледајући га са иронијом. — Он ће се вратити из Народне скупштине што најбрже могне. Ви сте му направили посла, и сигурно ће он лично да узме ствар у своје руке.

Заменик намршти своје велике космате обрве, а заинтересовани разабраше на његовом челу знакове задоцнелих скрупула. Затим настаде дубока тишина, за које се чуло само бацање и узимање карата. Господин и госпођа Камизо, који осетише да се друштво односи према њима врло хладно, изађоше, да би оставили заверенике да разговарају слободно.

— Камизо, — рече му његова жена на улици, — ти си се упустио и сувише далеко. Зашто да навлачиш на себе сумњу тих људи да ти не учествујеш у њиховим плановима? Они ће ти направити неку неприлику.

— Шта ми могу? Ја сам једини истражни судија.

— Зар не могу да те потајно оклеветају и да издејствују да будеш смењен?

У том тренутку пар се сударио са Шенелом. Стари бележник препознаде истражног судију. Са бистрином човека који се разуме у послове, он одмах схвати да се судбина породице д'Езгриљон налази у рукама овог малог човека.

— Ах, господине, — узвикну добричина, — ви ћете нам бити много потребни. Хоћу да вам кажем

само једну реч. Извините ме, госпођо, — обрати се судијиној жени, одвајајући од ње њеног мужа.

Као добра завереница, госпођа Камизо погледа у правцу у коме се налазила ди Кроазијеова кућа, како би могла да прекине разговор у четири ока у случају ако би неко из ње изишао; али је са разлогом рачунала да су непријатељи забављени расправом о тешкоћи коју је она убацила у њихове планове. Шенел повуче судију у један мрачан угао, уза зид, и приближи се његовом уху.

— Утицај војвоткиње де Мофриљез, утицај кнеза де Кадињан, војводâ де Наварен, де Ленонкур, чувар печата, канцелар, краљ, све вам стоји на расположењу, ако ступите на страну породице д'Езгриљон, — рече му он. — Ја долазим из Париза, мени је све било познато, и ја сам био отрчао да објасним све двору. Ми рачунамо на вас, и то ће остати међу нама. Ако ли будете против нас, ја сутра опет путујем за Париз и предаћу у руке Његове Светлости тужбу на основу оправдане сумње против суда, чији су многи чланови несумњиво били вечерас код ди Кроазијеа и код њега пили и јели, упркос законима, и који су, уосталом, његови пријатељи.

Шенел би био затражио интервенцију и самога Господа Бога, само да је могао; он остави судију и не чекајући одговора, и одјури као срндаћ према ди Кроазијевој кући. На позив своје жене да је упозна са оним што му је Шенел рекао у поверењу, судија се одазва, и би дочекан са оним „Зар ја нисам имала право, пријатељу мој?" које жене изговарају и онда када нису имале право, али само оштрије. Кад је

стигао кући, Камизо је признао својој жени да је она паметнија од њега и изјавио јој је да је срећан што јој припада; то признање донело је, несумњиво, брачном пару једну срећну ноћ. Шенел сусрете групу својих непријатеља који су излазили од ди Кроазијеа, и побоја се да овај није већ легао, што би сматрао за несрећу, јер се налазио у једној од оних прилика које захтевају највећу брзину.

— Отворите, у име краљево! — повика слуги који је затварао предворје.

Био је довео краља до капије дома једног младог славољубивог судије, задржавао је ту реч на својим уснама, запетљавао се је, бунцао је. Отворише му. Бележник улете у претсобље као муња.

— Момче, — рече слузи, твојих стотину талира, ако успеш да пробудиш госпођу ди Кроазије и да ми је сместа пошаљеш. Реци јој шта год ти хоћеш.

Шенел је постао миран и хладан као је отворио врата раскошног салона, по коме се ди Кроазије шетао сâм великим корацима. Два човека одмерише се тада за један тренутак једним погледом који је имао у дубину двадесет година мржње и непријатељства. Један је стајао ногом на срцу кући д'Езгриљона, други је јуришао лавовском снагом да је од њега ослободи.

— Господине, — рече Шенел, — ја вас поздрављам најпонизније. Је ли ваша тужба поднесена?

— Јест, господине.

— Откада?

— Од јучер.

— Није изашао никакав други акт осим налога за хапшење?

— Ја мислим, — одврати ди Кроазије.

— Долазим да преговарамо.

— Суд је узео ствар у своје руке, гоњење кривца у име друштва ићи ће својим током, који ништа не може да заустави.

— Пустимо то крају, ја вам се потпуно предајем, падам пред вас на колена.

Стари Шенел паде на колена и пружи своје склопљене руке према ди Кроазијеу.

— Шта желите? Хоћете ли наша имања, наш замак? Узмите све, само повуците вашу тужбу и оставите нам живот и част. Поврх свега што вам нудим, ја ћу бити ваш слуга, моћи ћете да радите од мене шта хоћете.

Ди Кроазије остави старца на коленима и седе у једну наслоњачу.

— Ви нисте осветљиви, ви сте добри, ви се не срдите на нас толико да не бисте пристали на један споразум, — рече старац. — Пре дана, младић би био слободан.

— Цео град зна за његово хапшење, — рече ди Кроазије, који је уживао у својој освети.

— То је велика несрећа; али ако нема ни пресуде ни доказа, лако ћемо све да удесимо.

Ди Кроазије је размишљао. Шенел помисли да се у њему води борба око његових материјалних интереса и поузда се да ће ухватити свога непријатеља на томе великом покретачу људских радњи. У том критичном тренутку појави се госпођа ди Кроазије.

— Ходите, госпођо, помозите ми да умилостивим вашег драгог мужа, — рече Шенел, стално на коленима.

Госпођа ди Кроазије подиже старца са изразом најдубљег изненађења. Шенел јој исприча о чему је реч. Када племенита ћерка слуга војводâ д'Алансон сазнаде у чему је ствар, она се са сузним очима обрати ди Кроазијеу.

— Ах, господине, зар можете да се колебате? Д'Езгриньони, понос наше провинције! — рече му она.

— Баш је о томе реч! — узвикну ди Кроазије, устајући и продужујући своју немирну шетњу.

— Него о чему?... — дочека Шенел зачуђен.

— Господине Шенеле, реч је о Француској, реч је о земљи, реч је о народу, реч је о томе да се науче ваша господа племићи да постоји једна правда, да постоје закони, да постоји грађанство и мало племство који вреде колико и они и који њих држе! Не може се опустошити десет житних поља због једног зеца, не може се бацати љага на породице заводећи сиромашне девојке, не могу се презирати људи који су што и ми, нити им се изругивати пуних десет година, а да те чињенице не набујају, не постану лавинама, не отисну се и не скрхају и покопају господу племиће. Ви желите враћање на старо стање ствари, ви хоћете да поцепате друштвени уговор, Устав у коме су исписана наша права...

— Па онда? — рече Шенел.

— Зар није наша света дужност да просветимо народ? — повика ди Кроазије. — Он ће сазнати истину о моралу ваше странке када види да се и племићи изводе пред суд као и сваки Јанко или Марко. И онда ће људи рећи сами себи да мали свет који има части вреди више од велике господе која

чине нечасна дела. Поротни суд сија за све људе. Ја сам овде бранилац народа, пријатељ закона. Ви сте ме сами бацили на страну народа у два маха, најпре кад сте одбили моје пријатељство, а затим кад сте ме искључили из вашег друштва. Сада само жањете оно што сте посејали.

Овај почетак заплаши Шенела, подједнако као и госпођу ди Кроазије. Жена је дошла до једног ужасног сазнања о карактеру свога мужа, оно је за њу било као некаква луча која јој је осветљавала не само прошлост него и будућност. Изгледало је да је немогуће сломити ову грдосију; али Шенел је био човек који никада није устукнуо пред немогућношћу.

— Шта, господине, ви не бисте опростили? Ви дакле, нисте хришћанин? — рече госпођа ди Кроазије.

— Ја праштам као што и Бог прашта, госпођо, под извесним условима.

— Који су то услови? — рече Шенел, коме се учини да назире зрачак наде.

— Доћи ће ускоро избори, ја желим да имам гласове којима ви располажете.

— Имаћете их, — рече Шенел.

— Ја желим, — продужи ди Кроазије, — да ме господин маркиз д'Езгриньон и његови, заједно са мојом женом, примају фамилијарно сваке вечери, и пријатељски, барем на изглед.

— Ја не знам како ћемо га на то наговорити, али ви ћете бити примљени.

— Ја хоћу да добијем хипотеку на четири стотине хиљада франака засновану на писменом спо-

разуму у вези са овом афером, тако да увек могу да вам држим нож под грлом.

— Ми пристајемо, — рече Шенел, не признавајући још да има при себи оних стотину хиљада талира; — али она ће се налазити у трећим рукама и биће враћена породици после вашег избора и пошто буде исплаћена.

— Не, него после свадбе моје унуке госпођице Дивал која ће једног дана имати можда четири милиона. Та млада девојка биће унесена у уговор као моја наследница и као наследница моје жене, а ви ћете је удати за вашег младог грофа.

— Никада! — рече Шенел.

— Никада? — прихвати ди Кроазије сав занесен својом победом. — Лаку ноћ.

— Баш сам тикван, — рече Шенел сам себи, — зашто да се устручавам да слажем једном таквом човеку?

Ди Кроазије оде, срећан што ће моћи све да уништи у име свога повређеног поноса, пошто се наужива у Шенеловом понижењу, пошто је довео у питање будућност једне горде куће која оличава све провинциско племство и оставио трагове својих стопала на поносним д'Езгриљонима. Он се попе натраг у своју собу, оставивши своју жену са Шенелом. У своме пијанству, он није видео ничега на путу својој победи, он је чврсто веровао да је стотину хиљада талира већ прођердано; да би до њих дошла, породица д'Езгриљон би морала да прода или да заложи своја имања; по његовом схватању, кривична парница је била, дакле, неизбежна. Афере са лажним документима могу се увек изгладити, ако свота узета на основу тих докумената буде враћена. Жртве оваквих злочина су обично богати људи, којима није до тога да постану узроком срамоте неког неразборитог човека. Али ди Кроазије није хтео да се без ичега одрекне својих права. И он леже у постељу мислећи о томе како ће величанствено да се остваре његове наде, било путем кривичног суда, било путем женидбе; он је уживао слушајући Шенела како јадикује заједно са госпођом ди Кроазије. Дубоко религиозна и добра католикиња, роајалисткиња и одана племству, госпођа ди Кроазије је делила Шенелова мишљења с обзиром на д'Езгриљоне. Зато су сва њена осећања грубо повређена. Та добра роајалисткиња слушала је урлање либерализма, који је, по мишљењу њеног исповедника, желео да упропасти католицизам. За њу је левица значила 1793 годину, са побунама и са губилиштима.

— Шта би рекао ваш ујак, онај светац који нас сада слуша? — узвикну Шенел.

Госпођа ди Кроазије одговори му само крупним сузама које потекоше низ њене образе.

— Ви сте већ били узрок смрти једног дечка, и вечите жалости његове мајке, — продужи Шенел, који виде да је погађа где треба, и који би је ударао по срцу све дотле док га не би сломио, само да би спасао Виктирнијена, — хоћете ли да убијете и госпођицу Арманду, која не би надживила ни осам дана срамоту своје породице? Хоћете ли да убијете јадног Шенела, вашег некадашњег бележника, који ће погубити младога грофа у његовом затвору, пре него што буде оптужен, и који ће после и сам себи

одузети живот, да не би морао да изиђе пред кривични суд као убица?

— Доста, пријатељу, доста! Ја сам спремна на све да бих заташкала једну такву аферу, али ја сам господина ди Кроазијеа упознала целога тек отпре неколико тренутака... Вама то могу да признам: нема се за то средстава!

— А ако би их било? — рече Шенел.

— Ја бих дала пола живота да их буде, — одговори она, довршавајући своју мисао покретом главе, у коме се изражавала жеља за успехом.

Налик на првог конзула када, пошто је побеђен на пољима код Маренгоа до пет сати увече, већ у шест сати односи победу захваљујући Дезеовој бесомучној навали и Келермановом страховитом јуришу, Шенел је усред пораза назирао елементе победе. Требало је бити Шенел, требало је бити стари бележник, стари настојник, бити у своје време приправник мајстора Собијеа оца, требало је имати изненадна надахнућа која се рађају у очајању, па бити велик као Наполеон, па чак и већи од Наполеона: ова битка није више била Маренго, већ Ватерло, и Шенел је хтео да туче Прусе гледајући их како долазе.

— Госпођо, ви, чије сам ја послове обављао пуних двадесет година, ви, који сте понос грађанства, као што су д'Езгриньони понос племства ове покрајине, знајте да сада једино од вас зависи да ли ће бити спасена породица д'Езгриньон. Одговорите ми сада, да ли ћете допустити да буду осрамоћене душе умрлих предака вашега ујака, да буду осрамоћени д'Езгриньони, да буде осрамоћен јадни Шенел? Да ли желите да убијете госпођицу Арманду, која је у великој жалости? Или желите да искупите ваше грехе тиме што ћете обрадовати ваше претке, настојнике војводâ д'Алансон, тиме што ћете утешити блажену душу нашег драгог попе, који би вам, кад би могао да изађе из свог мртвачког сандука, наредио да учините оно за што вас ја на коленима молим?

— Шта? — повика госпођа ди Кроазије.

— Е, лепо, ево вам ваших стотину хиљада талира, — рече он извлачећи из свога џепа свежњеве са банкнотама. — Примите их, и све ће бити окончано.

— Ако је реч само о томе, — прихвати она, — и ако из тога не може да се изроди ништа рђаво по мога мужа...

— Може да се изроди само добро, — рече Шенел. — Ви му уштеђујете вечите муке у паклу уз цену једног малог разочарења овде на земљи.

— То неће наудити његовом угледу? — упита она, гледајући у Шенела.

Шенел тада загледа у дубину душе јадне жене. Госпођа ди Кроазије се колебала између две религије, између заповеди коју је црква прописала супругама, и својих обавеза према престолу и олтару: она је налазила да њен муж заслужује да буде прекорен, али се није усуђивала да га прекори; она је желела да нађе могућности да спасе д'Езгриньоне, али није хтела да учини ништа против интереса свога мужа.

— Ни у којем погледу, — рече Шенел, — ваш

стари бележник куне вам се за то на свето Еванђеље...

Шенел је још једино могао да жртвује породици д'Езгриљон спас своје душе, и он га стави на коцку изрекавши једну страховиту лаж; али, требало је обманути госпођу ди Кроазије, или погинути. Он одмах лично састави и издиктира госпођи ди Кроазије једну признаницу на стотину хиљада талира, датирану на шест дана раније од оне кобне менице, пошто се сетио да је господин ди Кроазије тада био отсутан, јер је био отпутовао на имање своје жене да нареди да се тамо изведу извесна побољшања.

— Ви ми се кунете, — рече Шенел, пошто госпођа ди Кроазије прими стотину хиљада талира и пошто он узе признаницу, — да ћете изјавити пред истражним судијом да сте примили ову своту на дан који је наведен у признаници.

— Зар то неће бити лаж?

— Лаж из нужде, — рече Шенел.

— Ја то нећу моћи да урадим пре него што упитам свога исповедника, господина пароха Кутиријеа.

— Но лепо, — рече Шенел, — у овој ствари држите се само његових савета.

— То вам обећавам.

— Немојте да предајете новац господину ди Кроазијеу пре него што се појавите пред истражним судијом.

— Добро, — рече она. — Авај, нека ме Бог подржи у снази да се појавим пред земаљским судом да пред њим устврдим једну лаж!

Пошто пољуби у руку госпођу ди Кроазије, Шенел се усправи величанствено као какав Рафаелов пророк са слика у Ватикану.

— Душа вашег ујака трепери од радости. Ви сте заувек окајали грешку коју сте починили тиме што сте узели за мужа непријатеља престола и олтара.

Ове речи живо погодише бојажљиву душу госпође ди Кроазије. Шенел помисли одмах како да осигура за себе попу Кутиријеа, исповедника госпође ди Кроазије. Он је знао какву упорност развијају побожни људи у борби за победу својих идеја кад су се већ једном заложили за своју странку, па је хтео да што пре уведе у ову борбу цркву, предобивши је на своју страну; зато оде одмах у дом д'Езгриљона, пробуди госпођицу Арманду, саопшти јој шта се је десило у току ноћи и напросто је изгура на пут ка бискупији, да првосвештеника лично изведе у бојно поље.

— Господе Боже, ти треба да спасеш породицу д'Езгриљона! — узвикну Шенел, враћајући се кући спорим кораком. — Афера сада постаје предметом судског спора. Према нама се налазе људи који имају страсти и интереса, и ми можемо све од њих да добијемо. Тај ди Кроазије искористио је отсутност државног тужиоца, који је нама привржен, али који се од састанка Народног претставништва налази у Паризу. Шта ли су они то учинили да су задобили за себе првога заменика, који је узео у поступак тужбу и не питајући за савет свога старешину? Сутра изјутра требаће испитати ту тајну, проучити ситуацију, па ћу се можда ја, пошто похватам конце завере, вратити у Париз, да помоћу госпође де Мофриљез ставим у покрет најкрупније личности.

Овако је размишљао јадни стари борац, који се није варао, и који леже у постељу мртав уморан под теретом оноликих узбуђења и оноликих напора. Па ипак, пре него што ће заспати, он баци на судије који ће сачињавати сенат један летимичан испитивачки поглед, који је обухватао прикривене мисли њихових амбиција, да би видео на какве изгледе може да рачуна у тој борби и како може да утиче на њих. Ако бисмо дали у сажетом облику дуго испитивање савести које је обавио Шенел, оно би можда претстављало слику провинциског судства.

Судије и државни тужиоци који су приморани да започну своју каријеру у провинцији, у којој се завитлавају судске амбиције, гледају сви у Париз у самоме почетку, и сви прижељкују да се истакну на томе широком попришту на коме се расправљају велика политичка питања и на коме је судство уско везано за најживље интересе друштва. Али у тај судиски рај има приступа само мали број изабраних, а девет десетина судије мора, пре или после, да се заувек настани у провинцији. Зато у сваком суду и у сваком тужиоштву у провинцији постоје две јасно одвојене групе: група амбиција које је заморило надање и које се задовољавају претераним уважавањем које се указује у провинцији улози коју судије у њој играју, или које је успавао миран живот; и група младих људи и правих талената којима жеља за успехом у животу, коју никакво разочарање није охладило или којој жеђ за тим успехом даје сталан потстрек, улева и извесну врсту фанатизма према њиховом позиву. У оно доба, роајализам је подбадао младе судије против непријатеља Бурбона. И најнезнатнији заменик сањао је о оптужбама и прижељкивао од свега срца један од оних политичких процеса у којима ревност долази до изражаја, који привлаче пажњу министарства и доносе унапређења краљевим људима. Који од судија није позавидео колеги на чијем би подручју избила каква бонапартистичка завера? Који од њих није зажелео да открије каквог Карона, каквог Бертона,[1] какав оружани устанак? Те жарке жеље, потстрекиване великом борбом странака, наслоњене на државни интерес и на потребу да се Француска монархизира, постајале су оштроумне, смотрене, проницаве; оне су строго мотриле на свакога, уходиле су становништво и терале су на пут послушности са кога није смео да скрене. Правда, фанатизована у оно време монархистичком вером, исправљала је погрешке старих судова, и ишла је руку под руку са религијом, можда и сувише отворено. Она је при томе била више ревносна неголи вешта, и грешила је мање макијавелизмом, а више искреношћу својих схватања, која се показаше штетна према општим интересима земље, које је она покушавала да заштити од револуције. Али, узето у целини, правосуђе је још увек садржавало и сувише грађанских елемената, оно је још увек било и сувише приступачно ситним страстима либерализма и имало да постане, пре или касније, уставобранитель-

[1] Карон (Augustin-Joseph Caron; 1774—1822), потпуковник Царства. Сковао 1820 тако звану Белфорску заверу. Због тога стрељан 1822. — Бертон (Jean-Baptiste Berton; 1769—1822), генерал, творац тако зване Сомирске завере. Глава му је одрубљена због тога 1822. — Прим. прев.

ским, те да се стави на страну грађанства, ако дође до отворене борбе. У томе великом телу било је, као и у државној управи, доста лицемерства, или, боље речено, извесне склоности подражавању која упућује Француску на то да се стално прилагођава двору и да га на тај начин обмањује сасвим недужно.

Ове две врсте претставника правосуђа постојале су и код суда на коме је имала да се реши судбина младога д'Езгрињона. Господин претседник ди Ронсре и један стари судија, по имену Блонде, претстављали су у њему чиновнике који су се помирили са тим да остану оно што јесу и да се никада не макну из своје вароши. Младу и славољубиву странку претстављали су господин Камизо, истражни судија, и господин Миши, који је именован судским замеником, захваљујући потпори породице Сен-Сињ и који је имао, првом приликом, да пређе у подручје париског краљевског суда.

Али, заштићен од сваког смењивања судиском сталношћу, и зато што је сматрао да га аристократија не прима онако као што би требало да га прима према важности коју је он сам себи приписивао, претседник ди Ронсре пришао је грађанству, обличећи своје преварене наде у сјајно рухо независности и не знајући да га је његово опредељење осуђивало на то да остане претседник целога свога века. Кад је већ једном пошао овим путем, њега је логика ствари упућивала на то да све своје наде у унапређење полаже у победу ди Кроазијеа и левице. Он није био у вољи начелству, као год ни краљевском суду. Принуђен да буде пажљив према властима, постао је сумњив и самим либералима. Тако

му није било места ни у једној странци. Приморан да препусти кандидатуру господину ди Кроазијеу, он се је нашао без утицаја и играо је споредну улогу. Дволичност његовог положаја деловала је на његов карактер, те је био кисео и незадовољан. Заморен оваквом двосмисленом политиком, био се потајно одлучио да се стави на чело либералне странке и да на тај начин туче ди Кроазијеа. Његово држање у афери грофа д'Езгрињон било је његов први корак на томе путу. Он је већ одлично претстављао оно грађанство које својим ситним страстима баца у засенак велике интересе земље, које је ћудљиво у политици, које је данас за власт а сутра против власти, које излаже неприлици све а не спасава ништа, које је очајно због неког зла које је створило али које га зато ипак и даље ствара, које неће да призна своју сићушност и прави сметње власти тврдећи да јој тиме, напротив, служи, које је у исто време и понизно и надувено, које тражи од народа једну подложност коју ни само не указује краљевству, које је завидно вишима од себе које жели да сведе на своју низину, као да величина може да буде мала и као да власт може да постоји без силе.

Тај претседник је био висок, сув и, танак човек, са затуреним челом и танком кестенастом косом, чакарастих очију, бубуљичаве коже, стегнутих усана. Кроз његов угашени глас чуло се је потмуло шиштање сипње. Жена му је била високо, важно и расклиматано створење, које је терало најсмешнију моду на свету и носило претерано много накита. Госпођа претседниковица се понашала као каква краљица, носила је живе боје и никада не би пошла на

бал пре него што би украсила своју главу оним турбанима које толико воле Енглескиње и које провинција врло радо носи. Обоје су заједно имали око четири, пет хиљада франака ренте, тако да је њихов приход скупа са председничком платом износио око дванаест хиљада франака. И поред тога што су били наклоњени шкртости, примали су једанпут недељно, да би задовољили своју таштину. Верни старим навикама вароши у коју је ди Кроазије уводио модерну раскош, господин и госпођа ди Ронсре нису унели откако су се узели никаквих промена у стародревну кућу у којој су становали, а која је припадала госпођи. Та кућа, чије је једно лице гледало у двориште а друго у један мали врт, излазила је на улицу са једним старим троугластим и сивкастим забатом, отвореним са по једним прозором у сваком спрату. Двориште и врт били су затворени високим зидом, уз који су се простирале, у дворишту споредне зграде, а у врту дрворед кестенова. Са стране улице која је пролазила поред врта уздизала се стара решеткаста ограда од гвожђа изједеног рђом, а према дворишту, између двају крила зида, налазила се једна велика капија која се завршавала једном огромном шкољком. Таква иста шкољка налазила се је и изнад врата фасаде. Унутра је све било мрачно, загушљиво, без ваздуха. Кроз средњи зид пролазила је прорећена светлост, као кроз тамничке прозоре. Цвеће је изгледало као да се не осећа добро у малим четвртастим лејама овога врта, у који су пролазници могли да загледају кроз решеткасту ограду шта се ради у њему. У приземљу, кроз једно велико претсобље које је гледало у врт, улазило се

у салон, чији је један прозор био окренут на улицу, а који је имао и једне спољашње степенице са стакленим вратима која су водила у врт. Трпезарија, која је била подједнако велика као и салон, налазила се је са друге стране претсобља. Све три просторије биле су у складу са оном меланхоличном целином. Таванице, испресецане тешким бојадисаним гредама, украшеним у средини са неколико мршавих ромбова са урезаним ружама, тешко су замарале поглед. Боје зидова, у дречећим тоновима, биле су остареле и почађале. Салон, украшен великим засторима од црвене свиле избледеле од сунца, био је намештен намештајем беле боје и прекривен старим бовеским[1] тканинама, чије су боје биле већ избледеле. На камину се видео један часовник из времена Луја XV, између некаквих необичних свећњака чије су се жуте свеће палиле само у дане кад је претседниковица скидала зелену навлаку са једног старог лустера са висуљцима од кристалног кварца. Три стола за играње са похабаном зеленом превлаком и један триктрак били су довољни за забаву друштва, које је госпођа ди Ронсре чашћавала јабуковим соком, колачићима, кестењем, чашицама зашећерене воде и сирупа који је спреман код куће. Од неког времена била је уобичајила сваких петнаест дана чај, зачињен прилично бедним колачима. Свака три месеца супрузи ди Ронсре давали су велике ручкове са три смене, о којима се трубило по граду, који су били служени у врло рђавом посуђу

[1] Бове (Beauvais) је град у Француској, од двaестину хиљада становника, чувен по својим тканинама, као наш Пирот. — Прим. прев.

али су били спремљени са зналаштвом којим се истичу провинциске куварице. Ти мераклиски обеди знали су да трају по шест часова. Претседник је покушавао да се џимриским обиљем бори против ди Кроазијеове елеганције. Тако су се живот и његове згоде и незгоде подударали код претседника са његовим карактером и са његовим лажним положајем; он се није добро осећао код куће, иако није знао зашто, али се у исто време није усуђивао да направи икакав издатак да би изменио стање ствари, и сувише срећан што је остављао сваке године по седам или осам хиљада франака на страну, да би могао да богато опреми свога сина Фабијена, који није хтео да буде ни судија, ни адвокат, ни чиновник, а чије га је левентовање бацало у очајање. Претседник је у овој области био у супарништву са својим потпретседником господином Блондеом, старим судијом који је већ одавно био спријатељио свога сина са породицом Бландиро. Ти богати трговци платном имали су једину кћер са којом је претседник желео да ожени Фабијена. Како је женидба Жозефа Блондеа зависила од његовог именовања за помоћног судију, што се стари Блонде надао постићи тиме што ће сâм дати оставку, претседник ди Ронсре ометао је незнано судијина настојања и потајно и заобилазно деловао на породицу Бландиро. И зато би подмукли претседник, чије је имање било много веће од имања његовог супарника, био можда и истиснуо Блондеове, да није било афере са младим грофом д'Езгрињоном.

Жртва смицалица овога претседника макијавелисте, господин Блонде, једна од оних необичних фи-

гура које живе у провинцији закопане као старе медаље у каквој крипти, имао је у оно време око шездесет и седам година; он се лепо држао за своје године, био је висока стаса, и његов изглед је потсећао на канонике из добрих дана. Његово лице, изрешетано хиљадама рупица од малих богиња, које су му изобличиле нос усукавши га сасвим, није било без израза; било је обојено свуда подједнако црвеном бојом и одуховљено ситним живим очима често пакосно потсмешљивим, и извесним сатиричним покретом модрикастих усана. Адвокат пре Револуције, он је за време Револуције постао државним тужиоцем, али је био најблажи међу тима страшним државним функционерима. Чика Блонде, како су га звали, умртвио је револуционарну акцију тиме што је на све пристајао, али ништа није извршавао. Принуђен да ухапси неколико племића, он је тако дуго развлачио њихов процес, да им је омогућио да дочекају 9 термидор, и то са умешношћу која му је прибавила опште уважавање. Одиста, чика Блонде је заслуживао да буде претседник суда; али за време реорганизације судова њега изостави Наполеон, чија се одвратност према републиканцима испољавала и у најситнијим појединостима његове владавине. Квалификација бившег државног тужиоца, исписана са стране поред Блондеовог имена, дала је повода цару да упита Камбасереса[1] да нема у оном крају неки потомак које старе судиске

[1] Камбасерес (Jean-Jacques de Cambacérès; 1753—1824), претседник Конвента, министар правде 1799, затим други конзул, велики канцелар итд. Творац Грађанског законика. — Прим. прев.

породице, да се постави на његово место. Ди Ронсре, чији је отац био саветник земаљског суда, би тако именован. И поред нерасположења царевог, велики канцелар, у интересу правосуђа, задржа Блондеа као судију, тврдећи да је стари адвокат један од најјачих француских правника. Судијин таленат, његово познавање старога права и, касније, новог законодавства, имали су да га одведу врло далеко; али, сличан у томе погледу понеким великим духовима, он је страшно презирао своја правна знања и бавио се скоро искључиво једном науком која је била страна његовом звању, а за коју је он чувао све своје претензије, све своје време и све своје способности. Добричина је страсно волео цвећарство, био је у сталној вези са најчувенијим љубитељима, имао је амбицију да створи неке нове врсте, интересовао се открићима у области ботанике, живео је, једном речи, у царству цвећа. Као и сви цвећари, Блонде је гајио нарочиту љубав према једној биљци коју је одабрао између свих, а тај његов љубљени цвет звао се пеларгониум. Суд и његове парнице, његов стварни живот није био, дакле, ништа у поређењу са фантастичним животом пуним узбуђења који је проводио старац све више и више заљубљен у своје невине љубазнице. Старање које је морао да посвећује своме врту и пријатне навике цвећара привезаше чичу Блондеа за његову стаклену башчицу. Да није имао те своје страсти, он би био именован послаником за време Царства и сигурно би се силно истакао у законодавном телу. Његова женидба била је други разлог његовог повученог живота. Кад му је било четрдесет година, он на-

прави лудост и ожени се једном осамнаестогодишњом девојком, са којом доби у првој години брака сина, коме је дано име Жозеф. После три године, госпођа Блонде, која је тада била најлепша жена у граду, изазва у срцу начелника области љубав, која се угаси тек са њеном смрћу. Она доби са начелником, што је било познато целоме граду и самом матором Блондеу, још једнога сина, коме је дано име Емил. Госпођа Блонде, која је могла да дадне потстрека славољубљу свога мужа, која је могла да га одвоји од његовог цвећа, ишла је на руку судијиној склоности ботаници, и није хтела да напушта ону варош, као год што ни начелник није хтео да мења област све дотле док је била у животу његова љубавница. Неспособан да у својим годинама води борбу са једном младом женом, судија нађе утеху у својој стакленој башти; он узе једну веома лепу служавку да му негује његов харем лепотица које су се стално мењале. Док је судија вадио из лонаца, пресађивао, залевао, натапао, каламио, парио и састављао у различите боје своје цвеће, госпођа Блонде је трошила његово добро на тоалете и на моду, да би блистала у салонима начелства; један једини интерес, васпитање другога сина Емила, који је истински уживао њену љубав, могао је да је одвоји од заузетости њеном лепом страшћу, којој је цео град, најпосле, почео да се диви. Ово дете љубави било је исто толико лепо, исто толико бистро колико је Жозеф био туп и ружан. Стари судија, заслепљен родитељском љубављу, волео је Жозефа исто онолико колико је његова жена љубила Емила. Пуних дванаест година господин Блонде се

држао савршено резигнирано, не хотећи да зна за љубави своје жене и задржавајући свој отмени и достојанствени став великих госпара XVIII века; али, као и сви људи који воле мир, он је гајио дубоку мржњу према свом млађем сину. Године 1818, кад му умре жена, он отера уљеза од куће и посла га у Париз да студира право, без икакве друге помоћи осим дванаест стотина франака колико је давао за издржавање, а преко које своте никакав очајнички поклич није могао да му измами нити једне једине паре. Без помоћи свога правога оца, Емил Блонде био би пропао. Судијина кућа је једна од најлепших у граду. Смештена скоро преко пута начелства, она има према главној улици једно мало, уредно двориште, одвојено од друма старом гвозденом решеткастом оградом, постављеном између два четвртаста стуба од цигаља. Између свакога од тих четвртастих стубова и суседне куће налазе се две друге решеткасте ограде, постављене на малене зидове такође од цигле, у висини људског паса. То двориште, широко десет и дугачко двадесет хвати, подељено је у две табле цвећа једном стазицом, поплочаном циглама, која води од решеткасте ограде до кућних врата. Те две табле, брижљиво обнављање, изазивају опште дивљење својим поносним букетима у свако доба године. Из подножја тих двеју цветних могила уздиже се уза стране зидова двеју суседних кућа величанствен плашт пузавица. Стубови су увијени у орловске нокте и украшени двема вазама од печене земље, у којима одомаћени кактуси сврађају зачуђене погледе непосвећених на своје накарадне листове, начичкане оним бодљикавим брани-

лицама које изгледају као да су пoследица какве биљне болести. Сама кућа, сграђена од опека, са прозорима украшеним ивицама на свод, такође од опека, има једноставно лице, отворено са неколико ребреница живо зелене боје. Кроз њена стаклена врата види се кроз дугачак ходник, на чијем се крају налазе друга стаклена врата, главна алеја врта, од два јутра, отприлике. Табле тога ограђеног простора виде се често кроз прозоре салона и трпезарије, који се налазе један према другоме, као оно врата на ходнику. Са стране улице опека је за време од два века попримила боју рђе и маховине, измешану са зеленкастим тоновима, у складу са свежином табли и њиховог жбуња. Немогуће је да путник који прође градом не заволи ову кућу, која је овако пријатно обложена цвећем и маховином, чак и по крову, који је украшен са два голуба од опеке.

Осим ове старе куће, на којој се ништа није изменило отпре једног века, судија је имао још и око четири хиљаде франака прихода са земље. Његова освета, довољно оправдана, састојала се у одлуци да ту кућу, те земље и своје звање остави своме сину Жозефу, и целоме граду биле су познате његове намере. Био је направио опоруку у корист тога свога сина, којом му је дао све оно што закон допушта оцу да дадне једноме своме детету на рачун другога. Осим тога, добричина је већ петнаест година штедео новац да би овоме глупану осигурао своту која му је била потребна да исплати своме брату Емилу део који није могао да му се одузме. Отеран из очинске куће, Емил Блонде је умео да извојује себи у Паризу знатан положај, али знатан више у

моралном него у материјалном погледу. Његова леност, његова немарност и његова небрижљивост бацале су у очајање његовог правог оца, који је, пошто је био смењен за једне од промена владе, које су биле тако честе под Рестаурацијом, умро скоро упропашћен, са сумњом у будућност једнога детета које је било од природе обдарено најсјајнијим особинама. Емила Блондеа подржавало је пријатељство једне од госпођица Троавил, удане за грофа де Монкорне, но коју је он био упознао пре њене удаје. Његова мајка била је још жива кад су се Троавили вратили из емиграције. Госпођа Блонде била је у сродству са њиховом породицом, по неким далеким везама, али ипак довољним да у њу уведе Емила. Јадна жена је предосећала будућност свога сина, она је знала да ће он остати сироче, и та мисао јој је чинила смрт двоструко горчијом; зато му је и тражила заштитнике. Умела је да спријатељи Емила са старијом од госпођица де Троавил, којој се он бескрајно свидео, али која није могла да се уда за њега. Њихова веза била је слична вези између Павла и Виргиније. Госпођа Блонде је покушала да даде што дужи живот тој узајамној љубави, која је морала да прође као што обично пролазе сличне детињарије, указујући своме сину на ослонац који ће да нађе у породици де Троавил. Кад је госпођа Блонде, већ на самрти, сазнала за удају госпођице де Троавил за генерала Монкорнеа, она је свечано замоли да никада не напусти њеног Емила, и да му буде заштитница у париском друштву, у коме ће она, захваљујући богатству генерала Монкорнеа, имати да заузме истакнуто место. На своју срећу, Емил је био сâм себи

заштитник. Са двадесет година наступио је већ као мајстор у књижевном свету. Није имао мање успеха ни у одабраном друштву у које га је увео његов отац, који је спочетка могао да покрива велике издатке младога човека. Ова прерана слава и лепо понашање Емилово можда још и појачаше везе пријатељства које су га везивале за графицу. Можда би се графица де Монкорне, која је имала у својим жилама и руске крви, јер је њена мајка била ћерка кнегиње Шербелов, и одрекла свога пријатеља из детињства, да је био сиромашан и да се борио, поред свега свога духа, са запрекама париског и књижевног живота; но кад су наступиле трзавице у пустоловном животу Емилову, њихова повезаност остала је неизмењена и са једне и са друге стране. У то време је Блонде, кога је млади д'Езгриљон затекао у Паризу на својој првој вечери, важио као једна од новинарских звезда. Приписивана му је велика способност у политичком свету, и он је оправдавао свој добар глас. Чичи Блондеу је била потпуно непозната моћ коју је уставна владавина давала новинарству; нико се није усуђивао да са њим говори о његовом сину, за кога он није хтео ни да чује; тако да он није знао ништа ни о своме уклетом детету ни о његовој моћи.

Честитост судијина била је исто тако велика као и његова љубав према цвећу. Он је знао само за право и за ботанику. Примао је парничаре, саслушавао их, разговарао са њима и показивао им своје цвеће; примао је од њих и ретко семење; али, за судиским столом, чича Блонде је остајао најнепристраснији судија на свету. Његов начин поступања

био је тако добро познат да су парничари долазили код њега само да му предају предмете који су могли да му помогну да дође до свог убеђења; нико није ни покушавао да га обмане. Његово знање, његове умне способности и његова равнодушност према своме истинском таленту чинили су га у толикој мери неопходним господину ди Ронсреу, да би претседник, и без својих породичних разлога, свима могућим средствима потајно роварио против молбе коју је стари судија био предао за свога сина; јер ако би учени старац напустио суд, претседник не би био у стању да састави једну пресуду. Добричина Блонде није ни знао да би његов син Емил могао да испуни његову жељу за неколико сати. Он је живео у једноставности достојној Плутархових јунака. Увече је проучавао спорове, изјутра је неговао своје цвеће, а преко дана је судио. Његова умиљата служавка, која је била постала зрела и зборана као ускршња јабука, водила је бригу о његовој кући, коју је одржавала у обичајима и навадама строгог тврдичлука. Госпођица Кадо је увек носила уза се кључеве ормана и оставе за воће; била је неуморна: ишла је сама на пијацу, спремала је собе и кухињу, и никада није пропуштала да отстоји јутрење. Да би се добила слика унутарњег живота овога кућанства, довољно је рећи да су отац и син јели увек само воће које би почело да се квари, да се у њој није знало за уживање свежег хлеба, и да су обдржавани сви постови које је црква прописала. Вртлар је био упорцијан као какав војник, и на њега је стално мотрила матора Султанија, са којом се поступало са толико снисходљивости да је чак и

ручавала заједно са својим господарима. И зато је стално трчкарала из трпезарије у кухињу за време обеда. Женидба Жозефа Блондеа са госпођицом Бландиро била је везана од стране оца и мајке ове наследнице за постављење тога јадног адвоката без клијентеле на положај помоћног судије. У жељи да свога сина оспособи за вршење његових дужности, отац се убијао туцајући му у главу поуке, да би направио од њега доброг практичара. Млади Блонде проводио је скоро све своје вечери у кући своје заручнице, у којој је, откако се вратио из Париза, био приман и Фабијен ди Ронсре, што није задавало нимало страха ни старом ни младом Блондеу. Начела штедљивости, по којима се водио одмерени живот у кући чиче Блондеа, са тачношћу достојном Мерача злата Жерара Дова, у којој се није трошило ниједно зрно соли више него што треба, у којој се није заборављало ни на какву уштеду, уступала су ипак пред потребама стаклене башче и градинарства. Врт је лудило господиново, говорила је госпођица Кадо, која своју слепу љубав према Жозефу није сматрала за лудило, него је то дете волела исто онако претераном љубављу као и његов отац: пазила га је нежно, крпила му је чарапе и жалила је што се на њега не троши новац који се улаже у цвећарство. У Блондеовом врту, који је прекрасно одржавао један једини вртлар, било је стаза посутих речним песком, које су непрекидно поравнаване и поред којих су вијугале са обе стране узане цветне леје пуне најређега цвећа. Било је ту свих могућих мириса, свих могућих боја, сијасет лончића изложених сунцу, затим гуштерова по зидовима, у ре-

дове поређаних мотичица за окопавање и малих судића, укратко читав прибор безазлених ствари и читава гомила пријатних производа који су оправдавали Блондеову дивну страст. У дну стаклене баште судија је подигао један пространи полукруг, у коме је по степеницама почивало пет до шест хиљада лонаца пеларгонијума, величанствена и чувена збирка коју су варошани и многе личности из суседних области долазили да виде кад би била у цвату. Царица Марија-Луиза, кад је пролазила кроз варош, почастила је ову необичну стаклену башчу својом посетом и била је тако силно изненађена призором који је видела, да је о томе причала Наполеону, и цар је одликовао крстом старога судију. Како учени цвећар није залазио ни у какво друштво, изузев породице Бландиро, он није знао за кораке које је потајно био предузео његов претседник. Они који су могли да прозру ди Ронсреове намере бојали су га се и сувише да би о њима обавестили безопасне Блондеове.

Што се тиче Мишија, тога младога човека са моћном заштитом много је више интересовало да се свиди госпођама из највишег друштва, у које су га увеле препоруке породице Сен-Синь, неголи да се бави и сувише једноставним споровима једног провинциског суда. Са отприлике дванаест хиљада франака прихода, колико је он имао, он је био предмет удварања мајки и проводио је живот испуњен уживањима. Судом се бавио тек да би растеретио своју савест, онако као што ученик отаљава своје школске задатке; није имао свога мишљења, и одговарао је стално: „Тако је, господине претседниче". Али

испод те привидне равнодушности он је прикривао свој виши дух човека који је студирао у Паризу и који се већ био истакао као заменик. Навикнут да олако решава сваки предмет, он је свршавао брзо оно на чему би се дуго задржавали матори Блонде и претседник, којима је често укратко излагао питања која је тешко било решити. У деликатним стицајима околности, претседник и потпретседник питали су за мишљење свога судију заменика, њему су поверовали шкакљиве тајне процесе и увек су остајали задивљени брзином са којом им је он враћао послове, на којима стари Блонде није имао ништа ни да дода ни да одузме. Заштићен најзадртијом аристократијом, млад и богат, судиски заменик живео је изван обласних сплетака и ситничавости. Неопходан на свима излетима у природу, он се јурио са младим светом, удварао се мајкама, играо по баловима и коцкао се као какав банкар. Укратко, одлично је играо улогу елегантног чиновника, не стављајући на коцку ипак своје достојанство, које је умео да дозове у помоћ у право време, као паметан човек. Он се бескрајно много свидео својим искреним наступом, са којим је прихватио провинциске нарави не упуштајући се у њихову критику. Зато се његова околина трудила да му учини подносивим време које је имао да проведе у прогонству.

Државни тужилац, чиновник врло великих способности, улевао је поштовање своме претседнику. Да он није био отсутан, до Виктирнијенове афере не би ни дошло. Његова вештина, његово познавање ствари било би све предупредило. Претседник и

ди Кроазије искористили су његово бављење у Народном претставништву, чији је он био један од најистакнутијих министарских беседника, да скују своју заверу, рачунајући, са извесном умешношћу, да се ствар више неће моћи поправити кад је суд већ узме у своје руке и кад се разнесе глас о афери. Стварно, у оно доба, ни у једноме суду не би се нашло тужиоштво које би без дугог проучавања и без евентуалног реферисања главном државном тужиоцу примило тужбу против старијег сина једне од најугледнијих аристократских породица Француске. У сличној прилици судије би, у сагласности са влашћу, покушале хиљаду поравнања, да би заташкали једну тужбу која би могла да пошаље на робију на галијама једног непромишљеног младог човека. Они би, можда, тако исто поступили и кад би се радило о некој угледној либералској породици, осим ако та породица не би била и сувише отворено непријатељски расположена према престолу и олтару. До пријема тужбе ди Кроазијеове и до хапшења младога грофа није, дакле, дошло тако лако. Ево шта су претседник и ди Кроазије били предузели да би дошли до свога циља.

Господин Соваже, млади роајалистички адвокат, који је био постигао у судској служби степен првога заменика захваљујући своме измећарењу влади, владао је тужиоштвом у отсутности свога шефа. Од њега је зависило хоће ли бити заметнут поступак на основу тужбе господина ди Кроазиеја. Соваже, човек без вредности и без икаквог иметка, живео је искључиво од свога положаја. Зато је власт имала пуни ослонац у човеку који је од ње очекивао све.

Претседник је искоришћавао тај Соважеов положај. Чим је документ за који се тврдило да је лажан доспео у руке ди Кроазијеове, исте је вечери госпођа претседниковица ди Ронсре, по наговору свога мужа, имала један дуги разговор са господином Соважеом, коме је свратила пажњу на то да је каријера по тужиоштвима врло несигурна: довољан је једна министарска ћуд или једна погрешка, па да човек заувек упропасти своју будућност.

— Будите савестан, доносите закључке који се косе са вољом власти када она није у праву, и ви сте пропали, — рече му она. — Овога пута можете да искористите свој положај да дођете до једне добре женидбе, која ће вас заувек заштитити од неприлика, јер ће вам донети иметак помоћу кога ћете моћи да се утрпате у стално судско особље. Прилика је лепа. Господин ди Кроазије неће никад имати деце; цео свет зна и зашто; његово имање, имање његове жене припашће његовој сестричини госпођици Дивал. Господин Дивал је ковачки мајстор, чија кеса већ има известан обујам, а његов отац, који је још жив, има имање. Отац и син имају скупа око једног милиона, који ће они удвостручити уз помоћ свога рођака ди Кроазијеа, који је сада у везама са великим банкама и крупним индустријалцима парискима. Госпођа и господин Дивал млађи даће сигурно своју кћер човеку кога им упути њен ујак ди Кроазије, с обзиром на два имања која он има да остави својој сестрични, јер ће ди Кроазије, без сумње, завештати својој сестричини и целокупно имање своје жене, која нема наследника. Вама је позната мржња коју ди Кроазије гаји према д'Езгрињонима,

учините му услугу, будите његов човек, примите тужбу поводом кривотворења докумената коју ће вам он поднети против младога д'Езгриљона, одредите сместа прогон против младога грофа, и не питајући државног тужиоца. А затим се молите Богу да вас министар смени зато што сте били непристрастан судија мимо воље власти, и ваша срећа је свршена ствар! Имаћете дражесну жену и тридесет хиљада франака ренте мираза, не убрајајући ту она четири милиона са којима можете да рачунате кроз десетину година.

За две вечери први заменик је био задобивен. Претседник и господин Соваже држали су ствар у тајности од старога судије, од судиског помоћника и од другог заменика. Сигуран у непристрасност Блондеову када буду пред њега изнесене чињенице, претседник је имао већину, не рачунајући Камизоа. Али све се покварило непредвиђеним одметањем истражног судије. Претседник је тражио одлуку о стављању под оптужбу пре него што буде обавештен државни тужилац. Али да га о томе не обавесте Камизо или други заменик?

Сада, пошто објаснимо приватни живот истражног судије Камизоа, можда ће нам постати јасни разлози који су дозвољавали Шенелу да сматра тога младога судију за већ предобивеног за д'Езгриљоне. Камизо, син од прве жене једног славног трговца свилом из улице Бурдоне, предмет амбиција свога оца, био је намењен судиској струци. Својом женидбом, он је уз жену стекао и потпору једног од пријавника краљевог кабинета, потпору невидљиву, али делотворну, која му је већ била

донела именовање за судију и, доцније, за истражног судију. Његов отац, кад га је женио, дао му је само шест хиљада франака ренте, колико је претстављао иметак његове покојне мајке, са свима одбицима на која је он имао право као њен супруг. Госпођица Тирион није му донела више од двадесет хиљада франака мираза. Њихово кућанство је упознало тешкоће прикриваног сиромаштва, јер се принадлежности судије у провинцији не пењу изнад петнаест стотина франака; међутим, истражне судије имају и један додатак од отприлике хиљаду франака на име изванредних трошкова и послова везаних за њихове функције. Поред свега тога што су доста заморна, та су места прилично завидна, али нису стална; зато је госпођа Камизо грдила свога мужа што је открио своју мисао претседнику. Мари-Сесил-Амели Тирион, за време од три године брака, осетила је на себи двапута излив благослова Божијег: доживела је на време два срећна порођаја, и добила је једну ћерку и једнога сина; али, она се молила Богу да не буде више тако милостив према њој. Требало јој је само још неколико таквих благослова, па да се њена оскудица претвори у беду. На имање господина Камизоа оца имало је дуго да се чека. Уосталом, то богато наследство није могло да донесе више од осам до десет хиљада франака ренте трговчевој деци, којих је било четворо, и то из два различита брака. Затим, кад би се и остварило све оно што проводаџије називају о н и м с а ч и м с е м о ж е р а ч у н а т и, зар судија није имао деце коју је требало удомити? Свако ће, дакле, схватити положај једне слабе жене пуне раз-

бора и одлучности, каква је била госпођа Камизо; она је и сувише добро осећала важност једног погрешног потеза свога мужа у његовој каријери, а да се не би мешала у судске спорове.

Једино дете једног бившег слуге краља Луја XVIII, слуге који је краља пратио у Италију, у Курландију, у Енглеску, и кога је краљ наградио једином службом коју је он могао да врши, службом вратара у своме кабинету, Амелија је код куће примила као неки одблесак двора. Тирион јој је описивао велику госпоштију, министре и личности које је најављивао, уводио и гледао како долазе и одлазе. Одгојена на капији Тилерија, та млада жена је примила, донекле, начела која су у њима била примењивана, и усвојила правило о безусловној послушности власти. Зато је она паметно рачунала да ће њен муж тиме што ће се ставити на страну д'Езгрињона ући у вољу госпођи војвоткињи де Мофриљез, и на тај начин имати две моћне породице, на које ће се њен отац, у згодном тренутку, моћи позвати код краља. Кад се укаже прва прилика, Камизо ће моћи да буде именован судијом у области Париза, а затим, доцније, у самом Паризу. То унапређење, о коме је она сањала, које је прижељкивала сваког тренутка, имало је да јој донесе шест хиљада франака плате, благодети становања у очевој кући или у кући породице Камизо и све користи које могу да донесу два родитељска имања. Ако је пословица Далеко од очију, далеко од срца тачна за већину жена, она је тачна нарочито кад су у питању родбинска осећања и министарске и краљевске потпоре. У сва времена, људи који служе непосредно

своје краљеве свршавали су врло добро своје послове: човек се интересује за човека, па макар то био и слуга, кад га види свакога дана.

Госпођа Камизо, која је сматрала да је у оној вароши само привремено, узела је у њој стан у једној малој кући у улици Синь. Варош није толико прометна да би се у њој била развила индустрија намештених станова. Породица Камизо, уосталом, није била ни довољно богата да би могла да живи у једном отменом стану као господин Миши. Парижанка је, дакле, била принуђена да прими онакав намештај какав је био у употреби у ономе крају. Скромност њених прихода нагнала ју је да узме једну необично ружну кућу, која, међутим, ипак није била без извесних пријатних појединости. Наслоњена на суседну кућу тако да јој је лице гледало у двориште, она је на сваком спрату имала само по један прозор са улице. Двориште, оивичено у ширину са два зида украшена ружама и пасјаковином, имало је у дну, насупрот кући, једну шупу, постављену на две аркаде од опека. У ту мрачну кућу, која је још више биле замрачена једним великим орахом засађеним усред дворишта, улазило се кроз једну малу капију. У приземљу, у које се улазило преко спољашњих степеница, у два дела и са наслонима од железа, извајаног, али веома изједеног рђом, налазила се је, према улици, трпезарија, а са друге стране, кухиња. У дну ходника, који је делио ове две просторије, биле су једне дрвене степенице. Први спрат састојао се из свега две просторије, од којих је једна служила као радна соба судијина, а друга као соба за спавање. На другоме спрату, у

поткровљу, биле су такође две просторије, једна за куварицу а друга за собарицу, са којом су спавала и деца. Ниједна просторија у кући није имала стропа, у свима су се виделе греде обељене кречем између којих се налазе празнине са гипсом налепљеним на сукију. Две собе на првоме спрату и она у приземљу биле су обложене израђеном дрвенаријом на коју је немилице трошена стрпљивост столара последњег столећа. Та дрвенарија, обојена у прљаву сиву боју, изгледала је врло тужно. Судијина радна соба наличила је на радну собу провинциског адвоката: један велики писаћи сто и једна наслоњача од махагонија, библиотека студента права и његов сиромашки намештај донесен из Париза. Госпођина соба била је онаква какве су биле собе у ономе крају: са плавим и белим украсима, са једним ћилимом, са једним од оних неправилних намештаја који изгледају као модерни, али који просто на просто претстављају намештај чији облици нису били прихваћени у Паризу. Што се тиче собе у приземљу, она је била онаква какве су све собе у провинцији, празна, хладна, са влажним и дотрајалим тапетима.

У тој сиромашкој соби, без другог видика осим видика на онај орах, на оне зидове са црним лишћем и на скоро пусту улицу, проводила је све своје дане једна жена која је била доста жива и нестална, која се била навикла на забаве, на живост Париза, и то већином сама, или примајући досадне и глупе посете. Она је више волела да буде сама него да слуша празне брбљарије својих гостију, при којима је свака и најмања духовитост коју би она себи дозволила била повод за бесконачне коментаре, што

би само још више загорчавало њен положај. Забављена својом децом, више зато да би унела неки интерес у свој скоро самачки живот него зато што је то волела, она је могла да нађе хране својим мислима само у роварењима која су се плела око ње, у сплеткама паланчана, у њиховим амбицијама сведеним на уске кругове. И зато је врло брзо продрла у тајне на које није мислио њен муж. Њена шупа, пуна дрва, у којој је њена собарица прала мало рубље, није задржавала њене погледе кад је, седећи крај прозора своје собе, држала у руци неки недовршени вез: она је тада посматрала Париз, у коме је све радост, у коме је све пуно живота, она је сањала о париским свечаностима и плакала је што се налази у оном хладном провинциском затвору. Очајавала је што живи у једном мирном крају, у коме никада неће бити ни завера ни великих афера. Осећала се као да је осуђена да дуго времена проведе под сенком онога ораха.

Госпођа Камизо је омалена жена, пуначка, свежа, плавуша, украшена врло избразданим челом, увученим уснама, задигнутом брадом, цртама лица које младост чини подносивима, али које морају да јој донесу пре времена старачки изглед. Њене живе и оштроумне очи, које мало и сувише изражавају њену безазлену жељу за успехом и њену љубомору због њеног садашњег нижег положаја, светле као две жиже на њеном припростом лицу и подижу му цену извесном снагом осећања, које је успех имао доцније да угаси. Она се у оно време много довијала око своје тоалете, измишљала је украсе, израђивала их је сама; смишљала их је заједно са својом собари-

цом, која је са њом дошла из Париза, и одржавала је на тај начин свој углед Парижанке у провинцији. Својом заједљивошћу, она је изазивала страх и није била вољена. Са оним оштроумним и испитивачким духом којим се одликују незапослене жене које морају да испуне дан, она је најпосле открила претседникове скривене мисли; зато је од пре неког времена саветовала Камизоу да му навести рат. Афера младога грофа била је одлична прилика. Пре него што ће отићи на вечерњу седељку код ди Кроазијеових, њој није било тешко да докаже своме мужу да у тој афери први заменик поступа противно намерама својих старешина. Зар Камизо није требало да створи себи од тог кривичног процеса једно средство помоћу кога ће да се попне на виши положај, на тај начин што ће узети у заштиту породицу д'Езгриња, чији је утицај мало друкчије природе од утицаја странке господина ди Кроазијеа.

— Соваже неће никада добити госпођицу Дивал, која му је стављена у изглед, њега ће само натоцилати макијавелисти Вал-Нобла, којима ће он да жртвује свој положај. Камизо, ова афера, која је тако велика несрећа за д'Езгриње, и коју је тако подло сковао претседник за рачун ди Кроазијеа, донеће користи једино теби, — рекла му је она враћајући се.

Ова лукава Парижанка је исто тако прозрела и потајне смицалице претседникове код Бландироа и разлоге које је он имао да изигра напоре старога Блондеа, али она није осећала никакву потребу да обавести сина или оца о опасности њиховог положаја; она је уживала у тој започетој комедији, не

слутећи од какве важности може да буде тајна коју је она открила о молби коју је Шенелов наследник упутио Бландироима у корист Фабијена ди Ронсре. У случају да положају њенога мужа запрети опасност од стране претседника, госпођа Камизо је знала да ће она са своје стране моћи да запрети претседнику тиме што ће свратити пажњу цвећара на намеравану отмицу цвета који је он хтео да пресади у своју башту.

Не улазећи, као госпођа Камизо, у средства којима су ди Кроазије и претседник задобили првога заменика, Шенел је, испитујући различите начине живота и различите интересе груписане око судске куће, рачунао на државног тужиоца, на Камизоа и на господина Мишија. Две судије на страни д'Езгриња укочиле би целу ствар. Најпосле, бележник је познавао и сувише добро жеље старога Блондеа а да не би знао да ће се његова непристрасност, ако уопште може да буде сломљена, сломити на делу целог његовог живота, на именовању његовог сина за судиског помоћника. Зато је Шенел заспао пун поуздања, пошто је обећао себи да ће отићи до господина Блондеа да му понуди остварење наде коју је он гајио већ тако дуго времена, обавестивши га о гадостима претседника ди Ронсреа. Пошто задобије старога судију, ићи ће да преговара са истражним судијом, кога се надао да ће моћи да увери ако не у невиност, а оно барем у несмотреност Виктирниjенову, и да тако сведе целу аферу на једну обичну младићку непромишљеност. Шенел није спавао ни мирно ни дуго; јер, још пре дана, његова домаћица га је пробудила, да му претстави најзаводљивију

личност ове историје, најдивнијег младића на свету, госпођу војвоткињу де Мофриљез, која је била дошла у каруцама, и обучена као мушкарац.

— Долазим да га спасем или да умрем са њим, — рече она бележнику, коме се чинило као да сања. — Имам стотину хиљада франака, које ми је дао краљ из своје личне благајне, да њима купим невиност младога грофа, ако је његов противник подмитљив. Ако ли не успемо, имам отрова којим ћу да га спасем од свега, па чак и од оптужбе. Али ми ћемо успети. Државни тужилац, кога сам обавестила о томе шта се догађа, долази за мном; није могао да дође одмах са мном, јер је хтео да прими наређења од чувара државног печата.

Шенел изложи војвоткињи догађаје један за другим; затим се умота у своју собну хаљину и паде пред њене ноге, које поче да љуби, молећи је да му опрости што се у својој великој радости толико заборавља.

— Ми смо спасени! — узвикну он, издајући наређење Брижити да припреми све што може да затреба војвоткињи после ноћи проведене у поштанским колима.

Он се обрати на храброст лепе Дијане, доказујући јој да је потребно да оде код истражног судије чим сване, тако да нико не буде упућен у тајну тога њеног корака и да не могне чак ни да претпостави да је војвоткиња де Мофриљез стигла у варош.

— Зар моја пропутница није у реду? — рече она, показујући му исправу у којој је била забележена као господин виконт Феликс де Ванднес, известилац за молбе при Државном савету и лични секре-

тар краљев. — Зар не умем да играм добро улогу мушкарца? — продужи она, задижући стране своје власуље и млатарајући својим бичем.

— Ах, госпођо војвоткињо, ви сте анђео! — узвикну Шенел са сузним очима. (Она је вазда морала да буде анђео, чак и као мушкарац!) — Закопчајте реденгот, умотајте се до носа у огртач, узмите ме за мишицу, и трчимо код Камизоа, пре него што ико могне да нас сретне.

— Ја ћу, дакле, да видим једнога човека који се зове Камизо? — рече она.

— И који има нос који одговара томе имену, — одговори Шенел.

Иако му је било врло тешко на души, стари бележник сматрао је за потребно да се повињава свима фантазијама војвоткињиним, да се смеје кад се она смеје, да плаче када она плаче; али њега заболе лакомисленост жене која је, обављајући један озбиљан посао, налазила у њему ипак материјала за шалу. А шта он не би учинио да спасе младога човека! Док се Шенел облачио, госпођа де Мофриљез је полако пила шољицу беле каве којом ју је послужила Брижита и признала јој да су провинциске куварице боље од париских, које не маре за оне ситне појединости које су тако важне за сладокусце. Захваљујући смотрености коју је изискивао смисао њенога господара за добру трпезу, Брижита је могла да угости војвоткињу одличним зајутарком. Шенел и његов љупки пратилац упутише се према кући господина и госпође Камизо.

— Ах, има и госпођа Камизо? — рече војвоткиња. — Ствар ће моћи да се удеси.

— И утолико лакше, — одговори јој Шенел, — што је госпођи доста очевидно досадно што мора да живи међу нама паланчанима.

— Онда не морамо ништа да кријемо од ње?

— Ви ћете да оцените шта треба рећи а шта опет прећутати, — рече Шенел снисходљиво. — Ја мислим да ће њој много ласкати да укаже гостопримство војвоткињи де Мофриљез. Да не бисмо ништа ризиковали, требаће свакако да останете код ње до ноћи, осим ако ви не налазите да би то било незгодно.

— Изгледа ли лепо госпођа Камизо? — упита војвоткиња уображено.

— Она је помало краљица у својој кући, — одговори бележник.

— Онда мора да се меша у ствари суда, — продужи војвоткиња. — Једино у Француској, драги господине Шенеле, можете да нађете жена које су тако темељито присвојиле своје мужеве да су присвојиле и њихова звања, трговину или неке друге послове. У Италији, у Енглеској, у Шпанији, за жене је питање части да препусте својим мужевима старање о њиховим пословима; оне се исто тако упорно боре да не знају за њих, као што се наше француске грађанке упињу да буду упућене у послове заједнице. Је ли тако ви то називате судским језиком? Невероватно љубоморне у питањима брачне политике, Францускиње хоће да све знају. И зато при најмањим тешкоћама у животу ви у Француској осећате руку жене која саветује, води и поучава свога мужа. Већини људи, одиста, то нипошто не долази рђаво. У Енглеској би ожењен човек могао да буде стрпан у затвор двадесет и четири сата због дугова, па да

му његова жена, кад се врати кући из затвора, направи љубоморну сцену.

— Стигли смо, а да не сретосмо ама баш никога, — рече Шенел. — Госпођо војвоткињо, ви ћете овде имати утолико више утицаја што је отац госпође Камизо, који се зове Тирион, пријавник при краљевој соби за рад.

— А краљу то није било ни на крај памети! Он ни на шта не мисли! — узвикну она. — Тирион нас је узео, кнеза де Кадињан, господина де Ванднеса и мене! Ми смо овде код своје куће. Удесите све лепо са мужем, а ја ћу да разговарам са женом.

Собарица, која је прала, умивала и облачила децу, уведе двоје непознатих у мали салон без ватре.

— Носите ову карту вашој госпођи, — рече војвоткиња на уво собарици, — и дајте само њој да је прочита. Ако се покажете поуздани, мала моја, неће вам бити забадава.

Собарица остаде као громом ударена кад чу женски глас и виде онај љупки младићки лик.

— Пробудите господина Камизоа, — рече јој Шенел, — и реците му да га чекам због једне важне ствари.

Собарица одмагли уз степенице. После неколико тренутака, госпођа Камизо стрча низ степенице, у собној хаљини, и уведе лепога странца, пошто угура Камизоа, у кошуљи и са целокупном одећом, у његову радну собу, и нареди му да се обуче и да чека на њу. Овај необични призор била је изазвала карта на којој је стајало отштампано: Госпођа Војвоткиња де Мофриљез. Кћери пријавника краљеве собе за рад одмах је све постало јасно.

— Ето, господине Шенеле, зар не би човек рекао да је гром ударио у нашу кућу? — проговори собарица ниским гласом. — Господин се облачи у своме кабинету, можете да идете горе.

— Да ћутите о свему овоме, — одговори бележник.

Осећајући да има ослонац у једној високој госпођи, која је добила усмени пристанак краљев на мере које је имала да предузме да би спасла грофа д' Езгриљон, Шенел је заузео важан став, који му је код Камизоа послужио много боље од израза смерности са којим би са њим разговарао да је био сам и без помоћи.

— Господине, — рече му он, — моје синоћне речи могле су да вас изненаде, али оне су биле озбиљне. Породица д'Езгриљон рачуна на вас да ћете ваљано испитати спор из кога она мора да изађе неокаљана.

— Господине, — одговори судија, — ја ћу прећи преко свега чега има увредљивог за мене и тешког за правосуђе у вашим речима, јер, до једне извесне мере, извињава вас ваш однос према породици д'Езгриљона; али. . .

— Господине, извините ме што вас прекидам, — рече Шенел. — Ја сам вам рекао оно што ваши претпостављени мисле а не усуђују се да признају, али што паметни људи наслућују, а ви сте паметан човек. Ако претпоставимо да је младић направио глупост, зар ви верујете да би краљу, двору и министарству било пријатно да се једно име као што је име породице д'Езгриљона повлачи по кривичном суду? Зар је у интересу краљевине, зар је у интересу земље да пропадају историске породице? Зар једнакост, та данашња велика лозинка опозиције, не нала-

зи најбољу основу у постојању једног великог племства освештаног временом? Е лепо, не само да се не ради ни о каквој несмотрености са наше стране, него смо ми невине жртве једне клопке која нам је подметнута.

— Мене занима да чујем како ви то мислите, — рече судија.

— Господине, — рече Шенел, — господин ди Кроазије је пуне две године пуштао грофа д'Езгриљон да вуче на њега менице на велике своте. Ми ћемо их показати на суду за преко стотину хиљада талира, које је он стално исплаћивао, а које сам ја после изимиривао. . . запамтите ово добро. . . било пре, било после рока. Господин гроф д'Езгриљон је у могућности да положи признаницу на своту коју је повукао, која је старија од менице за коју се каже да је лажна; и зар вам онда неће постати јасно да је цела тужба дело мржње и партизанства? Та је тужба само једна мрска клевета, којом су се најопаснији непријатељи престола и олтара набацили на наследника једне старе породице. У тој афери има исто толико лажних докумената колико их је било и у мојој канцеларији. Позовите преда се госпођу ди Кроазије, која још не зна за тужбу због лажних докумената, и она ће вам изјавити да сам јој ја предао новац и да га је она сачувала да га преда своме отсутном мужу, који га од ње не тражи. Питајте ди Кроазијеа за тај случај: он ће вам рећи да не зна за новац који сам ја предао госпођи ди Кроазије.

— Господине, — одговори истражни судија, — ви сличне ствари можете да тврдите у салону господина

д' Езгриљон или код људи који не познају предмет, они ће вам још и поверовати; али један истражни судија, осим ако није глупак, неће вам никада поверовати да једна жена која је тако подложна своме мужу као што је госпођа ди Кроазије, чува у овом тренутку у свом писаћем столу стотину хиљада талира и о њима ништа не говори своме мужу, нити да један стари бележник не би обавестио господина ди Кроазијеа о томе новцу одмах по његовом повратку у град.

— Стари бележник је био отпутовао у Париз, да би утврдио колико је трошио млади гроф.

— Ја још нисам испитивао грофа д' Езгриљон, — продужи судија, — његови одговори осветлиће моју савест.

— Он је у притвору? — упита бележник.

— Јест, — одговори судија.

— Господине, — узвикну Шенел, који назре опасност, — истрага може да се води за нас или против нас; али ви ћете да се одлучите: или да утврдите, на основу исказа госпође ди Кроазије, да је новац положен пре постојања менице, или да испитујете једног јадног младића под оптужбом, који у својој узнемирености може да се ничега не сети и да се компромитује. Ви ћете тражити шта може да буде вероватније: или заборавност једне жене која се не разуме у послове, или издавање лажних докумената од стране једног д'Езгриљона.

— Не ради се о свему томе, — продужи судија, — ради се о томе да се сазна да ли је гроф д'Езгриљон претворио у меницу завршетак једнога писма које му је упутио господин ди Кроазије.

— Он је могао то и да уради! — повика наједанпут госпођа Камизо, која уђе живо у пратњи непознатог лепотана. — Господин Шенел је положио новац...

Она се наже према своме мужу:

— Постаћеш помоћни судија у Паризу чим се упразни место, ти у овом спору чиниш услугу краљу лично, ја то знам сасвим поуздано, и на тебе се неће заборавити, — рече му на уво. — Овај младић што га видиш, то је војвоткиња де Мофриљез, настој да никада не кажеш да си је видео и чини све што можеш за младога грофа, и то смело.

— Господо, — рече судија, — ако би истрага и била вођена тако да би се доказала невиност младога грофа, зар ја могу да одговарам за пресуду која ће да падне? Господину Шенелу и теби, драга моја, познато је расположење господина претседника.

— Та, та, та! — рече госпођа Камизо; — посети јутрос лично господина Мишија и саопшти му да је млади гроф ухапшен, и већ ћете бити двојица против двојице, ја јамчим за то. Миши је из Париза, и теби је позната његова оданост племству. Ивер не иде далеко од кладе.

У том тренутку зачу се на вратима глас госпођице Кадо, која је јављала да доноси једно хитно писмо. Судија изиђе, и затим се врати читајући ове ретке:

„Господин потпретседник суда моли господина Камизоа да присуствује седницама суда данас и наредних дана, како би веће било потпуно за време отсутности господина претседника. Он му шаље изразе свога поштовања."

— Значи да неће бити истраге по афери грофа

д' Езгриљон! — узвикну госпођа Камизо. — Нисам ли ти рекла, драги мој, да ће да ти спреме неку подвалу? Претседник је отишао да те оклевета код државног тужиоца и код претседника суда. Пре него што доспеш да поведеш истрагу, ти ћеш бити смењен. Је ли ти јасно?

— Ви ћете остати, господине, — рече војвоткиња, — државни тужилац ће стићи, надам се, на време.

— Кад државни тужилац стигне, — рече ватрено мала госпођа Камизо, — он треба да нађе све готово. Јест, драги мој, јест, — продужи она гледајући у свога забезекнутог мужа. — Ах, стари претседнички лицемере, ти ли хоћеш да нас надмудриш, запамтићеш ти то! Хоћеш да нам скуваш попару ти лично, али ћеш да их прогуташ две које ће да ти спреми лично твоја служавка Сесил-Амели Тирион. Јадни чича Блонде! Срећа је за њега што је претседник на путу да нас смени, онај његов сметењак ожениће се госпођицом Бландиро. Ја ћу отићи да вратим семење чичи Блондеу. Ти, Камизо, да одеш код господина Мишиа док ја и госпођа војвоткиња будемо код старог Блондеа. Само буди спреман да чујеш како цела варош прича да сам се јутрос шетала са љубавником.

Госпођа Камизо узе под руку војвоткињу и проведе је кроз пусте улице вароши, како би са њом стигла до врата старог судије без иједног непријатног сусрета. Шенел за то време оде да се договара са младим грофом у затвору, у који га Камизо уведе крију̂ћи. Куварице, слушкиње и остала чељад која у провинцији устаје рано, када виде госпођу Камизо и војвоткињу где пролазе заобилазним улицама, помислише да је млади човек неки њен љубавник који је стигао из Париза. Као што је Сесил-Амели била предвидела, исте вечери кружила је по граду гласина о њеном рђавом владању и била повод за многа оговарања. Госпођа Камизо и њен тобожњи љубавник нађоше старог Блондеа у његовој стакленој башти; он поздрави жену свога колеге и њеног пратиоца, погледавши љупког младог човека узнемиреним и испитивачким погледом.

— Имам част да вам претставим једног рођака мога мужа, — рече она господину Блондеу, показујући на војвоткињу, — једног од најистакнутијих цвећара у Паризу, који се враћа из Бретање и који може да остане са нама само данас. Господин је чуо за ваше цвеће и за ваше бокоре, и ја сам била слободна да вас потражим овако рано.

— Ах, господин је цвећар! — рече стари судија.

Војвоткиња се наклони не рекавши ни речи.

— Ево вам моје каве и мога чаја, — продужи судија.

— А зашто је отпутовао господин претседник? — рече госпођа Камизо. — Ја се кладим да је његово отсуство у вези са господином Камизоом.

— Тачно је... Ово вам је, господине, најоригиналнији кактус на свету, — рече он показујући у једном лонцу биљку која је наличила на шпанску трску обраслу губом, — потиче из Нове Холандије. Ви сте исувише млади за цвећара, господине.

— Маните ваше цвеће, драги господине Блонде, — рече госпођа Камизо; — ради се о вама, о вашим

надама, о женидби вашег сина са госпођицом Бландиро. Вас хоће да насамари ваш претседник.

— Којешта! — рече судија са изразом неверице.

— Јест, — продужи она. — Кад бисте се ви бавили више друштвом а мало мање вашим цвећем, ви бисте знали да мираз и уздање које сте ви садили, залевали, окопавали и плевили имају да узаберу туђе препредене руке.

— Госпођо!...

— Ах, нико се у граду неће усудити да се завади са претседником, да би вас о томе обавестио. Ја, која нисам одавде и која ћу се, захваљујући овом честитом младићу, ускоро преселити у Париз, саопштавам вам да је Шенелев наследник формално затражио руку Клере Бландиро за малог ди Ронсреа, који ће да добије уз њу од њених родитеља педесет хиљада талира. Фабијен са своје стране обећава да ће постати адвокат и доцније бити именован судијом.

Стари судија испусти из руке лонац, који је држао да би га показао војвоткињи.

— Ах, мој кактусе! Ах, мој сине! Госпођице Бландиро!... Ето, кактусов цвет се преломио!

— Није, све може да се удеси, — рече му госпођа Камизо смејући се. — Ако ви хоћете да вам син постане судија у року од месец дана, ми ћемо вам рећи шта треба да предузмете...

— Господине, пођите овуда, видећете моје пеларгоније, једну чаробну слику у цвату. А зашто ви мени говорите о тим стварима пред вашим рођаком? — обрати се судија госпођи Камизо.

— Све зависи од њега, — одговори брзо госпођа

Камизо. — Именовање вашег сина је заувек пропало само ако кажете једну реч о овоме младићу.

— Којешта!

— Овај младић је прави цвет.

— Ах!

— Ово је војвоткиња де Мофриљез; њу је послао краљ да спасе младог д'Езгриљона, који је јуче ухапшен на основу оптужбе да је правио лажна документа, поднесене од стране ди Кроазијеа. Госпођа војвоткиња има реч чувара државног печата да ће испунити сва обећања која нам она буде дала...

— Мој кактус је спасен! — рече судија, загледајући своју драгоцену биљку. — Причајте, ја вас слушам.

— Посаветујте се са Камизоом и Мишием да заташкате аферу што раније, и ваш син ће бити постављен. Његово именовање стићи ће тада довољно рано да ћете моћи да изиграте сплетке ди Ронсреових код Бландировљевих. Ваш син ће постати нешто више од помоћног судије, он ће да наследи господина Камизоа још у току ове године. Државни тужилац стиже данас; господин Соваже ће сигурно бити приморан да поднесе оставку, због свога држања у овој афери. Мој муж ће вам показати документа која утврђују грофову невиност и која доказују да су фалсификоване исправе само једна клопка подметнута са стране ди Кроазијеа.

Стари судија уђе у олимписки круг својих шест хиљада пеларгонија и поздрави у њему војвоткињу.

— Господине, — рече он, — ако је то што ви тражите законито, то ће моћи да се учини.

— Господине, — одговори војвоткиња, — предајте сутра вашу оставку господину Шенелу, а ја вам обећавам да ћу вам још ове недеље послати именовање вашег сина; али немојте да је предајете пре него што вам господин државни тужилац потврди моје речи. Ви судије боље се разумете између себе. Само му ставите до знања да вам је војвоткиња де Мофриљез дала своју реч. Али, да се не чује ништа о моме путу овамо, — рече она.

Стари судија је пољуби у руку и поче немилосрдно да бере најлепше цвеће, које јој понуди да га понесе.

— Којешта! Подајте цвеће госпођи, — рече му војвоткиња, — јер ко је видео да носи цвеће човек који води под руку једну лепу жену.

— Пре него што одете у суд, — рече му госпођа Камизо, — отидите да се обавестите код Шенеловог наследника о предлозима које је он учинио у име господина и госпође ди Ронсре.

Стари судија, забезекнут претседниковом дволичношћу, остаде устобочен стојећи поред своје решеткасте ограде и гледајући две жене како измичу споредним улицама. Гледао је како се руши зграда коју је он са толико муке подизао за своје драго дете пуних десет година. Зар је то могуће? Посумња да се не ради о каквом лукавству, па отрча код Шенеловог наследника. У девет и по сати, пре седнице, потпретседник Блонде, судија Камизо и Миши нађоше се са ретком тачношћу у канцеларији судског већа, чија врата брижљиво затвори стари судија, пошто виде да у њу уђоше Камизо и Миши, који су дошли заједно.

— Е лепо, господине потпретседниче, — рече Ми-

ши, — господин Соваже је издао наређење за хапшење једног грофа д' Езгриљон не тражећи мишљење државног тужиоца, зато да би изишао у сусрет жељи једнога ди Кроазијеа, који је непријатељ краљевске владе. То вам је прави дармар, господине потпретседниче. Претседник, опет, одилази на пут, и тиме зауставља истрагу! А ми не знамо ништа о томе спору! Да се ту случајно не ради о каквом насиљу, које треба да се изврши над нама?

— Ја први пут чујем за тај спор, — рече стари судија, бесан због корака које је претседник предузео код Бландировљевих.

Шенелов наследник, ди Ронсреов човек, наседе лукавству које је измислио стари судија да би сазнао истину, и призна̂де му тајну.

— Срећа је што смо о томе овде повели реч, драги учитељу, — рече Камизо Блондеу; — иначе бисте могли да се заувек одречете да вашега сина посадите за државне јасле и да га ожените госпођицом Бландиро.

— Али, не ради се о моме сину, ни о његовој женидби, — рече судија, — већ се ради о младоме грофу д'Езгриљону: да ли је он крив или није?

— Изгледа, — рече Миши, — да је Шенел положио новац госпођи ди Кроазије; учињена је само једна обична неправилност. Младић је, како каже тужба, искористио заглавље једнога писма са ди Кроазијеовим потписом, да од њега направи меницу на банку Келер.

— Једна обична непромишљеност! — рече Камизо.

— Али ако је ди Кроазије наплатио своту, ради чега је онда поднео тужбу? — рече Блонде.

— Он још не зна да је новац уручен његовој жени, или се само прави да не зна, — рече Камизо.

— Паланачка освета, — рече Миши.

— Али мени то ипак наличи на фалсификовање докумената, — рече стари Блонде, у коме никаква страст није могла да помути чистоту судиске савести.

— Мислите? — рече Камизо. — Али, пре свега, ако и претпоставимо да млади гроф није имао право да вуче меницу на ди Кроазијеа, то опет не би било фалсификовање потписа. Он је сматрао да на то има право на основу обавештења које је добио од Шенела да је Шенел своту већ исплатио.

— Па добро, — рече стари судија, — али у чему је онда фалзификат? Суштина фалзификата је, у грађанском смислу, у штети која се њиме наноси неком другом лицу.

— Па јасно је ,ако узмемо да је ди Кроазијеов исказ тачан, — рече Камизо, — да је потпис искоришћен у сврху у коју није био намењен, зато да би био примљен новац без обзира на заборану коју је ди Кроазије издао банкарима.

— Господо, мени то изгледа бедно, ситничаво, — рече Блонде. — Ви сте примили своту, ја сам можда требао да чекам неки налог од вас; али, мени, грофу д' Езгриљону, била је у питању нека хитна потреба, и ја сам... Идите, молим вас! Ваша тужба значи срџбу, освету! Да би постојало дело подношења лажног документа, законодавац захтева намеру да се утаји извесна свота, да се присвоји каква било корист на коју се нема право. А ту нема издавања лажног документа ни по слову римскога закона ни по духу нашег савременог законодавства, под претпоставком да је реч о једном грађанском спору, јер се овде не ради о фалсификовању неке јавне или аутентичне исправе. У приватном праву, издавање лажних докумената повлачи са собом намеру да се почини нека крађа; али, где је овде крађа? У каквом времену ми живимо, господо моја? Претседник нас напушта, да би учинио да се пропусти једно ислеђење које би морало да буде обављено! Ја сам господина претседника упознао тек данас, али ја ћу већ да му се одужим за ово што ме је досада држао у заблуди; отсада ће сам да израђује своје пресуде. Ову ствар треба да свршите што је најбрже могуће, господине Камизо.

— Јест, — рече Миши. — Моје је мишљење да тога младог човека, уместо да га пуштамо на слободу уз јемство, сместа решимо свега тога. Све зависи од питања која треба поставити ди Кроазијеу и његовој жени. Ви можете да их позовете за време заседања већа, господине Камизо, да примите њихове исказе пре четири сата, да ноћас саставите ваш извештај, и ми ћемо да пресудимо тај спор сутра, пре судске седнице.

— Док адвокати буду давали своју реч, ми ћемо да утврдимо пут којим ћемо да пођемо, — рече Блонде Камизоу.

Тројица судија уђоше у судницу, пошто обукоше своје судачке кабанице.

У подне су бискуп и госпођица Арманда били стигли у дом д'Езгриљона, где су се већ налазили Шенел и господин ди Кутирије. После једног доста кратког разговора између исповедника госпође ди Кроазије и првосвештеника, попа одмах оде код своје покајнице.

У једанаест сати изјутра ди Кроазије прими позив којим му се саопштава да између један и два сата после подне има да дође у канцеларију истражног судије. Он дође на овај позив, али обузет оправданим сумњама. Претседник, који није могао да предвиди долазак војвоткиње де Мофриљез, долазак државног тужиоца ни неочекивани савез тројице судија, био је заборавио да упути ди Кроазијеа како треба да се држи у случају ако би почело ислеђење. Ни један ни други нису веровали у тако брзи развој догађаја. Ди Кроазије похита да се одазове позиву, како би упознао расположење господина Камизоа. Био је, дакле, принуђен да одговара. Судија му постави, укратко, следећих шест питања:

— Да ли је потпис документа за који се тврди да је лажан био исправан? — Да ли је тужилац имао и пре овога случаја каквих пословних веза са господином грофом д' Езгриљон? — Да ли је господин гроф д'Езгриљон вукао на њега менице са извештајем или без извештаја? — Да ли је он написао једно писмо којим овлашћује господина д'Езгриљона да увек рачуна са њим? — Да ли је Шенел већ више пута изравнавао његове рачуне? — Да ли је он био отсутан у то и то време?

На сва ова питања ди Кроазије је одговорио потврдно. Поред свих усмених објашњења, судија је увек доводио банкара у положај да је имао да одговори само д а или н е. Пошто су питања и одговори унесени у записник, судија заврши саслушање овим поразним питањем:

— Да ли је ди Кроазије знао да је новац у износу документа за који се тврди да је лажан положен

код њега, према изјави господина Шенела, и према обавештењу које је тај исти Шенел упутио грофу д'Езгриљону пет дана пре датума који је на документу?

Ово последње питање запрепасти ди Кроазијеа. Он упита шта има да значи такво једно саслушање? Да није, можда, он онај који је крив, а господин гроф д'Езгриљон онај који се жали? И примети, да се не би ни жалио да је новац код њега.

— Суд се обавештава, — рече судија отпуштајући га, и не пропустивши да подвуче и ову последњу примедбу ди Кроазијеову.

— Али, господине, новац. . .

— Новац је код вас, — рече судија.

Шенел, такође позван, приступи суду да објасни спор. Веродостојност његових тврдњи би поткрепљена исказом госпође ди Кроазије. Судија је већ био саслушао грофа д' Езгриљон, који је, како му је дошануо Шенел, поднео, прво, писмо у коме му је ди Кроазије писао да вуче менице на њега и да му не наноси ту увреду да полаже покриће унапред; затим је поднео и Шенелово писмо, у коме га је бележник обавештавао да је положио стотину хиљада талира код господина ди Кроазијеа. Са оваквим елементима, невиност младога грофа имала је да тримфује пред судским већем. Кад се ди Кроазије вратио из суда кући, његово лице било је бледо од срџбе а на његовим уснама подрхтавала је лака пена уздржаванога беса. Затекао је своју жену где седи у своме салону, поред камина, и прави му папуче са везом; она задрхта када подиже очи према њему, али се већ била одлучила.

— Госпођо, — повика ди Кроазије муцајући, —

какав сте ви то исказ дали пред судијом? Ви сте ме осрамотили, упропастили, издали!

— Ја сам вас спасла, господине, — одговори она. — Ако имаднете част да се једнога дана ородите са д'Езгриљонима преко удадбе ваше нећаке за младога грофа, то ћете имати да захвалите моме данашњем држању.

— Чудо од Бога! Проговорила Валамова магарица! — узвикну он. — Више ме ништа неће изненадити. А где је тих стотину хиљада талира за које господин Камизо каже да су код мене?

— Ево их, — одговори она, извлачећи смотак новчаница испод јастучета своје наслоњаче. Ја никако нисам учинила смртни грех тиме што сам изјавила да ми их је предао господин Шенел.

— Док сам ја био отсутан?

— Ви нисте били овде.

— Кунете ми се спасом своје душе?

— Кунем вам се, — рече она мирним гласом.

— Па зашто ми нисте ништа рекли? — упита он.

— Ту сам погрешила, — одговори жена, — али моја грешка окренула се у вашу корист. Ваша нећака постаће једнога дана маркиза д'Езгриљон, и ви ћете можда бити посланик, ако се понашате као што треба у овој жалосној афери. Отишли сте сувише далеко, знајте и да се вратите!

Ди Кроазије се прошета по своме салону, обузет ужасном узнемиреношћу, а његова жена сачека, узнемирена као и он, резултат те његове шетње. Најзад, ди Кроазије позвони.

— Вечерас не примам никога, затворите капију, — рече своме собару. — Свима који наиђу реците да смо ја и госпођа на селу. Отпутоваћемо одмах

после вечере, коју треба да послужите пола сата раније.

Те вечери, сви салони, трговчићи, сиромаси, просјаци, племићи, трговци, цела варош, једном речи, говорила је о великом догађају: о хапшењу грофа д' Езгриљон под сумњом да је правио лажна документа. Гроф д'Езгриљон биће изведен пред поротни суд, биће окућен, биће жигосан. Већина оних којима је била драга част породице д'Езгриљона говорили су да то није истина. Кад паде ноћ, Шенел дође код госпође Камизо по младога незнанка и одведе га у дом породице д'Езгриљона, где га је очекивала госпођица Арманда. Сирота девојка одведе к себи лепу госпођу де Мофриљез и уступи јој своје одељење. Преосвештени господин бискуп је био, опет, заузео Виктирнијеново. Кад се племенита Арманда нађе насамо са војводкињом, она је погледа једним од најжалоснијих погледа.

— Ви сте збиља били дужни да притекнете у помоћ јадноме дечку, који је страдао због вас, госпођо, — рече јој, — дечку за кога се сви овде жртвујемо.

Војводкиња је већ била обишла својим женским погледом по соби госпођице д'Езгриљон и видела је у њој слику живота ове узвишене девојке: рекли бисте да се налазите пред ћелијом неке калуђерице, кад бисте видели ону голу и хладну собу без икакве раскоши. Војводкиња, узбуђена размишљањем о прошлости, садашњости и будућности тога створења, и уочењем нечувеног одударања своје личности од околине у којој се нашла, није могла да уздржи сузе, које јој потекоше низ образе и послужише јој уместо одговора.

— Ах, погрешила сам, госпођо војвоткињо, опростите ми! — продужи хришћанка, која у девојци надвлада Виктирнијенову тетку; — вама су биле непознате наше невоље, мој братић није могао да вам их призна. Уосталом, кад вас човек види, онда све може да схвати, чак и злочин!

Госпођици Арманди, сувој, мршавој и бледој, али лепој као нека од оних протегљастих и једноставних фигура које су умели да стварају само немачки мајстори, такође се овлажише очи.

— Примирите се, анђеле мој, — рече најзад војвоткиња, — он је спасен.

— Јест, али част, али његова будућност! Шенел ми је рекао: краљу је познато право стање ствари.

— Ми ћемо мислити на то да то поправимо, — рече војвоткиња.

Госпођица Арманда сиђе у салон и нађе Музеј старина у пуном броју. Колико да би дочекали Преосвештенога толико и да би се нашли око маркиза д' Езгриљон, сви стални гости били су дошли. Шенел, на претстражи у претсобљу, препоручивао је свакоме приспеломе госту да ни једном речи не спомиње велику аферу, како уважени маркиз не би о њој никада ништа сазнао. Честити Франк био је способан да убије свога сина, или да убије ди Кроазијеа; у томе случају био би му потребан један злочинац са једне или са друге стране. Неком необичном случајношћу, маркиз је, срећан због повратка свога сина из Париза, говорио о Виктирнијену више него обично. Виктирнијену је краљ имао ускоро да дадне неки положај, краљ се напокон заинтересовао за д'Езгриљоне. Све званице су, са зебњом око срца, хвалиле Виктирнијеново лепо понашање. Госпођица

Арманда је припремала укућане на изненадан долазак свога братића, говорећи своме брату да ће Виктирнијен несумњиво наићи да их обиђе, и да већ мора да је на путу.

— Којешта! — рече маркиз стојећи испред свога камина, — ако му иду послови како ваља тамо где је, он треба тамо и да остане, и да не мисли на радост коју би имао његов стари отац од тога што би га видео. Служба краљу треба да буде преча од свега.

Већину оних који чуше ову реченицу спопаде језа. Парница је могла да изложи крвниковом железу плећа једног д' Езгриљона! Наста тренутак језовитог ћутања. Стара Маркиза де Кастеран не могаде да уздржи једну сузу, коју проли по свом руменилу окренувши главу у страну.

Сутрадан, у подне, по једном прекрасном времену, читаво становништво у жагору било се расуло по групама дуж улице која је пресецала варош, и свуда се водила реч само о великој бруци. Да ли је млади гроф у затвору или није? У том тренутку појавише се добро познате двоколице грофа д' Езгриљон: спуштале су се са врха Сен-Блезове улице пристижући од начелства. Двоколицама је управљао гроф, а са њим се у њима налазио и један љубак непознат младић; обојица су били весели, насмејани, разговарали су и имали су у запучку бенгалске руже. Био је то један од оних неочекиваних догађаја које је немогуће описати. У десет сати судска одлука да нема места суђењу, савршено образложена, повратила је слободу младоме грофу. Ди Кроазије је био као громом ударен једним с о б з и р о м н а, које је остављало грофу д'Езгриљон право да га прогони

због клевете. Стари Шенел је ишао као случајно уз Главну улицу и причао свакоме ко је хтео да га слуша како је ди Кроазије био подметнуо најбестиднију клопку части породице д'Езгриљона, и ако не буде прогоњен као клеветник, имаће то да захвали племенитим осећањима којима обилују д'Езгриљони. Увече тога необичног дана, пошто је маркиз д'Езгриљон отишао да легне, млади гроф, госпођица Арманда и лепи млади паж који се спремао да отпутује, најпре се насамо са витезом, коме се није могао сакрити пол љупкога младића, и који је био једини у граду, осим тројице судија и госпође Камизо, коме је било познато да се у њему налази војвоткиња де Мофриљез.

— Породица д' Езгриљона је спасена, — рече Шенел, — али она се неће опоравити од овога ударца ни за стотину година. Сада треба плаћати дугове, и ви друго не можете, господине грофе, него да се ожените неком богатом наследницом.

— И да је узмете одакле било, — рече војвоткиња.

— Опет нови брак са неприликом! — узвикну госпођица Арманда.

Војвоткиња поче да се смеје.

— Боље је оженити се неголи умрети, — рече она, вадећи из џепа свога прслука једну малу бочицу коју је добила у апотеци дворца Тилерије.

Госпођица Арманда направи један покрет који је изражавао ужас, а стари Шенел узе руку лепе Мофриљез и пољуби је и не тражећи допуштење.

— Па ви сте овде луди? — продужи војвоткиња. — Ви значи хоћете да останете у XV веку, иако ми живимо у XIX? Драга моја децо, племства данас

више нема. Наполеонов Грађански законик збрисао је пергаменте као што су топови збрисали феодални поредак. Ви ћете бити много племенитији него што сте онда када будете имали новаца. Узмите кога хоћете, Виктирнијен, ваша жена ће поред вас постати племићка, а то је најстварнија повластица која још остаје француском племству. Зар господин де Талеран није узео госпођу Грант и опет остао оно што је и био? Сетите се само да се је Луј XIV оженио удовицом Скарон.

— Али он њу није узео због њеног новца, — рече госпођица Арманда.

— Кад би графица д'Езгриљон била нећака једног ди Кроазијеа, да ли бисте је примили? — упита Шенел.

— Можда, — одговори војвоткиња, — али краљ би је несумњиво гледао са задовољством. Ви, значи, не знате шта се догађа? — рече она, пошто угледа изразе чуђења на свима лицима. — Виктирнијен је био у Паризу, он зна како се тамо развијају ствари. Ми смо били моћнији под Наполеоном. Виктирнијен, ожените се госпођицом Дивал, она ће бити маркиза д'Езгриљон исто тако лепо као што сам ја војвоткиња де Мофриљез.

— Све је изгубљено, чак и част! — рече витез, направивши известан покрет.

— Збогом, Виктирнијен, — рече војвоткиња, пољубивши га у чело, — ми се више нећемо видети. Ви ћете учинити најпаметније ако будете живели на вашем имању, за вас није париски ваздух.

— Дијана! — крикну млади гроф, сав изван себе.

— Господине, ви се и сувише заборављате, — рече хладно војвоткиња, напуштајући своју улогу му-

шкарца и љубазнице и постајући поново не само анђео него, шта више, војвоткиња, не само војвоткиња, него Молијерова Селимена.

Војвоткиња де Мофрињез поздрави достојанствено све четири личности и прими од витеза последњу сузу дивљења коју је овај имао на расположењу за лепи пол.

— Како много личи на принцезу Горицу! — огласи се тихо.

Дијана је ишчезла. Бич кочијашев саопштавао је Виктирнијену да је лепи роман његове прве љубави завршен. Док је био у опасности, Дијана је још могла да види у младоме грофу свога љубавника; али, једном спасен, војвоткиња га је презирала као слаба човека, какав је и био.

После пола године Камизо је именован помоћним судијом у Паризу, и доцније истражним судијом. Миши је постао државним тужиоцем. Чича Блонде је унапређен за саветника при краљевском суду и остао је на томе опложају толико колико му је било потребно да добије пензију, а затим се вратио да живи у својој лепој малој кућици. Жозеф Блонде је наследио столицу свога оца у суду, али без икаквог изгледа на унапређење, и постао је мужем госпођице Бландиро, којој је данас дуго време у оној кући од опека и цвећа, као шарану у мраморном базену. Најзад, Миши и Камизо добили су крст Легије части, а стари Блонде још и официрски. Први заменик државног тужиоца, господин Соваже, послан је, међутим, на Корзику, на велико задовољство господина ди Кроазијеа, који, свакако, није хтео да му дâ своју нећаку.

Ди Кроазије, на потицај претседника ди Ронсреа, поднесе жалбу против решења да тужби нема места на виши краљевски суд, и би одбијен. У целој области либерали су тврдили да је мали д'Езгриљон починио фалсификат. Роајалисти су, опет, са своје стране причали о ужасним сплеткама које је ковао бестидни ди Кроазије, гоњен жељом за осветом. Дошло је и до двобоја између ди Кроазијеа и Виктирнијена. Срећа оружја нађе се на страни бившег ликеранта, који опасно рани младога грофа и остаде при својим изјавама. Борба између двеју странака била је само још више заоштрена овом афером, коју су либерали потезали сваком приликом. Ди Кроазије, стално пропадајући на изборима, није више могао да види никаквих изгледа да ће удати своју нећаку за младога грофа, нарочито после двобоја.

Месец дана пошто је пресуда оснажена код касационог суда, Шенел, исцрпен овом ужасном борбом, која је пољуљала његову телесну и душевну снагу, премину у своме ликовању као какав веран матор пас коме је дивљи вепар зарио у трбух своје страшне зубе. Он премину срећан, уколико је то могао да буде остављајући кућу д'Езгриљона скоро упропашћену и младога грофа у беди, изгубљеног у чамотињи и без икаквих изгледа на опоравак. Овако свирепе мисли, удружене са његовом малаксалошћу, несумњиво су дотукле јадног старца. Усред толико несрећа, притиснут толиким великим бригама, он је доживео једну велику утеху: стари маркиз, на молбу своје сестре, вратио му је све своје пријатељство. Његова крупна личност дошла је у малу кућу у улици ди Беркај, села је крај узглавља

постеље свога старога слуге, чије су јој велике жртве биле потпуно непознате. Шенел се подигао на своме седишту и издекламовао Симеонову химну; маркиз му је допустио да одреди да буде закопан у капели замка, са телом упопреко и испод раке у којој је имао да почива лично овај скоро последњи д'Езгриљон.

Тако умре један од последњих претставника оне лепе и велике служинчади, реч која се често узима у рђавом значењу, а којој ми овде дајемо њено стварно значење, сматрајући је као израз феодалне привржености слуге господару. То осећање, које је постојало још само дубоко у унутрашњости и код неких старих службеника краљевства, чинило је подједнако част и племству које је улевало такве наклоности и грађанству које их је носило у себи. Таква племенита и величанствена привржености данас је немогућа. Племићке куће немају више слуга, исто онако као што нема више краља Француске ни наследних перова, ни добара непромењиво везаних за историске куће, да би им овековечиле националну славу. Шенел није био само један од оних великих непознатих људи приватног живота, он је био такође и једно велико благо. Зар њему непрекидност његових жртва не даје нечег озбиљног и узвишеног, зар она не превазилази хероизам доброчинства, које је увек само часовити напор? Шенелова врлина припада, у суштини, сталежима који се налазе између беде народа и величине аристократије, и који могу тако да уједињују чедне врлине грађанина са узвишеним мислима племића, просвећујући их на буктињама солидног образовања.

Виктирнијен, о коме је двор стекао неповољно

мишљење, није више могао да нађе на њему ни богату девојку ни звање. Краљ је стално одбијао да д' Езгриљонима додели перство, једину милост која је Виктирнијена могла да извуче из беде. За живота очевог било је немогуће оженити младога грофа неком грађанском наследницом, и он је морао да тавори у родитељској кући уз успомене на своје две године париске славе и аристократске љубави. Тужан и суморан, он је животарио између свога очајног оца, који је приписивао некој врсти чамотиње стање у коме се налазио његов син, и своје тетке, коју су изједале бриге. Шенела више није било. Маркиз умре 1830 године, пошто виде краља Шарла X на пролазу кроз Нонанкур, камо овај велики д'Езгриљон пође, у пратњи стародревног племства Музеја старина, да му ода дужно поштовање и да се придружи мршавој поворци побеђене монархије. Смело дело, које ће изгледати врло просто данас, али које је занос побуне чинио у оно време узвишеним!

— Гали побеђују! — биле су последње речи маркизове.

Ди Кроазије је сада доживео потпуну победу, јер је нови маркиз д' Езгриљон, осам дана после смрти старога оца, примио за жену госпођицу Дивал; она је имала три милиона мираза, а ди Кроазије и његова жена у уговору су завештали своје имање госпођици Дивал. За време свадбене свечаности ди Кроазије је рекао да је породица д'Езгриљона најдостојнија поштовања од свих племићких породица у Француској. Маркиз д' Езгриљон, који је имао једнога дана да сабире више од стотину хиљада франака ренте, види се сваке зиме у Паризу, где проводи весео момачки живот, немајући више ничега

од негдашње велике госпоштије осим своје равнодушности према сопственој жени, за коју нимало не мари.

„Што се тиче госпођице д' Езгрињон", говорио је Емил Блонде, којему дугујемо појединости ове пустоловине, „ако више не личи на ону божанствену појаву коју сам ја назрео у своме детињству, она је без сумње, са својих шездесет и седам година, најболнија и најзанимљивија појава Музеја старина, у коме она још увек господује. Ја сам је видео за свог последњег пута у свој крај, кад сам тамо ишао по исправе које су ми биле потребне за женидбу. Кад мој отац сазнаде за кога се женим, он остаде забезекнут и не дође себи све дотле док му не рекох да сам постао начелник.

„— Ти си рођени начелник! — одговорио ми је смешећи се.

„Правећи шетњу кроз град, сусретох госпођицу Арманду, која ми се учини већа но икада! Чинило ми се као да видим Марија на рушевинама Картаге. Зар та жена није преживела своју религију, своја порушена веровања? Она верује још једино у Бога. Обично тужна, нема, сачувала је од своје негдашње лепоте само очи, са њиховим надземаљским сјајем. Кад сам је видео како иде на службу Божију са молитвеником у руци, нисам могао да не помислим да моли Бога да је узме са овога света."

Жарди, јула 1837

— Крај —

и. бр. 7.051